

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO. : 122

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO. : 12

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

7. MİLLÎ
MEVLÂNÂ SEMPOZYUMU

13 ARALIK 1995

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1996

ISBN 975 - 448 - 111 - 3

Selçuk Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 18.10.1996 tarih ve 96/46 sayılı onayı ile 500 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ - KONYA - 1996

İÇİNDEKİLER

- 1- Prof. Dr. Abdurrahman KUTLU'nun açış konuşması
- 2- Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu, Mesnevî'nin Dördüncü Defterindeki Peygamberimize ve Hadislerine Yapılan Atıflar
- 3- Prof. Dr. Mehmet Aydın, Eva de Vitray Meyerovitch'in Mesnevî Hakkındaki Değerlendirmeleri (I-II)
- 4- Doç. Dr. Adnan Karaismalloğlu, Mesnevî'de "Edeb" Kavramı
- 5- Doç. Dr. Emine Yeniterzi, Mevlânâ'nın Eserlerinde İnsan Terbiyesi
- 6- Doç. Dr. Ahmet Sevgi, Dinlemenin Önemi ve Mesnevî
- 7- Prof. Dr. Roger Garaudy, "L'Homme Chez Mevlânâ et Goethe (Mevlânâ ve Goethe, Çeviren, Yrd. Doç. Abdullah Öztürk)
- 8- Doç. Dr. Ahmet Sevgi, XIX. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Konyalı Şemsi Dede ve Divânçesi...
- 9- Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, Mevlânâ'da Çalışma ve Tevekkül
- 10- Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak, Tasavvufî Şiirde Mecâzî anlatım.

VII. MİLLÎ MEVLÂNA SEMPOZYUMU

AÇIŞ KONUŞMASI

(13 Aralık 1995)

Prof. Dr. Abdurrahman Kutlu

R E K T Ö R

Değerli İlimadamları,

Muhterem Misafirler,

Basın ve Televizyonların Kıymetli Temsilcileri,

Sevgili Öğrenciler.

Hiz. Mevlâna'nın 722. Vuslat Yıldönümü münasebetiyle düzenlenen "Mevlâna Sempozyumu" nu teşriflerinizden dolayı hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Mevlâna Celâleddin, çağlar üstü bir ilim, fikir ve gönül adamıdır. Anadolumuzdan uzattığı ilim ve irfan meşalesi, yediyüz yıldan beri bütün insanlık dünyasını aydınlatmaktadır ve bundan sonra da aydınlatmaya devam edecektir.

Konyamızdan yükselen bu irfan ve fazilet ışığı, yedi asırdan beri bütün coğrafya, zaman, ırk, kültür ve dil farklılıklarına rağmen, her meslekten ve her cinsten milyonlarca insanı şemsiyesi altına toplamıştır.

Onun bu büyüklüğünün temellerini araştırarak olursak görürüz ki Mevlâna:

İlim ve fikir adamıdır: Günün imkânlarına göre en ileri seviyede eğitim ve öğretim veren müesseselerinden mezun olmuştur. Bu sebeple, yüksek seviyede bir bilgi ve görüşe sahiptir.

Ünlü eserleri olan Mesnevî'de, Divân-ı Kebîr'de, Fihî Ma Fih'de, Mecâlis-i Seb'a da ve Mektûbat'ta onun bu derin vukufiyetinin en güzel tezahürlerini görüyoruz.

İrfan sahibidir: Mevlâna, Yüce İslâm Dini'nin özü olan tasavvufî hayatın yaşandığı bir aile ve çevre ortamında dünyaya gözünü açmıştır. Bu duygularla büyümüş, bu düşüncelerle yetişmiştir.

Onun, çağlar üstü bir âbide şahsiyyet olmasında, irfan sahibi oluşunun büyük rolü vardır.

O, Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde ifade buyurulduğu gibi, Hâlıkından dolayı, mahlukatı olanca şefkati ve toleransıya kucaklamış ve kucaklanmasını tavsiye etmiş bir büyük gönül adamıdır.

Her zaman her yerde ve her vesile ile etrafındakilere sevgiyi, kardeşliği, dostluğu, birliği, beraberliği, bağışlamayı, müsamahayı, eşitliği, tevazuu, hoşgörüyü öğütlemiştir.

Kısacası Mevlâna Celâleddin Rûmî, İslâm Dini'ni gayet güzel anlamış, yaşamış bir büyük şahsiyetimizdir. Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde bizlere ulaştırılan İlahî prensipleri, 13. yüzyılda yeni izah ve yorumlarla tanıtan yüce bir fikir adamımızdır.

Ünlü âlim Molla Câmi'nin:

"Mevlâna, mânevî âlemin padişahıdır.

Bu yüceliğine Mesnevî, yeterli delildir.

O âli-cenâbın vafında ben ne söyleyeyim;

Evet peygamber değildir, ama kitap sahibidir."

dediği gibi Mevlâna, eserlerindeki yüksek duygu ve düşünceleriyle asırlar sonrasına sesini duyuran büyük bir ilim ve gönül adamıdır.

İnanıyoruz ki Mevlânalar, Yunuslar, Hacı Bektâş-ı Velîler, Hacı Bayram-ı Velîler olduğu sürece Anadolu, bu mübarek topraklar bütün dünyanın ilgi odağı olmaya devam edecektir. Çünkü bütün insanlık bu abide şahsiyetlerin yüce öğretilerine hergünkünden bugün çok daha fazla muhtaçtır.

Bunun içindir ki doğu ve batı dünyasının birçok ilim, fikir ve sanat adamı, Mevlâna'nın büyüklüğü önünde saygı ile eğilmişlerdir. 1973 yılında Mevlâna, UNESCO tarafından hazırlanan programlarla bütün dünyada anılmıştır. Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Eva Meyerovitch, Prof. Dr. Anna Masala gibi tanınmış araştırmacılar ve hayranları Mevlâna'yı çeşitli platformlarda dünya gündemine getirmişlerdir.

Devletimizin büyük kurtancısı ve kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Konya'ya her gelişinde Mevlâna'nın türbesini ziyaret etmiştir.

Yine bir ziyaretinde, yanındaki Konya Milletvekili Naim Hâzım Onat'a dönerek, duygu ve düşüncelerini:

"Ne zaman bu şehre gelecek olsam, Mevlâna'nın rûhaniyetini bütün benliğimi sarar. O, çok büyük bir dâhi, devirler açan bir yenilik aşığıdır." şeklinde dile getirmişlerdir.

Selçuk Üniversitesi olarak güzel şehir Konyamızda, Mevlânamızı çeşitli yönleriyle incelemeye ve araştırmaya devam edeceğiz. Bundan sonra da düzenlemeyi sürdüreceğimiz Millî ve Milletlerarası kongrelerle bu büyük şahsiyetimizi, yeni nesillere tanıtmak ve anlatmaktan, onur ve kıvanç duyacağımızı ifade etmek isterim. Onun duygu ve düşüncelerini kendi içimizde sindirerek yaşamaya gayret edersek onu anladığımızı, benimsediğimizi en iyi şekilde göstermiş olacağız. Bunun da esası sevgi, hoşgörüyü yaşantımızın her anında ön plânda tutmakla mümkün olacaktır. Bu da özellikle başta onun yaşadığı ve dünyayı aydınlattığı bu topraklarda Üniversiteli'ler olarak, Konyalı'lar olarak bize düşen en büyük görevdir.

Sempozyumun başarılı geçmesini diler, hepinizi sevgi ve saygılarımla selâmlarım.

MESNEVİ' NİN DÖRDÜNCÜ DEFTERİNDEKİ, PEYGAMBERİMİZE VE HADİSLERİNE YAPILAN ATIFLAR

Prof. Dr. A. Osman KOÇKUZU*

Celâleddin Muhammed Rumi, Mesnevi adlı eserinin pek çok yerinde değişik varlıklara, şahıslara, mefhumlara, iyi ve kötü sıfatlara atıflarda bulunur. Eserin indeksi incelendiği zaman, bunların bazı kelimelerde yoğunlaştığı görülür. Peygamberimiz Muhammed Mustafa aleyhisselam da, üzerine ve sözlerine değişik atıfların yapıldığı bir büyük olmuştur.

Geçen yıllarda ilk üç defterdeki bu nevi atıfların önemlilerini bir araya toplayarak huzurunuzda getirmiştım. Şimdi dördüncü defterdeki atıfları getirmek nasip oldu. Allaha şükrederim. Bu seferki atıflar çok fazla oldukları için, onları gruplandırarak vermek, haklarında kısa bilgiler sunmak faydalı olacak zannındayım.

A. PEYGAMBERLERE YAPILAN ATIFLAR:

27. Beyit:

(انبیا با دشمنان بر می تنند) پس ملائک رب سلم می زنند)

"Peygamberler düşmanlarla savaşır... melekler de ya rabbi, sen koru diye duâ ederler". Henüz dibâce sayılan bu bölümde Rûmî, Kur'ân okumayı okuyucularına tavsiye eder. Ona göre kalp ve sağlam akçenin tanınması da önemlidir. Daha sonra bu beyti söyleyen Mevlânâ, peygamberlerin hayatın içinde, ruhban olmayan, ama yaptıkları tebliğ sonucu, dost ve düşman nazarlara maruz kalan kim-seler olduğunu anlatmaktadır. Peygamberlerin meleklerle te'yidi fikri, sık sık Kur'ân'da da geçmektedir. "Selim" sözünde, koruma yanında, "... banş olsun, banş yarat ya rab!" gibi bir anlam da bulunmaktadır.

100. Beyit:

(زین سبب بر انبیا رنج و شکست) از همه خلق جهان افزونترست)

"Bu yüzden peygamberler eziyetlere, zahmetlere uğradılar... onların çek-tikleri meşakkat, bütün cihan halkının çektiği meşakkatten üstündü".

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bir vâizin halinin tasvir olunduğu bölümde geçen bu beyitte, yine böyle bir atif mevcuttur. İslâm ananesinde Tanrı'nın lutfu ve verdiği deneme nitelikli meşakkatleri, ibtilâları, buna muhatap olan ferid / kulun kişiliği, mevki, Allah katındaki ululuğu ile mütenâsip olmaktadır. Bu yüzden en ulu kişiler olan peygamberler, mihnet çekmede de en üst düzeydedirler. İçlerinde öldürülen, diri diri testere ile biçilen, hapislere atılan ... pek çok işkence görenler olmuştur.

Değişik lafızlarla gelen ve pek çok hadisçi tarafından da sağlam görülen bir mübârek sözde peygamberimiz, " Halkın en çok belâya uğrayanları peygamberler, sonra salih kişiler, sonra da mertebelerine göre diğer insanlardır " buyurmuştur. (Munâvi, Feydu' l - Kadir, I, 520; Ankaravi, Mesnevi Şerhi, IV, 18 v. d.).

Attar Pendnâmede peygamberlerin halini çok güzel anlatmaktadır.

(بنده ای را اره بر سر می نهد)   دیگری را تاج بر سر می نهد)

450. Beyit:

(صد چراغت ار مرند ار بیستند)   پس جدا اند و یگانه نیستند)
(زان همه جنگند این اصحاب ما)   جنگ کس نشنید اندر انبیا)

"Yüz tane kandilin olsa ister sönsünler, ister yansınlar, değil mi ki hepsi ayrı ayrıdır .... bir olmazlar. İşte bu yüzden bizim ashabımız hep savaştadır ... fakat peygamberlerin birbirleriyle savaştıklarını kimsecikler duymamışlar, çünkü peygamberlerin nurları güneştir, bizim duygul ışığımızısa kandil, mum ve is". Vahdeti, birliği ve birlikteliği savunan bu beyitlerde, o günün Anadolusuna ait kokular almak mümkünse de, günümüz için de aynı sözlerin şifalı olduğunu bilmekteyiz. Aynı ayrı olan varlıkların toplanamadığını, ama aynı vasıfa olanların ise ayrı bulunmalannın bir zulüm türü olduğu ne güzel anlatılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde peygamberleri bir kişi şu sözlerle tavsif edecektir: "Enbiya bir silsile - i musaddikin, felâsife ise birbirlerini yalânlayan bir silsile - i mükezzibindir".

1136. Beyit:

(ان بنای انبیای حرص نبود)   زان چنان پیوسته رونقا فزود)

"Peygamberlerin yapılarında da hırs yoktu ... onun için, boyuna parlayıp duruyor, parlaklığı boyuna artıyordu".

1652. Beyit:

(خود تو پیغمبر بهم کی ضد شدند)   معجزات از همدگر کی بستند)

"Hiç iki peygamberin birbirine zıt olduğunu, birbirinin mucizesinin kapıp aldığını gördün mü?" .

Bu bir kaç beyitte Mevlânâ, Allahın seçip mükemmelleştirerek gönderdiği, vah-yine muhatap kıldığı, ruh ve maddede belki insanlara benzeyen, fakat onlardan çok üstün ve güçlü olan, Allahın yeryüzüne göndereceği ilâhî düsturları ondan alabilecek ruh seviyesindeki peygamberleri tanıtmaktadır. Anlattığı meseleye denk düşünce Mevlâna, "İşte bu tıpkı peygamberlerdeki şu hal gibidir ..." diyerek bu beyitleri aralara serpiştirmektedir.

Farklı muhitlere, düşüncelere ve meşakatlere uğrayan nebiler, kendi fikir yapılarındaki özel halleri mahfuz tutmakla birlikte, temel konularda hep aynı istikameti göstermişlerdir. Nebileri ittifaka sevkeden konular ilâhî kaynaklı ise, aynı konuları irdeleyen filozoflarda niçin ittifak hasıl olmamaktadır? Fikir hürriyeti, insana ve düşüncesine saygı nebilerde daha da yoğundur. Aynı ilâhî konuları görüşüp konuşan felsefeciler, insanlığı iyiyeye yönelten düsturları tavsiye içinde paramparçadılar.

B. TANRI RAZI OLSUN, HAZRET - İ OSMANIN İLK HALİFELİĞİNDEKİ

HUTBESİ; İŞLE ÖĞÜT VERENİN, SÖZLE ÖĞÜT VERENDEN YEĞ OLMASI:

493. Beyit v . d.:

<p>وهم آید که مثال عمرم) گویی بو بکرست وین هم مثل او) وهم مثلی نیست با آن شه مرا)</p>	<p>گفت اگر پایه سوم را بسپرم) بر دوم پایه شوم من جای جو) هست این بالا مقام مصطفی)</p>
--	--

487. beyittin itibaren başlayan bu bölümde, Hz. Osmanın hilâfete seçilmesinin ilk günlerinde vuku bulan bir olay anlatılır. Halka konuşmak için minbere çıkan halife, peygamberimizin oturduğu basamakta oturur ve sözünü söyler, hutbesini irad eder. Bu hareketi dedikodu vesilesi olur. Halife kendisini bu sözlerle savunur:

"Üçüncü basamağa otursaydım, beni Ömer' e benziyorum sanırlardı. (Ömer gibi görünme idiasında olduğuma hükmedilirdi). İkinci basamağa otursaydım diyebilirdi ki Ebû Bekir 'e benziyor (benzeme iddiasında; öyle görünmek istemekte). Bu üst basamak, Mastafa 'nın makamı ... o padişaha benzemeye zaten imkan yok". Belirtildiğine göre bu açıklamalardan sonra, mescitte ortalığı bir huşu ve bir sessizlik alır. Halife ikindiye kadar konuşmadan olduğu yerde oturur kalır. Kimseden ses çıkacak takat görülmez. Mevlâna bu olayı çok hoş tasvir eder ve" .... mescidin içi nurla dolmuştu ... "der.

C. MÜSTAKİL ATIFLAR:

525. Beyit:

<p>خلف من باشند در زیر لوا) رمز « نحن الآخرون السابقون ») من معنی جد جد افتاده ام)</p>	<p>مصطفی زین گفت کآدم و انبیا) بهر این فرموده است آن ذو فنون) گر بصورت من ز آدم زاده ام)</p>
---	---

"Mustafa onun için, Âdem'le bütün peygamberler benim ardımda ve sancağımın altındadır dedi. O hünerler sahibi, onun için: biz sonda gelen, fakat ileri giden ve öndölü olanız buyurdu. Suret bakımından ben Âdem'den doğmuşum, ama hakikatte onun atasıyım ... melekler bana secde ettiler ... Âdem benim ardımdan yürüdü, yedinci kat göğün üstüne çıktı. Hakikatte babam benden doğdu .... ağaç meyveden vücut buldu".

Burada tasavvuf neşesiyle söylenen fikirler içinde, dini ilimler açısından sahil ve doğru görülenler olduğu gibi, sembolik ifadeler olarak değerlendirilmeleri, gerekenler de bulunmaktadır. Bunların hakikat hakikat anlamda değerlendirmeleri dinin bir çok meselesi ile açmazlara girecektir. Bu ifadelerin bir bölümü zamanla hadis halini alarak, peygamberimize bile nispet olunmuştur. Mevlânânın burada verdiği gibi hepsi sahil de değildir.

İslâm zühd hayatı, zamanla tasavvuf adıyla anılıp, özel kurumlarda temsile başlanınca, buralarda bir takım fikir ve telakkiler gelişmiş, peygamberimize olan sevgi, bu gibi aşırılıkları da doğurmuştur. Sahih bir haberde peygamberimiz (لا تطرونى كما اطرى عيسى بن مريم) "beni Meryem oğlu İsayı öğdükleri gibi aşın öğmeyiniz ... ben kulum ben rasulüm", buyurmuştur. (Buhârî, el-Câmi': K.el-Enbiyâ, 48. bab; K. er-Rikâk, 68. bab; Ahmed b. Hanbel, el - Musned, I, 23, 24, 47 ve 55. sayfalar Dârimi, es - Sunen: K. er - Rikâk, 68. bab). Durum böyle olunca, bir takım tenâsüh kokuları ve eski dinlere ait kalıntı izleri de taşıyan ifadelerin ona isnadı, hadis bilimleri açısından da mümkün görülmemiştir. Nitekim beyitlerde geçen bu fikirlerin, hadis tarzında peygamberimize isnad edilen uydurma hadisler halinde kitaplara geçip, bunlar üzerine nice fikirlerin ve açıklamaların kurulduğu bir gerçektir. "Adem daha su veya balçık durumunda iken ben peygamberdim", "Ben peygamber iken ortalıkta ne Âdem vardı, ne çamur ve ne de su vardı"

(كنت نبيا و آدم بين الماء و الطين) كنت نبيا ولا آدم ولا ماء ولا طين)

(Ali el - Kârî el - Herevi, el - Masnu ' fi Ma ' rifeti ' l - Hadis el - Mevdû ' , s. 110; M. Nâsiruddin el - Albânî, Silsile, I, dördüncü cüz, s. 4, haber: 302, 303).

"Sonda gelen, fakat öne geçen kişiler" fikri, gerçek bir hadise dayanmaktadır. Bir bölümünü Mevlânânın beyit içinde iktibas yaptığı bu hadise göre peygamberimiz ve İslâm ümmeti, vücut bakımından sonraya kalan, fakat kişilikleri ve icraatları bakımından öne geçenlerdendir. Çünkü başka ümmetlere verilmeyen özellikler bu ümmete verilmiştir.

(نحن الآخرون السابقون يوم القيامة ... بيد انهم)

(Buhâri, el - Câmî ' : K. el - Vudu', 68. bab; K.el-Cumua 1,2;K.ed-Diyât 15; K.el-Enbiyâ 94;K. el-Eymân 1; K.er-Ruyâ 40. bab; K. et - Tevhit 35. bab; Muslim el - Câmî; K. el - Cumua 19 - 22. bablar; Nesâî, es - Sunen: K. el - Cumua, I. bab; İbn Mâce, es - Sunen: K. el - İkâme, 78. bab; M. ez - Züh'd 34. bab; ed - Dârimi, es - Sunen, Mukaddime 8. bab).

1960'lı yıllarda, İstanbul'daki bir parkta kendisiyle sohbet ettiğim bir Hristiyan din görevlisi, teslis ile ilgili sorum üzerine: "ben ilâhiyat tahsili fazla görmedim ama şunu söyleyebilirim, bunlar sembolik ifadelerdir. Sizler nasıl Hz. Muhammed'in nurunu ilk yaratılmış varlık olarak görürsünüz. Gerçekte bu olması mümkün bir şey mi? değildir. Ama sembolik olarak sizler öyle kabul edersiniz. Teslis de tıpkı böyledir. Yoksa bir hristiyan İsa'nın insan olduğunu bilir " demişti. Din görevlisinin söylediği sözler bende hayret uyandırmıştı. Benzetme belki uygundu ama, benim için tek teselli kaynağı, hristiyanlarda inanç halindeki bu durumun, müslümanlardaki benzetildiği şey, sadece bazı kişilerin telakkilerinden ibâretti ve hadisçiler bunu yüzlerce yıl önce eserlerinde asılsız olarak ilan etmişlerdi.

550. Beyit:

(تاکه ريحان يابد از گلزار يار)	(مغز را خالی کن از انکار يار)
(چون محمد بوی رحمن از یمن)	(تا بیابی بوی خلد از یار من)
(چون بر اقت بر کشاند نیستی)	(در صف معراجیان گر بیستی)

"İçini, sevgiliyi inkardan ant. Orada onun gülbağçesindeki reyhanlar bitsin. İçini ant da Muhammed' in Yemen ülkesinden Rahman kokusunu aldığı gibi, sen de sevgilimin ebedilik kokusunu bul. Mi' rac edenlerin safında durursan, yokluk seni Burak gibi göklere yüceltir".

Ç. HALİME' NİN MUSTAFA ALEYHİSSELAMİ SÜTTEN KESİNCE KAYBETMESİ VE PUTLARDAN YARDIM İSTEMESİ. PUTLARIN TITREYİP SECDEYE KAPANMALARI, MUSTAFA SALLALLAHŪ ALEYHİ VE SELLEMİN ULLUĞUNA ŞHADET ETMELERİ:

Sebâ melikesi Belkıs ve Hz. Süleyman'a ait, konu birliği olan bir kaç babın arasına sıkıştırılan bu bölümde Mevlâna, mevzûa uygun gördüğü, bu olayı değişik bir biçimde, tarihçilerin vermediği teferruatları da vererek anlatmaktadır. Yaklaşık 126 beyitle peygamberimize ve onun henüz süt emdiği döneme ait bir olayı tasvir etmektedir.

İslâm tarihinin ve özellikle peygamberimize ait Sıyret ilminin ana kaynaklarından İbn İshak, eserinde Hz. Halime'den ve onun evindeki fevkalade hallerden kısaca söz etmektedir (İbn İshak, K. el - Mubtede ' ve ' I - Mebas ve ' I - Magazi, s. 24 - 28, fıkra

29 - 34; İbn Hişâm, Siyretü'n - Nebi, I, 103 - 108; Muhammed Hamidulah, İslâm Peygamberi, I, s. 42 "71 - 75"). Arap ananesine göre asaletli aileler, çocuklarının bâdiyede Arap dilini iyi öğrenmesi için dilinin temizce ve fasihçe konuşulduğu bu yerlere, süt annelerine gönderilirdi. Burada iki yıl kalan küçük, dili en temiz yerden öğrenir ve tekrar ailesine dönerdi. Bu süre bazan uzayabilirdi. Halime validemiz fakirdi. Süt çocuğu almak için geldiği Mekke'de, tabii olarak zengin aile çocuğu beklerken, talihine asil fakat geliri az olan bir ailenin evladı düştü. Çocuğu tereddütsüz evine götürdü ve kısa zamanda evin içinde beliren bolluk ve olumlu değişiklikler onları sevindirdi. Süt çocuğu olan yavrunun değişik yapısı, oyun esnasında vukua gelen bazı haller, muhtemelen şakk-ı sadr olayı onları korkuttu ve Muhammedi Mekkeye götürmeğe karar verdiler. Mevlânânın tasvir ettiği olay kısaca budur. Mesnevideki tasvirler ise şöyledir:

Halime peygamberimizi süttten kesince, emaneti ailesine teslim etmek için Mekke'ye ve Kabe'ye gelir. Hatîm adı verilen divanın iç tarafına yavrusunu koyar. İştittiği bir sesi aramağa koyulur. Geriye gelince koyduğu yerde çocuğu bulamaz. Sağa sola baş vurur. İhtiyar bir Arap onu oradaki putlara götürür. Putlar Muhammed kelimesini duyunca titreyip yüz üstü kapanırlar. Çocuğu buradan uzaklaştır derler. İhtiyar fevkaladeliği görünce Halime annemizi teselli eder ve gam yeme o kaybolmaz, belki bütün alem onda kaybolur der. Durum peygamberimizin dedeleri Abdülmuttalibe kadar duyurulur. Dede Allah 'a yalvanır. Kureyş ululan onun peşine düşer ve aramayı sürdürürler. Rüyada efendimizin yeri bildirilir. Şimdi bir kaç seçme beyit sunalım:

919 - 924. Beyitler:

(تافت بر تو آفتابی بس عظیم)	(از هوا بشنید بانگی کای حطیم)
(صد هزاران نور از خورشید جود)	(ای حطیم امروز آید بر تو زود)
(محتشم شاهی که پیک اوست بخت)	(ای حطیم امروز آرد در تو رخت)
(منزل جانهای بالایی شوی)	(ای حطیم امروز بی شک از نوی)

"Fakat bu sırada havadan, ey Hatîm, sana pek büyük bir güneş doğdu ... ey Hatim, bugün sana cömertlik güneşinden yüzbinlerce nur isâbet ediverdi. Ey Hatim, bugün sana talih ve bahtın, ardında çavuş olduğu ulular ulusu padişah gelip kondu. Şüphe yok ki yeni baştan yücelikler alemine mensup canlar, her yandan bölük bölük, takım takım şevklerinden sarhoş olarak sana gelecekler diye ses geliyordu".

Peygamberimiz yaşadığı dönemde Kabe yeniden tamir görmüş kızıl denizde parçalanan bir geminin ahşap aksamı tamirde kullanılmış, malzeme azlığı yüzünden bir bölüm dışarda kalmıştı. Bu bölüm küçük bir duvarla çevrilmiştir ki Hatim oraya verilen addir. Mevlânânın tasvirine göre küçük çocuğun oraya konulmasıyla Hatim büyük bir şeref kazanmıştır.

Hatimde anne Halime hatiften büyük bir ses işitince onu aramağa koyulur. Burada aklımıza Hz. Hâcerin oğlu İsmail'i araması gelmelidir. Hemen hemen aynı figürler burada da mevcuttur. İhtiyar putperesttir ve dertli genç hanımı en büyük put olan ve Kur'ân'da da adı geçen (en-Necm suresi 19. âyet - i kerime) el-Uzzâ'ya götürür. İhtiyar puta durumu anlatır ve onun yardımını almak için önce yüceliklerini sayar döker:

951 - 957. Beyitler:

(کرده ای تا رسته ایم از دامها)	(گفت ای عزى تو بس اكرامها)
(فرض گشته تا عرب شد رام تو)	(بر عرب حقست از اكرام تو)
(سرتگون گشتند و ساجد آن زمان)	(چون محمد گفت این جمله بتان)
(این محمد را که عزل ما از اوست)	(که برو ای پیر این چه جست و جوست)
(ما کساد و بی عیار آییم از او)	(ما نگون و سنگسار ییم از او)

"Ey Uzza, sen bize nice luluflarda bulundun. Bu sayede biz tuzaklardan kurtulduk ... onun bir kaçak çocuğu kaybolmuş ... adı Muhammed'miş dedi. Arap Muhammed derdemiz derhal bütün putlar yere kapandılar. Secde ettiler .... a ihtiyar, Muhammed ' i ne çeşit arayış bu? Biz onun yüzünden işten kalacak, hor hakir olacağız, işimize kesat gelecek ... biz onun yüzünden yüzüstü düşeceğiz, taşlanacağız ... ayanımız mahvolacak".

975 - 978. Beyitler:

(سجده شکر آرو رو را کم خراش)	(گفت پیرش کای حلیمه شاد باش)
(بلك عالم یاهوه گردد اندر او)	(غم مخور یاهوه نگرده او ز تو)
(صد هزاران پاسبانست و حرس)	(هر زمان از رشك غیرت پیش و بس)
(چون شدند از نام طفلت سر نگون)	(آن ندیدی کآن بتان ذو فنون)

"İhtiyar dedi ki, ey Halime şâd ol ... şükür secdesine kapan, yüzünü pek yırtma ... gam yeme o kaybolmaz, aksine bütün âlem onda kaybolur. Her ân onun önünde ardında yüzbinlerce gözcü, bekçi var; onu onlar korurlar. Görmedin mi? o hünerli putlar, çocuğun adını duyunca nasıl yerlere kapandılar? secde ettiler. "

Gâyet mütevazî cümlelerle dede Abdülmuttalibin yaklaşımlarını veren Rûmî, ondan şu cümleleri nakleder, daha doğrusu, ona şu tür yakışı uygun görür: "ne başımda bir değer var, ne secdemde ... ne de ağılamamla bir devlet gülümser benim. Ancak o eşi bulunmaz tek incinin yüzünden senin lutuf eserlerini görmüşüm ey kerem sahibi Tanrı. O bizden amma bize benzemiyor ... biz hep bakınız Ahmet ise kimya".

" O eşi bulunmaz tek incinin yüzünden senin lutuf eserlerini görmüşüm ... " fikri daha sonraki dönemlerde bütün şâirlerin işlediği bir mazmun olacaktır. Nitelik amcalarından birisi, peygamberimizin elinden tutarak Allah' tan yağmur istemeğe gittiğinde:

"O öyle nur yüzlü bir zattır ki, yüzü suyu humetine Allah' tan yağmur istenir, yetimlerin bannağı, dul hanımların ise namuslarının kalesidir" diyerek yeğenini med-
hetmiştir.

D. (يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ) YA EYYÜHE ' L - MUZZEMMİL TEFSİRİ :

1453. vd. Beyitler:

(که برون ای از گلیم ای بو الهرب)	(خواند مزمل نبی را زین سبب)
(که جهان جسمیست سر گردان تو هوش)	(سر مکش اندر گلیم و رو میپوش)
(که تو داری شمع وحی شعشعی)	(هین مشو پنهان ز تنگ مدعی)
(بی پناهت شنیر اسیر از نبست)	(بی فروغت روز روشن هم شبیست)
(که تو نوح ثانینی ای مصطفی)	(باش کشتیبان درین بحر صفا)

"Ey kilime bürünen, ey ürküp kaçan ... kilimden çık... kendine gel de geceleri kalk. Çünkü ey peygamber, mum geceleri ayakta durur. Senin nurun olmadıkça aydın gün bile gecedir. Sana sığınmadıkça arslan bile tavşan kesilir ... halvet zamanı değil, topluluğa gel... ey peygamber hidayet Kafdağına benzer, sen'se Humâsın. Ey şifâ, hastayı terketme ... sağıra kızıp körün sopasını bırakma. Sen demedin mi ki, körü yolda tutup yeden, Tanrıdan yüzlerce ecir alır. Yüzlerce sevaba girer. Kim bir körü kırk adım yederse günahları bağışlanır, doğru yolu bulur. Öyleyse bu kararsız cihandaki körleri katar katar yed". (Görmeyen kişiyi yedmeyi tavsiye ve emreden değişik bir rivâyet için bkz. , el-Munâvî, Feydu ' l-Kadir Şerhu'l-Câmi es- Sagir, VI, s. 188 "8894").

Bu bölümün devamında Mevlâna Celâleddin Rûmî, yine remzelerle peygamberimize seslenmekte, onun tebliğinin insanlık için faydalarnı sayıp dökmektedir. Bölümün son beyitlerini buraya almak istiyorum:

1488, 9. Beyitler:

(این درازی در سخن چون میکشی)	(چون جواب احمق آمد خامشی)
(می رهد هر شوره را باران و نم)	(از کمال رحمت و موج کرم)

"Ahmağın cevabı madem ki sükuttur .. ne diye sözü uzatıp durursun? . Tann, rahmetinin yüceliği ve kerem denizinin dalgalanması yüzünden, her çorak yere yağmur yağdırıp ıslatmada" .

Peygamberimizin uslubunda, sözlerin hayırlısı az, fakat konuya en çarpıcı biçimde klavuzluk edip delil ve belge olan türüdür. Az, öz olan sözdür, beyandır.

E. RASÛL SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEMİN, "BANA YEMEN TARAFINDAN RAHMAN KOKUSU GELDİ" DEMESİ:

1826. Beyit:

(گفت بوی بو العجب آمد من)
همچنان که مر نبی را از یمن)
(که محمد گفت بر دست صبا)
از یمن می آیدم بوی خدا)

"Bâyezid dedi ki: şaşılacak bir koku geldi bana ... tıpkı peygambere Yemen tarafından gelen koku gibi... Muhammed demiştir ki: Seher yelinin eliyle bana Yemenden Tanrı kokusu gelmekte".

Bu beyitlerin devamında Mevlâna konuyu daha da açmakta, gelen hoş kokunun, Karen kabilesinden ünlü tâbii büyüğü Âmir oğlu Uveysten neş'et ettiğini ifade etmektedir. Rivâyete göre, evde olmadığı bir demde, peygamberimize gelen, fakat ihtiyar annesine hizmet aşkıyla geri Karen'e dönen bu ulu kişi, sahabi olma şerefini yakalayamamış, fakat yaşı itibarıyla sahabilere çağdaş, büyük tâbilerden olmuştur. Mevlâna Uveyisin, peygamberimize mensubiyeti sebebiyle artık yerlere mensup olmaktan kurtulup, göklere mensup olduğuna işaret etmektedir.

Devam eden beyitlerde yine ebû Yezid Bestâmî'nin, ileride doğacak olan ebû'l - Hasen isimli bir zata önceden işaret ettiği vurgulanmakta ve şu iki misalle konu daha da zenginleştirilmektedir:

1845, 6. Beyitler:

(مرد خفته در عدن دیده فرق)
عکس آن بر سیم افتاده عرق)
(پیرهن در مصر رهن یک حریص)
پیر شده کنعان ز بوی آن قمیص)

"Bâyezid dedi ki, şaşılacak bir koku geldi bana ... Peygambere Yemenden gelen koku gibi. Muhammed demiştir ki: " Seher yelinin eliyle bana Yemenden Tanrı kokusu gelmekte"

"Uyuyan adam, Aden'de bir azaba uğradığını görür ama, bu azabın aksi bedeninde ter halinde tecelli eder, görünür. Gömlek Mısırdaki bir Hârîse (bekçiye, güvenlik görevlisine) rehin olmuştur, ama Ken'ân ülkesi (Hz. Yakub'un ve evlatlarının ülkesi) o gömleğin kokusuyla dolmuştur". Mevlana, gönül vahyi olarak nitelediği bu bilginin, remil, yıldızfalı ve rüya olmadığını da belirtir. Konuya merak duyan tarihçiler, verilen bilgileri sonra kontrol ettiklerinde, Bestâmî'nin tavsif ettiği ebû'l- Hasen'in doğum tarihiyle İhbanın aynı güne tesâdüf ettiğini görmüşlerdir. Ken'ân ili ve gömlek bilindiği gibi Yusuf sûresinde tafsilatlıca anlatılmaktadır.

F. RASÜL ALEYHİSSELAM'IN BİR SAVAŞTA, ORDUDA İHTİYARLAR VE TECRÜBELİLER BULUNDUĞU HALDE HÜZEYL KABİLESİNDEN BİR GENÇİ EMİR YAPMASI :

1994. Beyit:

(اصل لشکر بی گمان سرور بود) قوم بی سرور تن بی سر بود)

"Askerin aslı komutandır... Komutansız asker başsız bedene benzer'diyen Mevlâna, peygamberimizi de, cefâkar nefis katırlarına bakmak, onları yola getirmek üzere görevlendirilen, Allah'ın bir imrahoru olarak görür.

Rivâyete göre komutan seçimine itirazlar olur. Mevlana bu itirazları çok kötü kelimelerle anlatır. İtirazcının, yaşlı ve tecrübeleri göstererek bunlardan başbuğ seçmesine, peygamberimizin cevabını da sayfalar sonra verir. Araya hikâyeler girer. Peygamberimizin itiraza cevapları şöyle olmuştur:

(گفت پیغمبر که ای ظاهر نگر) تو مبین او را جوان و بی هنر)
(ای بسا ریش سیاه و مرد پیر) ای بسا ریش سفید و دل چو قیر)
(عقل او را آزمودم بارها) کرد پیری آن جوان در کارها)

"Peygamber dedi ki: ey işin dış yüzünü gören, sen onu genç ve hünersiz görme. Nice kara sakallı ihtiyarlar vardır... nice de gönülleri zift gibi kapkara ak sakallılar vardır. Onun aklını defalarca denedim, o genç işlerde ihtiyarlık etti (ihtiyarlar gibi olgun ve müspet düşündü). İhtiyar akıl ihtiyandır oğlum... saçın sakalın ağarmasıyla adam adam olmaz. İblisten daha ihtiyar kim var? Fakat değil mi ki akı yok, hiç bir şeye yaramaz. Birisi çocuktur ama İsâ nefesli, guturdan hevesten annemiş olursa ona nasıl çocuk diyebilirsin ?".

G. "BEN GİZLİ BİR HAZİNEYDİM, BİLİNMEYİ SEVDİM ... "HADİS-İ KUTSİ'SİNİN TEFSİRİ :

(خانه بر کن کز عقیق این بمن) صد هزاران خانه شاید ساختن)
(گنج زیر خانه است و چاره نیست) از خرابی خانه مندیش و مه ایست)
(که هزاران خانه از یک نقد گنج) تو آن عمارت کرد بی تکلیف و رنج)

"Evi yık .... Bu yemen akikiyle binlerce ev yapılır. Hazine ev altındadır. Ev yıkılmadıkça ele geçmesine çâre yok .. evi yıkmaktan ürkme, durma. Çünkü bu hazinenin ele geçecek bir parasıyla zahmetsiz, meşakkatsiz binlerce ev yapılabilir".

2540. beyitten itibaren Mevlâna, Peygamberimize nispet edilen, ama hadis alimlerince, sağlık şartlarını taşımadığı için; hem geliş yollarındaki pürüzler ve hem de içerdiği anlam ve muhteva bakımından kabul edilmeyen, fakat diğer yandan Sûfilerce çok tanınan, üzerine neşveler ve felsefeler binâ edilen bir haberden söz etmekte ve

onu açıklamağa çalışmaktadır. Allah' tan, peygamberimizin ağzıyla rivâyet edilen bu haberin değişik metinler içinde taşıdığı meâl şöyledir : "ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim, bu âlemi yarattım, beni bilmeleri içi". Burada define olan Cenâb-ı Hak, onu tanımak için yaratılanlar (el - Halk) ise bütün varlıklardır. Allah ve varlıklar ilişkisinin temeli olan bu haberi müstakil kitap halinde şerh edenler bile vardır. (Hadis için Bkz., es -Sehâvî, el-Makasidu' l-Hasene, s. 327" Bu haber için İbn Teymiyye şunları söylemiştir; Peygamber aleyhisselamın sözü değildir. Sahih veya zayıf bir senet zinciri de bilinmemektedir. Ez-Zerkeşi ve İbn Hacer de bu görüştedirler". İsmail el-Adûnî, Keşfu'l-Hafa, II, 132 " 2016 " Burağa şu özet vardır: Bazı metinlerde şu ek vardır : "kendimi onlara tanıtmaya çalıştım, onlar da beni benim sayemde tanıdılar". Ali b. Sultân el-Kâri, metin olarak peygamberimizden vârid olmasa bile, manasının bir âyete uygunluğundan söz etmektedir. Bu âyet şöyledir : "ben İns ve Cinleri beni tanısınlar ve bana kul olsunlar diye yarattım". Ali el Kâri şunları eklemektedir : "bu söz Sûfilerin eserlerinde çokça yer almaktadır. Ona güvenirlir ve kendi usullerini bu haber üzerine kurmuşlardır. "Bursalı Halveti büyüklerinden İsmail Hakkı efendinin Kenz-i Mahfi adlı eseri de küçük bir kitap olup bu konuyu işlemektedir. Hadisçiler peygamberimizden böyle bir haber vârid olmadığını söylerken, problemin vahdet-i vucut çerçevesinde mutalaa edilmesine ve doğuracağı güçlülere de pek temas etmemektedirler. Onlar elde mevcut bir râviler zincirinin bulunmamasını daha ön planda tutmaktadırlar).

Doğrudan hadis olarak taktim ettiği bu sözü açıklamayan Rumi, geçici olan bu alemdeki ömrü iyi işler yaparak geçirmeyi öğütlemekte ve bir misalle meseleyi açıklamaktadır: altında hazineler olan bir evin yıkılmasından korkulmamasını, kiralık evde ömür geçirirken, hayatı faydalı şekilde bitirmeyi tavsiye etmektedir. Bazı alimlerce Allah teâla ile, onun yaratıklar arasında sağlıklı beraberliği, ittihâdi ve benzeri fikirleri çağnştırdığı gerekçesiyle reddedilen bu habere göre, kâinatta görülen her şey Allah'ı hatırlatan, onun tanınmasında görev alan varlıklardır ve hepsi de gelip geçicidir. " Bâkî olan ise sâdece onun zatıdır " (el - Kasas Suresi, 88. âyet-i kerime).

Sonunda vîran olacak evin altındaki hazinelerin alınması, altında maden gömülü dükkanda eskicilik, yamaçlık yaparak para kazanılması; geçici ömrü boş işlerle tüketme gibi unsurlar hep birer remzdür, semboldür. Evin yıkılması, ferdin benliğinden ve kötü sıfatlarından kurtulup, iyi huylar kazanıp, Allah'a iyi kulluk edip onun yüce varlığı önünde hiçliğini anlaması, kendisini aradan çekerek Tanının daha iyi tanınmasına hizmet etmesidir. Bu yapılmadığı zaman, insanların durumunu Mevlâna şu beyitle tasvir eder:

2561. Beyit:

(ای دریغا بود ما را برد باد) تا لبد یا حسرتا شد للعباد)

"Yazıklar olsun. Bu bizimdi ... yel götürdü. Biz kullara da ebediyyen hasretlere düşüp eyvahlar olsun demek kaldı dersin".

H. HALKA KENDİ AKLINIZ MİKTARINCA DEĞİL, ONLARIN AKILLARI MİKTARINCA SÖZ SÖYLEYİN Kİ, TANRIYA VE PEYGAMBERİNE YALAN DEMESİNLER:

Kaynaklarda tespit edilemeyen, fakat yaygın bir şekilde ağızlarda dolaşan bu habere göre peygamberimiz, insanlara onların anlayacakları dilde konuşmamız gerektiğini tavsiye etmiştir. Mevlânada geçen cümlede bunun sebebi de belirtilmektedir: "Allah'a ve rasûlüne yalan demesinler". Buradan anlaşılıyor ki, kişi anlamadığı meselede Allah'ı ve elçisini, makul olmamakla, belki de yalancılıkla suçlayacaktır. Ama onun anlayacağı sadelikte konuşulunca, belki de en karmaşık meseleler anlaşılacak, adam faydalanacaktır. Mesnevide de bu yol tutulmuştur.

(چون که با کودک سر و کارم فتاد همزبان کودکان باید گشاد)

"İşim çocuğa düştü ... gayri çocukların ağızını kullanmam lazım. Mektebe git de sana kuş alayım, yahut kuru üzüm, ceviz ve fıstık vereyim diyeyim".

İ. SAFER'İN ÇIKTIĞINI KİM MÜJDELERSE ONA CENNET MÜJDESİ VERECEĞİM BUYURMASI:

2585. Beyit:

(احمد آخر زمان را انتقال)
(چون خبر یابد دلش زین وقت نقل)
(در ربیع اول آید بی جدال)
(چون صفر آید شود شاد از صفر)
(عاشق آن وقت گردد او بعقل)
(که پس این ماه میسازم سفر)
(گفت هر کس که مرا مزده دهد)
(چون صفر پای از جهان بیرون نهد)

"Âhir zaman peygamberi Ahmed, Rabi'u'l-Evvel ayında göçtü ... bunda hiç hilâf yoktur. Gönlü, bu göç zamanını haber alınca, can u gönülden o vakte âşık oldu. Safer ayı gelince, bu ay bitince sefer edeceğim diye neşelendi ... "bana kim Safer çıktı diye müjde verirse, beni muştularsa, ben de onu cennetle muştular, ona şefaathane olurum dedi". Rivâyete göre Ukkâşe isimli sahâbi müjdeyi verdi ve peygamberimizi sevindirdi. Ardından biri daha gelip aynı haberi verince; "Ukkâşe atik davrandı, seni geçti" bu yurdular. Mevlâna bu olayı şöyle değerlendirir:

2593. Beyit:

(پس رجال از نقل عالم شادمان)
(چونک آب خوش ندید آن مرغ کور)
(وز بقااش شادمان این کودکان)
(پیش او کوثر نماید آب شور)

"Efler görüyorsun ya, âlemden göçme yüzünden neşeleniyorlar. Şu çocuklarsa (küçük kişiler ise), âlemde kalmalarına seviniyorlar ... İyi suyun tadını tatmayan kör kuşa acı su Kevser görünür".

J. ARAP BEYLERİNİN, ÜLKEYİ VE DEVLETİ ARAMIZDA BÖLÜŞELİM DE KAVGA GÜRÜLTÜ KALMASIN DİYE MUSTAFA ALEYHİSSELAM ' A MÜRACAATLARI, MUSTAFA ALEYHİSSELAMIN, BEN BU BEYLİĞİ YAPMAĞA MECBURUM DİYE CEVAP VERMESİ, İKİ TARAFIN DA BİRBİRİYLE BAHSE TUTUŞMALARI:

2782. Beyit:

(گفت میری مر مرا حق داده است   سروری و امر مطلق داده است)
(کین قران احمد است و دور او   هین بگیرید امر او را اتقوا)

"Peygamber dedi ki: bana beyliği Tanrı verdi. O, bana başbuğluk ve mutlak bir beylik ihsan etti. Buyurdu ki: bu devir Ahmedin devridir. Bu zaman, Ahmedin zamanı ... kendinize gelin de onun emrine uyun".

2778. beyitten başlayıp otuz beyit kadar süren bu bölümde de, peygamberimizin ve hayatının geçtiğini görmekteyiz. Peygamberliğinin ilk yıllarında Kureyş ileri gelenleri ona gelerek, başlıktaki teklifi yapmışlardı. Onlar durumu takdir edememiş, dünya sultanlığı peşinde olduğunu sanmışlardı. Siyret kitaplarındaki haberlere göre efendimiz; "Güneşi sağ elime, Ay'ı da sol elime verseniz, sağ olduğum müddetçe bu görevi yapmaktan vazgeçmem" azmini göstermiştir. Burada belirtildiğine göre peygamberimiz onlara, iki görev arasındaki farka işaret ederek cevap vermektedir. Efendimizle münâkayaşa giren bu adamların, delil ve belge istemesi üzerine gökyüzünü bulutlar kaplar ve etrafı seller götürür. Peygamberimiz, selin durdurulması için herkesin elindeki mızrağı suya atmasını teklif eder. Onlar atarlar, sel devam eder. Efendimiz elindeki sopayı suya bırakınca azgın sel itaatli bir varlık kesilir. Sakinleşir, başka yerlere akar gider. İçerindeki bazı asiller imân eder, inatçılar da inatlarını sürdürür. Sonuçta Mustafâ'nın nâmı bakî kalır, onları ise herkesler unuttur.

K. CİBRİL ALEYHİSSELAMIN KENDİSİNİ MUSTAFA SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEME, KENDİ SURETİYLE GÖSTERMESİ, YEDİ YÜZ KANADINDAN BİR TANESİ GÖRÜNÜNCE UFKU KAPLAMASI VE BÜTÜN PARLAKLIĞIYLA BERABER GÜNEŞİN GÖRÜNMEZ BİR HAL ALMASI:

3801. Beyit:

(چون گذشت احمد ز سدره و مرصدش   وز مقام جبرئیل و از حدش)
(گفت او را هین بپیر ای پرده سوز   ما باوج خود ترفتمستم هنوز)
(گفت بیرون زین حد ای خوش فر من   گر ز نم پری بسوزد پر من)

"Ahmed Sidre'den ve Cebrail'in gözetme yerinden, makamından, sınırından geçince, Cebrail'e haydi arımdan uç dedi. Cebrail dedi ki: yürü ... yürü ... ben senin eşin, eşitin değilim. Hz. Ahmed tekrar, ey perdeleri yakan, gel ... ben daha kendi yüce ma-

kamıma gitmedim ... dedi. Cebrail dedi ki: a benim güzel nurlu arkadaşım, bir kanat çırpıp buradan ileriye gitsen, öteye geçsem kolum yanar". Bu bölümde anlatıldığına göre peygamberimiz, Cebrail'i aslı şeklinde görmek ister. O da, "takatın yoktur, görmezsin" buyurur. Küçük bir görünme (tecelli) peygamberimizi takatsız bırakır. Cibril ise onu bağına basar. "Ahmedin de özel halleri bulunmaktadır. Eğer o, ulu ve yüce kanadını açarsa, Cebrail ebedi olarak kendisinden geçip gider" diyen Mevlâna, miraçtaki tecellileri anlattıktan sonra, yukardaki beyitleri söyler. Cibrilin aslı şekliyle görülmesi olayı, peygamberliğin ilk günlerinde de Hıra mağarasından efendimiz inerken olmuş, peygamberimiz ufku kapatan bir vücut ile karşılaşmıştır. Cibril ile peygamberimizin güç yanına sokulması gibi bir fikir veren konuyu Mevlâna, çok sevdiği peygamberimizin lehine kapatmak istemektedir. Ona göre Ahmedin özel halleri, kutsi vasıflan yanında Cibrilin aslı şeklinin ne anlamı olabilir ki?

L. PERAKENDE ATIFLAR:

Baş tarafta da böyle bir bölüm açıp bazı beyitleri vermiştik. Aslında bunları orada mutâlaa etmek daha doğru olurdu. Vakit darlığı ve bu beyitlerin son bölümlerde yer alması, bizi tekrar böyle bir başlık açmağa sevketmiştir.

3082. Beyit:

(که تجافی آرد از دار الغرور)	(آن چنانکه گفت پیغمبر ز نور)
(هم انابت آرد از دار السرور)	(که نشانش آن بود اندر صدور)

"Peygamberim, nûru anlatırken gönüllerdeki nişânesini söylediği gibi, hani, dedi ki: nûr kalbe girdi mi, nişânesi şudur: insan bu yalan yurttan uzaklaşır, neşeler yurdu olan ahiretten de geçer".

3192. Beyit:

(کرده شاهان را دم گرمش اسیر)	(هین فسون گرم دارد گنده پیر)
(عقدهای سحر را اثبات اوست)	(در درون سینه تفاثات اوست)
(حل سحر او بیپای عمه نیست)	(ساحره دنیا قوی دانا ز نیست)

"... (Dünya halkı büyü yaparak kuyuya atmıştır da peygamber, onun için dünyaya büyücü demiştir). Kendine gel, bu kokmuş kocakannın kuvvetli büyüleri vardır ... sıcak nefesi padişahları bile esir eder."

Dünyayı bir acûze olarak gören bu fikir, onun hilelerine karşı savunma yolunu da, Allah'a ilticada görür. Allah, peygamberler gönderdi, diyen Rûmî, kendi nefsinde insanlığa güzel nasihatlerde bulunur.

3300. Beyit:

(توبه آرم روز من هفتاد بار)
(منسی است این مستی تن جامه کن)
(نه خرد کانرا عطارد آورید)

(همچو پیغمبر ز گفتن وز نثار)
(لیک آن مستی شود توبه شکن)
(خود خرد آنست کو از حق چرید)

"Peygamber gibi, hani ... söylemeden hakikatleri saçmadan dolayı her gün yetmiş kere tevbe ederim. Fakat o sarhoşluk tevbemi bozar ... bu elbiseler soyan beden sarhoşluğu, tevbemi unutturur". Peygamberimizin, kalbim bazan bir şeylere bürünür de rabbime günde yetmiş kere tevbe ederim hadisine atf yapan Mevlâna, değişik tarz-
larda konuyu işler ve sonunda işi vahyin yüceliğine getirerek der ki " Akıl zaten ona der-
ler ki, Tanrı yaylasında yayılmış, Tanrı nimetlerini yemiş olsun ... Utaritten gelen akla
akıl demezler".

İnsandaki cüz'î akıl onun belirttiğine göre, mezara kadar olan şeyleri görür. O bir
kısmında insan akılı, velilerle peygamberleri taklid eder. Bir başka yerde ise akılı, Mus-
tafa'nın huzurunda kurban eder ve "Allah bana yeter" ( ) ölçüsünü
verir.

3344. Beyit:

(حرف طوبی هر که ذلت نفسه)
(سر بنه در سایه بی سرکش بحسب)
(مستعد آن صفا را مهجعت)
(زود طاغی گردی و ره گم کنی)

(گفت آنکه هست خورشید ره او)
(سایه طوبی ببین و خوش بحسب)
(ظل « ذلت نفسه » خوش مضجعت)
(گر ازین سایه روی سوی منی)

"Yol güneşi olan peygamber bile: nefsinin aşığı olan kişiye ne mutlu (el- Munâvi, Feyu ' l-Kadir, IV, s. 277 "5299") dedi. Tûbâ gölgesini gör de güzelce uyu ... o gölgeye baş koy da serkeşlik etmeden uykuya dal. Nefsi aşığı olan gölgesi, güzel bir yatılacak yerdir ... o anlığa istidadı olana hoş bir uyku yeridir. Bu gölgeyi bırakır da benlik ta-
rafına gidersen, çabucak âsî olur, yolunu kaybeder gidersen".

3358. Beyit:

(که منم کشتی درین دریای کل)
(شد حلیفه راستی بر جای من)
(رو نگردانی ز کشتی ای فتی)

(این چنین فرمود آن شاه رسل)
(یا کسی کو در بصیرتهای من)
(کشتی نوحیم در دریا که تا)

"O peygamberler padişahı da böyle buyurdu: bu küll denizinde, bu okyanusta
gemi benim. Yahut da benim cân gözüme vâris olan, doğrulukla benim yerine geçen
halifemdir. Yiğit, gemiden yüz döndürmemen gerekir. İşte biz, denizdeki Nuh Ge-
misiyiz".

SONUÇ:

Mevlâna Muhammed Celâleddin Rumî, Mesnevi adlı eserinde, çok değişik yollar izleyerek, okuyucusunu eğitmektedir. Bazan hikâyeler, bazan meseller, bazan da çok kısa cümlelerde, dünyayı kuşatacak güçte hakikatler verilirken, bir taraftan da İslâm dinine bağlılığı ön planda tutmaktadır. Zaten onun görüşüne göre kendisinin bir ayağı İslâm Şeriatında, diğeri ise 72 milletin kültürüne ziyâret yapmaktadır. İslam ananesine göre hikmet mü'minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır. Mevlâna da hikmeti bazan Hînd'ten, bazan Çin'den, Bazan Yunan'dan devşirebilir. Üslûbu, yazım tarzı, konuşma şekilleri; teşhisleri, intakları şu veya bu devrin veya edebî mektebin tesirinde olabilir. Bizce onun orijinal yönü, ayağının birinin İslâm şeriatına sınımsız basmış olmasındadır.

Nice müteşerri'ler, onun eserlerindeki zâhiri hale bakarak kendisini tenkid de etseler, Mesnevi İslâm dünyasında yüzyıllardan bu yana görev yapmaktadır ve bu hizmete devam da edecektir. İşte bu Müslümanlığının bir gereği olarak Rûmî, efendimize, bazan Ahmed, bazan Muhammed, bazen Mustafa, bazan da onun güzel vasıflarından birini söyleyerek sözü getirmekte ve ondan, onun mübârek hadislerinden örnekler vererek, anlatmak istediğini âyet ve hadis gibi iki sağlam temele oturtmaktadır. Vaktiyle, Mesnevi'nin indeksine bakmış, bu atıfların sayılarını görerek çok şaşımıştım. Nihâyet her sene bir defterdeki atıfların bir bölümünü işleyerek tebliğleri hazırladım. Gördüm ki, Mevlânayı, İslâm ötesinde düşünmek, onu Muhammed aleyhisselamın nurundan uzak görmek; tamamen, onu anlamamak, daha doğrusu onu tanımamak demektir. Büyücek bir kitap hacmindeki bu atıflar, Celâleddin Rûmî'nin gerçekten Muhammed Mustafa'nın yolunun tozu olduğuna adil olarak şehâdet etmektedir.

Mevlâna ihtifalleri bu şehirde 1940'lı yıllardan bu yana yapılır. Bu satırları yazan da, 1949 yılından bu yana bu ihtifallerin bir bölümünü inceleme fırsatı bulmuştur. Bu ihtifallerde, şimdilerde bir çoğu kendi deyimlerince Hakka yürümüş olan kişiler, Mevlânayı kendi meşrepleri merkez olmak üzere anarlardı. Her sene katılanların din-darlıklarına, kültür ve meşreplerine göre Mevlâna şekil alırdı. Bunların bir bölümü ise gerçekten üzücü olurdu.

Geçen sene, Mevlâna ve Goethe ile ilgili bir sempozyumda, İstanbul gazetelerinin belirttiğine göre, Mevlâna nereye oturulacağı tartışma konusu yapılmış, herkes bir şeyler söylemiş, gazeteci ise; Mevlânayı ille de bir dine mensup göstermeğe gerek yok. O, daha üst seviyede ve özgün düşünölmeli tavsiyesiyle haberini bitirmiştir. Böyle ihtifallerde, tebliğ ile katıldığımız zaman, Mevlâna ile sulben ilgilerinin olduğunu iddiâ edenler de bizimle birlikte, hararetili bir şekilde Mevlânayı büyük bir müslüman olarak görmüşler, diğerkanaatlardan bizar olduklarını ifade buyumuşlardır. İkili konuşmalarda ise durum tamamen ayndır. Mevlâna'yı, günümüze yakın za-

manların fikirlerle özdeşleştiren, farklı tanıtmaya çalışan Sadi İrmak (Allah taksiratını affetsin, rahmet eylesin) bile, yaşını, tahsilini ve ölümü hatırlattığımız zaman, bizden daha hararetli şeriat hâdimi, Mevlana 'yı şeriaten ayrı görmeyen bir kişi oluvermiş, bizi memnun etmişti. Ama öyle havalarda oluşuyor ki, sanki Mevlâna "bir din dışı kişi, abdest, namaz, Ka'be, Kur'ân üstü bir varlık; bir aşk eri, bir değişik sûfi" ...

Kırk yılı aşan tecrübe şunu göstermiştir ki, Mevlânayı tanıyan, yazdığı dili, dini, felsefeyi, tasavvufu, ahlâkı, psikolojisi, toplum ahvalini bilenler, onu milletimize tanıtmalıdır. Bunun yolu ise, önce eserlerinin bilimsel neşrinden geçmektedir. Kırk yıl önce bir çekirdek oluşturulsa idi; Mevlâna bir Turizm ögesi'nden öteye düşünülseydi, bugün yüzlerce eser neşredilmiş, yüzlerce Mevlâna 'yı tanıyan ilim adamı yetiştirmiş olurduk. Vakit yine de geçmiş değildir. Laf yerine iş üretilmelidir. Kültür bakanlığı istemese de, Mesnevî'nin en eski nüshasını neşrederek büyük bir işi başarmıştı. Bunun ardının getirilmesi gerekmektedir.

Mevlâna, evlatlarını kutsamamakta, aksine İslâm peygamberinin izinden gidenleri evladı olarak görmektedir. Her büyüğün usûlü de budur. Konya'da nice Mevlâna soylu evler vardır ki, tevâzu içinde yaşamakta, kendilerini etrafa takdim etmemektedir. Onlarda bu nisbeti, başkalarına karşı öğrenme vasıtası olarak görme istidadı bilmemektediriz.

Şehrimiz artık ilmi manada Mevlâna araştırmalarının yapıldığı, onu iyi tanıyanların katılacakları ilmi toplantıların icra edildiği bir şehir olmalıdır. Aralık ayı, Konya'da dört nevi Mevlâna tanıtımına ma'kes olmamalıdır. Ona nispet edilen bir sözde belirtildiği gibi, "onu ne ise o tarzda bilmek hakkımızdır".

Sözü yine onun mısraı ile bitirelim:

Pes sohan kûtah bâyed ve's-Selâm". Sözü artık kısa kesmek lazımdır. Allahın selâmı üzerinize olsun; vesselâm".

EVA de VİTRAY MEYEROVİTCH'İN MESNEVİ HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ - I*

Prof. Dr. Mehmet Aydın**

Son yarım asır boyunca Avrupa'da ve Amerika'da Mevlâna üzerindeki çalışmalar bir hayli artmıştır. Bu çalışmalar arasında özellikle Fransa'da yapılan çalışmalar dikkat çekicidir. Büyük, Mesnevi ve Mevlâna uzmanı Eva de Vitray Meyerovitch, belkide Nikelson'dan sonra Avrupada en kalıcı hizmeti, Avrupa insanına sunma şerefini elde etmiştir. Hayatının sonlarına doğru gerçekleştirdiği bu hizmetle, yıllardır, Mesneviyi Fransızca olarak görmek isteyen Fransız entellektüellerine yep yeni ufuklar açmıştır.

Eva de Vitray Meyerovitch'in, Cemşid Mortazavi ile birlikte Fransızca'ya çevirdiği bu Mesnevi, Monaco'da, Rocher yayınları tarafından 1990 yılında yayınlanmıştır. Eser 1705 sahifedir. Tercümenin başına, Eva de Vitray Meyerovitch tarafından 39 sahifelik, fevkalade felsefi ve mistik bir mukaddime yazılmıştır. Bu mukaddimeyi okuyanlar Meyerovitch hanımefendinin, Mesneviyi ne kadar derinden anladığını çabucak farkedeceklerdir. Belkide batı dünyasında Mesneviyi bu seviyede il anlayan Meyerovitch, bir çok İslâm İlahiyatçısının bile yakalayamadığı incelikleri yakalamasını bilmiştir. O, Mesnevi hakkında şöyle demektedir: "Bütün zamanların en büyük mistik dehalanından biri olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin eseri, tartışmasız, evrensel edebiyatın zirvelerinden ve insanlığın (tabiri caizse) kutsal kabul ettiği kitaplardan biridir."

Bu, elli bir bin mısralık yani, 25.630 beyitlik bu dev eseri, nasıl tarif edebiliriz? Bu eser, spirîtüel bir zirve, beşerî ve ilâhî bir komedi, İslâm tasavvuf şiirinin doruğudur. Bu öyle bir eser ki, beşerî varlığın kökeni, düşüncesi ve hayatı üzerinde yapılacak olan genel bir inceleme için, hiçbir gerekli unsur, onda eksik değildir. (2)

O halde Mesneviyi nasıl takdim etmek gerekecektir? Çünkü o bir şiir kitabı olduğu kadar, felsefi bir sistemdir, İslâm İlahiyatının genel bir yorumudur. Metafizik bir

* 3 Mayıs 1994 tarihinde yapılan VI. Millî Mevlâna Sempozyumu'nda sunulmuştur.

** Selçuk Ün. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1- Eva de Vitray Meyerovitch-Djamchid Mortazavi, Mathnawi, Monaco, 1990 isimli Mesnevinin Fransızca çevrisinin önsözü'nün tahlilli tercümesidir.

2- A, g, e, s, 9.

doktrindir. Mistik bir mukâşefenin ve düşüncenin bir açıklamasıdır...Yine bu kitap, psikolojinin derinleştirilmiş bir etüdü, özellikle devrinin sosyal psikolojisi üzerinde eşi olmayan bir döküman, manevi bir üstadın öğretisi ve son derece zor anlaşılabilir pedagojik .ir metod kitabı değil midir? Şüphesiz Mesnevi, bunlardan hiçbirini değildir. Bu kitapta zikrettiğimiz bütün prensipler, sentetik olarak bütünleşmiştir. (3)

Filozofik, teolojik ve psikolojik alanda çeşitli konuları işleyen böyle bir kitabın, yıllara dayanan kompozisyonunun, elli bine varan mısralar arasında bazı farklılıkların olması da normaldir. (4)

Metafizik ve filozofik kavramlar konusunda Mesnevi'de dünyanın en önemlilerinden biri olarak kabul edilebilen derin ve tam bir sistem buluyoruz. (5)

Orada, Yunan felsefesinin mefhumlarına birtakım doktrinal orijinal elemanlar ilave edilmiştir. Önceki fikirlerden etkileşen kavramlar bile; daha anlaşılır bir metod ve stil içinde sunulmuştur. (6)

Mesnevi, manevi vatanından ayrılmakla sızlanan bir kavalın şarkısı altında, yeni-eflâtuncu düşüncenin bir hatırlanmasıyla başlamaktadır. Mesnevinin her yerinde Eflâton'un felsefesi mevcuttur. Mevlâna, Sokrata özgü diyaloglarla, muhatabını anlama sanatına çok büyük yer vermektedir. (11; 2319) Ancak, Mevlâna'nın kişisel doktrini Aristotelesçi fikirlerden oldukça uzaktır. Fakat Mevlâna'nın yaratıcı düşüncesi burada da kalmamaktadır. (7)

Eva de Vitray Meyerovitch, Mesnevideki sudur nazariyesine değinmiş ve bu konuda da şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Aklın sürekli suduru nazariyesi hiyerarşisi, onuncu sudur'a kadar gelmektedir. Onuncu sudur, Tanrısal dünya ile Fonomenel dünya arasındaki bir yerdir. Aklı ilgilendiren şey, madde ve şekildir. Mevlâna'da İslâm filozofları gibi bazı Aristocu fikirleri kabul etmektedir. Ancak, nefis ve ruh için açıklamaları Yeni-Eflâtuncu fikirlere daha yakındır. Aklın onuncu sudurundan sonra cüz'î akıllar ve varlıklar, varlık dünyasına gelmektedir. (8)

Bütün mistiklerde olduğu gibi Mevlâna'da da Meyerovitch'e göre önemli olan yön, insanın ruhi yönüdür. İslâm filozofları, yirmi dört Ruh kategorisinden bahsetmektedirler. Fakat özellikle Mesnevide bahsedilen Şehvani Nefs'dir. Mevlâna'ya göre, yüce Realite yolcusu için en ciddi ve en büyük tehlike bu nefis'tir. Bu nefis, samimi insanları bile yoldan çıkarmaktadır. (9)

3- A, e, g, s, 9.

4- A, g, e, s, 10.

5- A, g, e, s, 10.

6- Matnawî, s. 10.

7- A, g, e, s, 10.

8- A, g, e, s, 10.

9- A, g, e, s, 10.

Mevlâna için şekil, mutlak birliğin sinesinde zahiri kesretin bir tezahürüdür. (10)

Meyerovitch, Mesnevide yakaladığı en önemli hususlardan birinin Mevlâna'nın Atomla ilgili sözleri olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre Mesnevide ancak 1940'larda geçerli olan bir teori ile kıyaslanabilen Nükleer Fizik Teorisi ile karşılaşıyoruz. Meyerovitch'e göre, bu teorinin, Yunan'daki Demokrit felsefesi ile ve İslâm Felsefesi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Mevlâna çağında ve daha sonraki çağlarda hiç bilinmeyen, Nükleer güç ve Atom için, Mevlâna'nın bu bilgisini nasıl açıklayacağız? Mevlâna, Atomlardan oluşan bir dünyadan bahsediyor. Bu dünya daimi bir harekete göre, hareket etmektedir...Statik ve hareketsiz bir dünya, realiteden yoksundur. Mevlâna'ya göre bu atomlar birbirlerine, evrensel bir genel çekimle bağlıdır...Yine Mevlâna'ya göre, görünen zahiri hareketsizlik, sadece bir aldanmadan ibarettir.

Meyerovitch'e göre, XIII. yüzyılda yaşayan Mevlâna gibi bir dahinin, serbest hale gelince Nükleer gücün kuvvetini haber vermesi, inanılması zor bir durumdur. Oysa Mevlâna şöyle diyordu: "Bir güneş, bir Atom içinde gizlidir. Derken ansızın o Atom, ağzını açar. O, güneşin önünde gizlendiği yerden sıçradımı, göklerde zerre zerre olur, yeryüzünde .. (VI, 4580)" (11)

Meyerovitch' in Mesnevide tesbit ettiği özelliklerden biri de Diyalektiktir. Batı düşünce tarihinde diyalektik iki temel vecize altında takdim edilmiştir: Önce Platon'a göre olan diyalektik, kavramdan kavrama, yükselerek genel kavramlara ve nihayet ilk prensiplere yükselmektedir. Diğer, XX. yüzyıldaki Hegelci tip diye bilinen diyalektiktir. Bu düşüncedeki metod, varlığın bizzat gelişmesine uygun düşmektedir. Bu düşüncenin esası, zıt donelerin ayrılmazlığını tanıtmaktan ibarettir... (12) Mesnevide ki sergilenen diyalektik ise, Meyerovitch'e göre, her iki diyalektiğide içine almaktadır. Yine Mesnevide, Hegelin, üçü prensibi olan TEZ, ANİTEZ ve SENTEZ ' ine benzer de bir fikir buluyoruz. Çünkü Mevlâna şöyle diyor: "Hayat, ancak zıtların ahengidir. Ölüm, anlaşılmazlıklara girince çıkmaktadır. (1,1293) Ruh dünyası ve Tanısal dünya yok olmaz ve ebedidir. Çünkü bu dünya, Fenomenal dünya'da olanın aksine, zıtların sentezinden çıkmamıştır. (13)

Meyerovitch'e göre Mevlâna, zıtların genel prensibi üzerinde ısrar etmektedir. Diğer yandan da statik dünyanın aksine "olmak" fikri üzerinde birçok yerde durmaktadır. Bunun için Mevlâna, varlığı, daimi ve sürekli değişimlerin bir dizisi olarak görmektedir. (14)

10- Mathnawî, s. 11.

11- A, g, e, s, 11.

12- Mathnawî, s. 11.

13- A, g, e, s, 11.

14- Mathnawî, s. 12.

Yine Meyerovitch, Mevlâna'nın, Ruhun bir "Maieutigue" i olarak diyaletiğe başvurduğunu belirtmektedir. Bunu da, didaktik ve edükatif niyetlerle yaptığını söylemektedir. Bu da terimin ilk ve klasik anlamına göre icra edilmektedir. Yani, diyalog sanatı ve soru-cevaplarla öğrenme sanatı şeklinde ... (15)

Meyerovitch, Mevlâna 'nın kullandığı diyalektik metod konusunda hiçbir yerde olmayan açıklamalarda bulunmaktadır. O, bu konuda şu değerli fikirleri sergilemektedir: Mesnevideki hikayelerin ve masalların çoğu, bu diyalektik metodu açıklamaktadır. Birbirine bağlı, fakat zıt fikirler, hikayenin aktörlerinin ağzında biri birini takip etmektedir. Yapılan tartışma sırasında dikkati çeken karakteristik tutum, Mevlâna'nın tarafsız kalmasıdır. Her iki taraf lehinde de deliller ve farklı fikirler ileri sürmektedir. Temsil edilen iki fikri de kişisel kanaati imişcesine aynı hararetle savunmaktadır.

Aslında, Mevlâna'nın kişisel kanaatlarını yakalamak ve anlamak kolay değildir. Hakikaten bazan o, ileri sürdüğü bir fikri daha sonra bir kaç bin mısra ile açıklamaktadır. Fakat gerçekte, fikirler topluluğu ve diyalektik, hiçbir zaman kesintiye uğramamaktadır. Bilâkis, birinci kitapta başlayan sorular ve hikayeler, altıncı kitapta tamamlanmaktadır. Şüphesiz bu arada, başka birçok hikaye ve konu işlenmiştir ... İşte, Mesneviye sentetik bir karakter veren onun düşüncelerindeki mantıki sürekliliğini, Mevlâna'nın bu tabiatı asla kesintiye uğratmaz. Bu, Mevlâna'nın ve Mesnevi'nin önemli karakteristiklerinden birisidir. Çünkü Mevlâna, farklı konularda birçok eser yazma yerine; izah edilmesini gerekli gördüğü bir tek konu üzerinde bunları tasarlayabilmektedir.

Mevlâna, bahsettiği prensipler konusunda mutlak ve kategorik hükümler ileri sürmez. Hakem olmaktan kaçınır ve okuyucuyu farklı çözümler arasındaki seçimde serbest bırakır. Ancak, okuyuculara, kendisine doğru görünen sonuca varmasında da rehberliği bırakmaz. İki zıt fikri ilgilendiren eşit değerde deliller sunar ve böylece tez ve antitez arasında bir sentez önerir... (16)

Yine Eva de Vitray Meyerovitch, Mesneviyi iyi anlamak için okuyucuya şunları hatırlatır: " Mevlâna, felsefi dilin birtakım teknik ifadelerinin ve kelimelerinin tuzağına düşmeden fevkalade bir hareketle anlatmakta, hikaye etmektedir. Onu tam olarak anlamak için güçlük, onun ifade şekliyle ünsiyet kurmak ve bir tek hikayede ve bazan bir tek cümlede aynı anda birçok konunun işlendiğinin bilincinde olmak zarureti vardır. " (17)

Meyerovitch hanımefendi, Mevlâna'nın cevhersel bir hareket kavramına dayanarak statik varlığı reddinde; birkaç asır sonra kartezyen fizikçilerinde kabul edilen

15- mathnawî, s. 12.

16- Mathnawî, s. 12.

17- A, g, e, s. 13.

sürekli yaratılış tezini savunduğuna dikkat çekiyordu. Mevlâna'ya göre Allah, dünyayı yarattığı gibi, onu varlıkta da tutmaktadır. Burada söz konusu olan sadece existensiyel neden değil; süreklilik nedenidir. (18)

Yine Meyerovitch hanım, Mevlâna'nın sürekli yaratma felsefesini nasıl kavradığını şu satırlarla açıklamaktadır: "Mevlâna, her an dünyanın ve bizim yok olduğumuzu, ancak Tanrısal nefesin bizi yeniden hayata dönderdiği noktası üzerinde ısrarla dummaktadır. Sürekliliğin sadece zahiri olduğunu ve sabit şeylerin sadece bir hayalden başka birşey olmadığını açıklamaktadır... Mevlâna, bu sürekliliği yanan bir kibritin döndürülmesiyle meydana getirilen bir daire ile mukayese etmektedir. (19)

Her halde bu kısa açıklamalar, Mevlâna'nın felsefi sisteminin derinliğini ve yaygınlığını göstermeye kafi gelecektir, diyor Meyerovitch. Bununla beraber Mevlâna, daima filozoflar karşısındaki hor görmeyi, aklın getirdiği delilleri reddettiğininide görmüştür. (20)

Meyerovitch, Mevlâna'nın Yunan felsefesini ve İslâm düşüncesini çok iyi bildiği halde her ikisinde de karar kılmadığını ve hakikati başka vasıtalarla aramaya devam ettiğini söyler. Bunun için Mevlâna daima, yüce hakikatin ve eşyanın hakikatinin felsefe ile akıl ile kavranamayacağını söyler. Aklın dağınıklığını ve aklın yargısı ve gücüne dayanan doneleri hararetle tenkit eder... Mevlâna'ya göre, dağınık akıl Tanrısal ışıkla ve inayete aydınlanmayan beşeri ve cüz' i akıldır. Mevlâna bu akı, şehvi akıl diye isimlendirir. Buna rağmen, saf akla bağlı olan Manevi akıl, insan varlığının en önemli kısmıdır, der, Mevlâna. (21)

Eva de Vitray Meyerovitch, Mevlâna'nın, akıl ve bedensel içgüdüler konusundaki tahlillerini de şöyle belirtir : " Bedensel içgüdüler ve şehvani akıl insanı, bir günahkar, bir sapık, bir inançsız yapmakta ve onu maddi dünyanın en alt derecesine indirmektedir. Eğer kişisel irademizi ve dağınık aklımızı, Tanrının iradesi ile birleştirebilirsek, sapkın bir varlık olmamız mümkün olmaz. " (22)

Yine Eva de Vitray Meyerovitch hanımefendi, Mevlâna'nın aşk üzerindeki mistik düşüncelerinde analizini yapar ve onun görüşlerini şöyle değerlendirir : " Menşeden ayrılmasının en ispatlayıcı işareti insanın daima bilmediği bir şeyi aramasıdır. Bu özlem kendini bir aşk olarak gösterir. Gerçekte bu, iç güdüsel bir kamufajla kılık değiştiren metafizik susuzluğun bir ifadesidir ki kendini o zaman seksüel bir aşk altında taktim etmektedir. Oysa bu seksüel aşk, sadece bir başlangıç teşkil eder. Önemli olan

---

18- A, g, e, s, 13.

19- Mathnawî, s, 13.

20- Mathnawî, s, 13.

21- Mathnawî, s, 13.

22- Mathnawî, s. 15.

bunu, Tanrısal aşka çevirebilmektir. Nihai hedef, bu dünyanın geçici varlıklarını değil; bizim başlangıçtaki gerçek menşimizdir ... " (23)

Sufizm'de ve genelde müslüman mistiklerde insani aşk, birçok uyumsuzluklar meydana getirmektedir. Bazıları seksüel aşkın, Tanrısal aşka giden yolda bir engel olduğunu söylemektedir. Bazılarında, seksüel aşk, bir hareket noktası teşkil etmektedir. Bunun için orada kalmamak gerekir. İşte Mevlâna, bu ikinci kanaate iştirak etmektedir.

Eva de Vitray Meyerovitch'den buraya kadar sunduğum Mesnevi tahlilleri, gerçekten onun Mesneviyi ne kadar derinden anladığını ve hatta birçok kişinin yakalayamadığı nicelikleri onun nasıl yakaladığını bize göstermektedir. Onun Mesnevi için ve Mevlâna için yaptığı bütün değerlendirmeleri burada sunmamız mümkün olmamıştır. Biz burada, onun Mesnevi için yaptığı birkaç noktadaki değerlendirmelerini sunduk. Meyerovitch'de ki derin İslâm tasavvuf bilgisi, İslâm felsefesindeki derin vukufiyeti, Batı felsefesindeki âlimâne birikimi, onun, Mesneviyi daha kolay anlamasını sağlamıştır. Meyerovitch'in Mesnevi tercümesinin Batı insanı için bir kurtuluş yolu açmasını temenni ederek, onu bu dev çalışmasından dolayı, şahsım ve Üniversitem adına tebrik eder, Allah'tan sağlık ve afiyet dilerim.

EVA de VİTRAY MEYEROVİTCH'İN MESNEVİ HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMESİ - II

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Eva de Vitray Meyerovitch'in Mesneviye bakış açısının birinci kısmını birkaç yıl önceki bir Mevlâna Sempozyumunda sunmuştum. Fransızcaya çevirdiği Mesneviye yazmış olduğu otuz dokuz sahifeyi bulan giriş kısmı, Mesnevinin anlaşılması, değerlendirilmesi için gerçekten çok önem taşımaktadır. Eva hanım efendinin bu girişteki değerlendirmelerini bugüne kadar İslâm dünyasında hiç kimsenin yakalayamadığını söylersek mübalağa etmiş olmayız. Bu mukaddimenin on sekiz sahifeye kadar olan kısmını daha önceki tebliğimde incelemiş ve değerlendirmiştim. Şimdi ise geriye kalan yirmi bir sahifenin kısa bir değerlendirmesini yapacak, Eva de Vitray Meyerovitch'in Mesneviyi, Mevlana'yı ve onun felsefesini hangi inceliklerle yakaladığını sergileyeceğiz;

Eva de Vitray Meyerovitch, hala "Mesnevinin harika öneminin ve orjinalliğinin yeterince ortaya konamadığından" şikayet etmektedir. (2) Ona göre "Mevlana, daima en geniş toleransın havarisi olmuştur. Mevlana için önemli olan yegane şeyin, bir tek Allah için olan iman ve aşk olduğunu belirtmiş, bu Allah'ın bütün monoteist inançlardaki varlıktan başka birşey olmadığına işaret etmiştir. Mevlana'ya göre mevcut farklılıkların önemi yoktur. Hakikatte, kurumsal kurallar ve dini erkanla ilgili tavsiyeler çoğu zaman bu bir tek Tanrı'nın yaratıkları arasında farklılık ve düşmanlık nedeni olmuştur. Muhtelif isimlerin "Yüce Realitesi" olarak onun çağrılması, önemsizdir. Gerçek müminler, dini davranışları birbirine benzemesede aynı yol üzerindedirler. (3)

Meyerovitch'e göre Mevlana bize, sembolik ve batını hikaye ve misallerle sadece dinin derin anlamına bağlanmayı öğretmektedir... Yani, yegane varlığa olan iman ve aşk, bir kardeşlik atmosferi yaratarak, milletleri birbirine yaklaştırabilir, demektedir. (4) Diğer taraftan Mevlâna, birçok yerde, bazı şahıslar için DİN'in, bir alışkanlık, dahili ve sipirtüel bir temelden yoksun bir taklit olduğunu açıklamaktadır. (5)

1- Eva de Vitray Meyerovitch-Djamchid Mortazavi, Mathnawi, Monaco, 1990 isimli Fransızca Mesnevi tercümesinin tahlilli tercümesidir.

2- a, g, e, s, 19.

3- a, g, e, s, 19.

4- Mesnevi, I, 16-36, 42:11, 3681, 111, 1259.

5- Eva de Vitray Meyerovitch, s, 19.

Mevlana'ya göre bir şeye aşkla inanmak, bazı sosyal şartlara şeklen bağlı bir itattan tamamen farklı bir şeydir. (6)

Yine Meyerovitch'e göre Mevlana genelde, herçeşit fanatizmi en şiddetli şekilde eleştirmektedir. Özellikle dini fanatizmi, ondan çıkan sonuçları göstererek tenkid etmektedir. (7) Dini pratikler ve hayır işleri gerçek bir imanla birlikte olmazsa, onların hiçbir değeri yoktur. Çünkü bu ameller bu durumda, şekilciliğe, bencillığe, alışkanlığa, muhtemelen de riya'ya bağlıdırlar. (8)

Yine Mevlana'ya göre, halk kesimi için zaruri olan dini pratikler, mistikler ve Allah'ın seçkin kulları için yeterli değildir. (9)

Eva de Vitray Meyerovitch'e göre, Mevlana, İslâm skolastiğine (kelam) muhalefet ederek, onun yararlılığını ve zarureti inkar ediyor ve onun bir gecikme olduğunu ve hatta hata olduğunu belirtmektedir. Yine de Mevlana, Kelam'ın işlediği konulardan uzaklaşmayarak, bu konuların çoğunu hatırlatmaktadır. Fakat bunu Mevlana, "kendilerine özgü" bir sevimlilikle mücehhez, çok kısa bir şekilde, hikayelerle ve masallarla yapmaktadır. Böylece öldükten sonra dirilmeden, yargı gününden ve bedeni veya ruhi diliminin tabiatı ile ilgili farklı görüşlerden bahsetmektedir. Yine o, Kur'anın mahluk veya gayr-i mahluk oluşundan, Dünya'nın ebediliği veya yaratılmış olduğundan, kadercilik ve hür iradede, cennet ve cehennemden bahsetmektedir. (10) Meyerovitch'e göre, Mesnevide olan şeylerle, Mu'tezile ve Eş'ari'lerin eserlerinde olan şeyler aynı konularda olsa, aralarında hiçbir metodolojik benzerlik yoktur. (11)

Eva de Vitray Meyerovitch'e göre, kadercilik ve hür irade problemi, özellikle Mevlana'nın dikkatini çekmiş ve bu konuya geniş bir yer tahsis etmiştir. Çünkü Mevlana, dini ve sosyal sorumluluk nokta-i nazarından bu prensibin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Gerçekten burada en tartışmalı konular söz konusudur. Nitekim Mesnevi şarihlerinde de bu konular bazı uyumsuzluklar meydana getirmiştir.

Bunun için bazıları Mevlana'yı kaderci görürken; diğer bazıları onun "hür iradeye" eğilimli olduğunu ileri sürmüşlerdir. (12) Meyerovitch'e göre, İslâm kelamı açısından bu konu çok nazik ve önemlidir. Çünkü "kaderci" veya "hür irade"ci olmak gibi iki tezdin herbirini kabul etme, bir müşküller kaynağı teşkil eder ve İslâmın temel prensiplerinden bazılarına ters düşmektedir. Mesela, hür irade tarafı tutulsa bu, Allah'ın herşeye kadir ve her yerde hazır olmasına tezaad teşkil etmektedir. Buna karşılık, kaderciliğe inanma ise, insanın sorumluluğu ile bağdaşmamaktadır. Bu konu, Mev-

6- a, g, e, s, 19

7- a, g, e, s, 19.

8- a, g, e, s, 19.

9- a, g, e, s, 19.

10- Eva de Vitray Meyerovitch, s, 20.

11- a, g, e, s, 20.

12- Eva de Vitray Meyerovitch, s, 20.

lana'nın pedagojik sistemi açısından da önemlidir. (13) Meselâ Mesnevideki aslan ve hayvanlar hikayesi (1, 900-1390), çok ilginç bir diyalektik sunmaktadır. Burada aslan, hür iradeyi diğer hayvanlar, kaderciliği savunmaktadır. (1, 598, 638, 1463, 1473, 1496, 1499, V, 2912, 3250) (14)

Eva de Vitray Meyerovitch, Hz. Mevlâna'nın kanaati hakkında Mesnevi şarihlerinin birlik içinde olmamalarının üç nedene bağlı olduğunu belirtmektedir:

- 1- İşaret ettiğimiz gibi, Mevlâna her iki taraf içinde aynı hararetle delil getirmekte ve sanki her iki durumda da kendi fikrini savunuyor izlemine vermektedir.
- 2- Bu dönemde, İslâm dünyasında, kadercilikle determinizm arasındaki fark, yeterince açıklanmış değildi. Daha sonra Cebrîlli veya Cebr-ilmî ve Cebr - kaderî tabiri kullanıldı. Mevlana zamanında ayırım gözetmeksizin sadece Cebr'den bahsediliyordu.

Yine Mevlâna, determinizmi kabul ettiği ve savunduğu zaman, şarihler, onu, kaderciliği kabul etmiş olarak takdim ediyorlar. İşte bu kanşım, Mesnevi'de çelişkilerin olduğu izlenimini vermektedir. Çünkü o, bir başka yerde, kaderciliği tenkid ediyor ve cahillerin, tembellerin inancına cevap verdiğini tasdik ediyordu ...

- 3- Bazı araştırmacılar ve şarihler Mevlana'nın metafizik düşüncesinin temeli olan "varlığın birliği" kavramını, Fatalizm lehine verilen deliller ve hükümlerle kanşıyorlar. (15)

Meyerovitch'e göre, gerçekte Mevlâna ne mutlak hür iradeye, ne de kaderciliğe inanıyor. O, daha çok determinizmi kabul ediyor. İnsanın evrensel kanunlar çerçevesinde belli bir hürriyete sahip olduğunu kabul etmektedir. (16)

Eva de Vitray Meyerovitch'e göre, Mesnevide dikkat çeken özelliklerden biri de Mevlâna'nın "sır saklamaya" verdiği önemdir. Mevlâna, metafizik ve mistik sırları, onları anlamayanlara ifşa edilmemesini tavsiye etmiştir. Bunun için Mevlâna, Mesnevinin birçok gizli anlamları ihtiva ettiğini açıklamaktadır. Mevlâna 'ya göre, aleni manalar, herkes için ve seyr-u suluk'a girmeyen akıllar içindir. (1, 1045, 3426, V, 2236, 2240) Birçok defa Mevlâna şöyle demiştir: "Bu konuda konuşmayı kesiyorum. Çünkü, cahiller ve dar kafalılar olabilir. Bazı konulardan bahsederken, onları açıkça söylememek gerekir. (VI. 3460) Meyerovitch'e göre, yüce realitenin sırlarını, onları kavramayanlardan saklama zarureti, Mevlâna'yı sembolik ve batını bir dil kullanmaya götürmüştür. Bunun

---

13- a, g, e, s, 20.

14- a, g, e, s, 20.

15- a, g, e, s, 20.

16- a, g, e, s, 20.

için Mevlâna, Mesnevîde üst üste konan yedi manadan bahsetmiştir. Öyleyse bu eserin temel karakteristiği çok zengin ve çok derin bir sembolizm oluşudur. (17)

Meyerovitch ' e göre, mesnevîde iki ayrı seviye mevcuttur. Sembolik seviye, açıklayıcı seviye ... Fakat her ikisi de birtakım batını mefhumlar ihtiva etmektedir. Böylece bir mısra, başka teolojik ve metafizik anlamlar saklayarak, zahiren dostlar arasındaki samimiyetten bahsetmektedir. Bu batını anlamlarda farklı seviyelerde bulunmakta ve birook metafizik ve filolojik kavramlara bağlı bulunmaktadır. (18)

Eva de Vitray Meyerovitch'e göre, mesnevîde kullanılan en güzel sembolizmlerden birisi ölüm sembolizmidir. Burada Mevlâna'nın söz konusu ettiği fiziki ölümdür. Mevlâna, bedenini, bir çocuğa hamile olan bir kadınla kıyaslanabileceğini, bedenin ruha hamile olduğunu söylemektedir. Ölüm, doğum sancısıdır. Bedensel hayattan sonra ruh, yeri olan görünmez dünyaya dönmektedir. (19) (1, 3514-15)

Meyerovitch'e göre bu, Mesnevinin ancak bir beytini temsil etmektedir. Fakat onun hatıra getirdiği konular üzerinde ciltler yazılabilir. Burada hayattan bahsedildiği zaman, birçok durumda ölümden sonraki hayat kastedilmektedir. Bu ölüm ise, mistik veya fiziki ölümdür. (20) Dirilmenin de farklı anlamları vardır: Bazan, ölümden önce, insan ruhunun uyanmasıdır. Bazan da dirilme, kesvet dünyasının sonucu ve Birliğe dönüşü temsil eden son yargı gününü ifade eder. (21)

Meyerovitch'e göre, Mesnevîde sıkça kullanılan sembolik terimlerden birisi PA-PAĞAN'dır. Mesnevîde bu terim yerine göre farklı anlamlara bürünmüştür. Mesela, 1. cildin 1547 beytindeki papağan ve tüccar hikayesinde papağan, mistik araştırmacı ve manevî üstadı belirtmekte iken; bir başka yerde, saf ve taklitçi adamı temsil etmektedir. (1. 247-Bakkal ve papağan hikayesi) Meyerovitch'e göre, Mesnevîyi anlamadaki güçlüklerden birisi işte, bu sembolik anlamların değişiminde bulunmaktadır. (22) Meselâ, Aslan, bazan nefsi temsil etmektedir. Yani, şehvani duygulan (1. 900) Bazan da azizleri ve Tanrı dostlarını temsil eder. (23) Tilkî, zahirde hile ve kötülükle bedenleşmekte, fakat sonunda daima kaybetmektedir. Çünkü ne bu dünyada ne de öbür dünyada dalevere hiçbir şeye hizmet etmeyecektir. Çünkü başanya ulaşanlar, daima samimi ve sade insanlar olmuştur. (24)

Meyerovitch'e göre Mesnevîde kullanılan Doğan, bu karanlıklar dünyasına sürgün edilen insan aklıdır. O, kralından uzakta bir mahkumdur. Yani, Allah'tan uzakta...

17- Eva de Vitray Meyerovitch, s. 21.

18- a, g, e, s. 21.

19- a, g, e, s. 21.

20- a, g, e, s. 21.

21- a, g, e, s. 22.

22- Eva de Vitray Meyerovitch, s. 22.

23- a, g, e, s. 22.

24- a, g, e, s. 22.

Ok, aklımızı delip geçen düşünceyi temsil etmektedir. Gizli hazine, menşeimizin gizliliğini temsil etmektedir. Menşeimiz için duyduğumuz özlem, Tanrısal aşktır... İşte bu gizli hazinenin keşfi, "insanın kendisini bilmesi" dir. Güneş, parlak bir hakikattir. Onu görmeyen, körden başkası değildir. Deniz, birlik sembolüdür. Köpük, bu fenomenel dünyanın sembolüdür. Dalgalar, sudan ve bu suyun hareketinden başka birşey değildir. Zahirten, onların ferdi bir varlığı vardır. Oysa, okyanusun dışında onlar, sudan ve hayalden başka birşey değildirlerdir. (25)

Meyerovitch'e göre Mevlâna'nın kullandığı bütün sembolizmin unsurlarını ele almak imkansızdır. Bu konuyu bitirmek için "merdiven sembolizmini" hatırlatmak yeterli olacaktır. Mevlâna'ya göre, merdiven basamaklarından her biri yol üzerinde bulunan bir geçiş istasyonudur. Meyerovitch'e göre Mevlâna, bizzat Mesnevisini, spiritüel dünyaya yükselmek için, ayaklarının altına konulması gereken merdivenle mukayese etmiştir. (26)

Meyerovitch, Mesnevide batını hikayeler bahis konusu olduğu zaman, yorumun güçlükleri daha da büyümektedir, demektedir. Bu konuda, gizli anlamlar, açıklanabilir bir sembolizmin sınırlarını aşmaktadır, demektedir. Meselâ III. cildin 1973-2028 beyitlerinde deniz kenarında Dakûku, seyahatı sırasında birleşmiş bir tek mum olan yedi mum görmüştür. Sonra bu mum dağılıp yedi mum oluyormuş. Sonra mumlar bir ışığa dönüşüyormuş, tekrar birleşiyormuş, tekrar dağılıyormuş. Sonra bunlar, bir bedende yedi adam oluyormuş. Daha sonra yedi ağaca dönüşmüşler. Sonra tek ağaç olmuşlar ve sonra dağılmışlar... Garip şekilde insanlar, bu ağaçların önünden geçiyorlarmış, fakat ağaçları görmüyorlarmış. (27) Meyerovitch, diğer hikayelerin aksine Mevlâna'nın burada şerh yapmadığını belirtmektedir. (28) Bu konuda Meyerovitch, şunları söylemektedir: Yinede bu batını hikaye "Varlığın Birliğini" ve "eşyanın zahiri kesretinin asılsızlığını" anlatmak istemektedir. Mevlâna burada bize, cansız varlıklardan, bitkilerden, hayvanlardan, insanlara ve ışığa kadar mevcut olan herşeyin, birtek kaynaktan geldiğini anlatmaktadır... (29)

Meyerovitch'e göre birçok tartışmaya neden olan birbaşka Anekdot'ta suvar kal'ası ve üç prens hikyesidir. Mesnevinin dördüncü kitabının 3582 numaralı beytinde anlatılan bu hikaye tam bir batını hikayeyi oluşturmaktadır... Meyerovitch'e göre kal'e, dini şeriatı; prenslerin babası olan kral, peygamberleri temsil etmektedir. (30) Üç prens üç insan kategorisini ve hakikate ulaşmak için kullandıkları üç kuvveti temsil etmektedir:

25- Eva de Vitray Meyerovitch, s. 23.

26- a, g, e, s, 23.

27- a, g, e, s, 23.

28- Eva de Vitray Meyerovitch, s. 23.

29- a, g, e, s, 23.

30- a, g, e, s, 23.

Birinci Prens : Dağınık akulla bedenleşmiştir.

İkinci Prens : Batni yollarla hedeflerine ulaşmak isteyen âsi ruhlardır. O, samimidir. Ancak, rehberi olmadığı için sapıtmaktadır.

Üçüncü Prens : Mistikleri temsil etmektedir. O, hasta ve hatta tembeldir. Fakat bu zahirdir. Hakikatte, onun aşkı büyüktür. Fakat araştırması dahilidir. O, pasif değildir. Fakat o, bir başka istikamete doğru ilerlemektedir. (31)

Meyerovitch'e göre, Mevlâna'ya sevimli görünen bir başka şey "Zeban-ı hal"dir. Yani, "Hal lisanıdır." Mevlâna'ya göre, aynı tabiattaki ruhların arasında doğrudan bir iletişim mevcuttur. Kalbin bu dili, samimidir. Sözün vasıtası olmaksızın meydana gelen anlayış ne yanlış anlamayı ne de uyumsuzluğu meydana getirir. Ruhlara böyle doğrudan diyalog imanı verilmiş olsa, beşeri güçlüklerin çoğu çözülmüş olacaktır. (32) Bunun için Mevlâna'ya göre birçok şey sessizce ruhlar arasında mubadele olmaktadır ... Mesnevînin büyük bir kısmı, bu konuya tahsis edilmiştir. (33)

Meyerovitch'e göre, Mesnevideki psikoloji konularının hepsine işaret etmek imkansızdır. Bu konuyu birkaç mısalle açıklamak gerekirse, Birinci cildin 36. beyitinde anlatılmaya başlayan kral ve genç cariye hikâyesi, Mevlâna'nın psikanalitik metodu çok iyi bildiğini göstermektedir. Burada, bir psikanaliz uygulamasını görmekteyiz. Aslan ve hayvanlar hikayesi (I, 900- 390) muhtelif konuların işlenmektedir. Bu ise, beşer duygularının psikolojik bir incelemesini teşkil etmektedir. Hoca, öğrenci hikâyesi (III, 1522, IV, 625) telkinin öneminden ve psikosomatik hastalıklardan bahsetmektedir. Bu konuda kral ve at hikâyesi (VI, 3345) telkinin tesirine iyi bir örnektir. Yasak kal'e hikayesi, zihniyetin farklı kategorilerini büyük bir incelikle analiz etmektedir (VI, 3583) (34).

Meyerovitch'e göre Mesnevîde çok derin bir pedagoji vardır. Mevlâna, mesnevisini akılları eğitmek ve bilgilendirmek için kompoze ettiğini belirtmektedir. Bunun için Meyerovitch şöyle diyor: "Mevlâna, üstadın ve rehberin sorumluluğunu hatırlatıyor ve şöyle diyor: "Çocuklara konuştuğum zaman, onların dilini kullanıyorum." (IV, 2577) Mevlâna, çok defa, insanlara, anlayışları ölçüsünde konuşmak zaruretinden bahsetmiştir. (II, 3721; IV, 3286) Bunun için yanlış anlaşılma ve kaşıklık nedeni olma riski gösteren kişisel kanaatleri konusunda belli bir ölçülülüğü de muhafaza etmiştir. (35)

Meyerovitch Mesnevîyi değerlendirirken, İran edebiyatının Mevlâna'ya özgü stiline ve taklit edilemez özelliğindedir dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: Şüphesiz İran'ın büyük şairleri olan Ömer Hayyam ve Hafız'da metafizik ve filozofik mizah yapmışlardır.

31- a, g, e, s, 23.

32- a, g, e, s, 23.

33- a, g, e, s, 23.

34- a, g, e, s, 23.

35- a, g, e, s, 24.

Meselâ, dağınık akla, safıkla duyulan güven gibi... Mevlânâ'nın bu metod ve sitili, pedagojik hedeflere yönelmektedir... (36)

Meyerovitch, Mevlana ile Muhiddin-i Arabi arasında bir karşılaştırma da yaparak şu önemli değerlendirmeyi sunmaktadır: Bazı uzmanlar Doğu ve Batı sufizminin bu iki büyük kutbu ile doğrudan bir bağ kurmaya çalışmaktadırlar. Horasan, Irak ve Anadolu sufizmi Doğu sufizmini, Kuzey Afrika ve Endülüs sufizmi de Batı sufizmini temsil etmektedir. Kişisel olarak karşılaşp karşılamadıklarını bilmiyoruz. Çünkü Mevlâna, Şeyhul Ekber'den hiç bahsetmemiştir. Diğer yandan tarihi belgelerde bu konuda susmaktadır... Yine Sadrettin Konevi vasıtasıyla İbni Arabi'nin dolaylı tesirinden de bahsedilmiştir. Çünkü Sadrettin Konevi, Mevlâna'nın dostu, İbni Arabi'nin üvey oğlu idi.

Bize göre, bu iki üstadın düşüncesinin genel yönü aynı da olsa her ikisi de "varlığın birliğini" kabul etmektedir. Ancak, onların felsefi ve metafizik sistemleri, yeterince farklı görünmektedir. Şayet Mevlâna'nın Mesnevi ve Fihî Ma Fihî, İbn-i Arabi'nin "Futuhat-ı Mekkiyye ve "Fususul-Hikem"i ile mukayese edilirse, aynı düşünceler iklimi, ve ancak zirvede birbirine kavuşan iki dünya görüşünün varlığı ortaya çıkmaktadır. Böylece bu iki düşünür arasındaki sitil ve metod farkını kabul ediyoruz. (37) Bunun için de bu iki düşüncenin birbirine ters olduğunu düşünüyoruz.

Meyerovitch şöyle devam eder: "Mevlana mistik bir filozof iken, İbn-i Arabi, mistik bir kelâmcıdır. Mevlâna'nın batınilliğini, şiirsel eğilimli mistik bir sembolizm iken, İbn-i Arabi'nin batınilği kabalistik eğilimli bir batıniliktir. (Yani, Batıni tipli bir kabalizm) Mevlâna'nın çabası, Filozofik geleneklerin İslamlaşmasına yönelmekte iken; İbn-i Arabi, felsefi bir İslâm tesis etmeye yönelmektedir.

Meyerovitch, İbn-i Arabi ile Mevlâna arasındaki farkları sayar ve bu konuyu şöyle bitirir: Kısaca, bu iki büyük kafa arasındaki mesafe, her ikisi de yegane ve biricik güneş tarafından aydınlanmışsa da, doğu ile batıyı ayıran mesafeye benzemektedir.

Meyerovitch'ten buraya kadar sunduğun alıntılar, Mevlâna ve Mesnevi konusundaki onun ne kadar önemli değerlendirmeler yaptığını ortaya koymuştur. Onun bu değerli çalışmasından hem müslümanlar hem de Avrupalılar çok istifade edeceklerdir. Hayatın elli yılından fazlasını Mevlâna'ya ve Mesneviye tahsis eden bu değerli hanımefendi bugün Paris'te, İslâmın ışığını yakmakta, etrafına toplanan Fransız entellektüellerine Mevlana'yı ve Mesnevi'yi anlatmaktadır. Şüphesiz derin İslâm ve tasavvuf bilgisi ile etrafına toplananlara, Mesnevi'yi açıklayıp şerh ederken, tıpkı Mevlâna'nın 722 yıl önce yaptığını gibi etrafındaki ümitsiz insanlara yeni bir hayat nefesi vermeye çalışmaktadır. Bu muhterem hanım efendinin huzurunda saygı ile eğilirken, Cenab - ı Hakkın kendisine güç vermesini ve hizmetlerinin devamına imkan vermesini temenni ederim.

36- a, g, e, s, 25.

37- Eva de Vitray Meyerovitch, s, 27

MESNEVÎ'DE EDEB KAVRAMI

Doç. Dr. Adnan Karalsmalloğlu*

Eğitici ve yol gösterici bir özellik arzeden Mesnevi konu ve muhteva açsından belirli bir tertip ve sisteme tabi değildir. Kaidelerin dışında gönül yoluyla insanlarla irtibat kurmayı arzulayan Mevln gibi şahsiyetler için de bu yol cazip değildir. Ancak bu türdeki eserler hayat boyu sözü sabırla dinleyen ve olgun insanlarla sohbeti ihmal etmeyen veya ele aldığı eserin bütün sayfalarını dikkatlice okuyanlar için birçok konu ve kavramı bütün açıklığıyla ortaya koyar. İhtiyaçlar göz önüne alınarak hacimli bir eser olan Mesnevi'yi konu ve kavramlar açsından tasnife tabi tutanlar olmuş ve bu tasnifler içerisinde Molla Huseyn-i Kşif (lm. 910/1504 -1505, Herat)'nin Lubb- i Lubb- i Mesnevi'si en çok alakayı toplamıştır. Günümüzde de benzeri bir anlayışla Mesnevi'deki konular ve mefhumları değerlendiren kitap veya makale halinde çalışmalar yapılmaktadır. Zamanın sahip olduğu değerlendirme anlayışı ve ihtiyaçları bunu gerekli kılmaktadır. Mesnevi'de bu açıdan ele alınabilecek kavramlardan biri "edeb" tir.

Mesnevi'de "edeb" kavramı etrafında görülen ifadeler burada sıralanmadan önce Arapça olan "edeb" kelimesinin kökü tartışmasına girmeden kısaca sözlük ve terim anlamına yer verelim. Mütercim Asım (lm. 1820), Kms Tercümesi'nde şöyle tanımlar ve izah eder: "Zarafet ve uşluluk ki, nasla kavlen ve fi'lin lutf-i mu'mele ve hüsn-i mnvele eylemekten ibarettir ... Hulsa edebin tahtında ahlk-ı marziye-i zhireden m'ad bi'l-cümle şer'in isticb ve aklın istihsn eylediği etvr ve akvl mndericdir. İffet ve zarfet ve nezket ve izhr-ı adl ve lutf-ı mu'mele ve insf ve sir mekrim-i ahlk ve mehsin-i evsf gibi (1)". Bu tarifte tavır, davranış ve konuşmadaki gzelliikler ne kanılmaktadır.

Curcni (lm. 816/1413)'nin veciz tarifi ise, "Edeb, kendisiyle bütün hata türlerinden korunulabilen bilgiden ibarettir." şeklinde (2). "Edeb" ve oğulu "db" eşitli meslek gruplarının usul ve erkanını ihtiva eden "edebu'l-kz", "edebu't-tabb" ve "dbu'l-mulk" gibi eserlerin isimlerinde yer almıştır. Mverdi (lm. 450/1105)'nin

* Selçuk n. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü ğretim yesi.

1- Asım Efendi, Kms Tercümesi, I - IV, İstanbul, 1304 - 1305, I, 134.

2- Seyyid şerif el - Curcni, Kitbu't - ta'rift, Beyrut, 1990, s. 14.

giriş, edebu'l-ilm, edebu'd-dîn ve edebu'n-nefs bölümlerinden oluşan "Edebu'd-dunyâ ve'd-dîn isimli kitabı bunlar arasında daha genel ve çok alaka gören eserlerdendir. Ayrıca İslâm dünyasında çeşitli isimler altında çok sayıda edep konulu eser telif edilmiştir.

Bu arada "edeb" in edebi bilimler veya dil ile ilgili bilim dallarını isimlendirmede kullanılmasına ve davet etmek gibi diğer sözlük anlamlarına yer vermemekle birlikte bunların da kelimenin yukarıda verilen anlamıyla bağlantıları bulunduğuna işaret etmiş olalım (3).

Bu kelime Mesnevi'de edep, edepli, edepsiz, edepsizlik, terbiye etmek, cezalandırmak tarzında ve anlamlarında yukarıda belirtilen anlam çerçevesinde çokca kullanılır (4). Burada Mesnevi'den örnekleri sınıflandırarak her kullanım türüne birer örnek vermekle yetinme durumundayız. İlk kullanıma bir örnek:

گفت اگر ابله من در ادب   زیرکم اندر وفا و در طلب
گفت ادب این بود خودکه دیده شد   آن دگر را خود همی دانی لد

"Aşık'Ben edepte aptalsam da vefa ve istekte zekiyim'dedi.

Sevgili'Bizatihi şu görülen edepse, sen diğerlerini de yersiz bilirsin ' diye cevap verdi (Mesnevi, IV, 156 - 157)."

Hız. Mevlânâ'nın, Peygamber Efendimizin "Allah'ın nimetlerini düşünün zatını düşünmeyin"hadisine dayanarak söylediği bir beyitte edep şu şekilde görülür (5):

وآنکه اندر وهم او ترك ادب   بی ادب راسرنگونی داد رب

"Allah'ı tasavvur etmek edebi terketmektir. Edepsizi Allah baş aşağı eder (IV, 3705).

Diğer bir örnek (6):

پس ادب کردش بدین جرم اوستاد   که مساز از چوب پوسیده عماد

"Hoca bu suçtan dolayı çürümüş ağaçtan direk yapma diye onu cezalandırdı (VI, 3413).

Edep ve çoğulu âdâb, akıl, ilim ve diğer olumlu nitelikle birlikte görülür Mesnevi' de (7):

گفت ای شه‌باچنین عقل و ادب   این چه شیدست این چه فعلست ای عجب

3- Mustafa Çağrıncı, Edep, TDV İslâmî Ansiklopedisi, X, 412 - 413.

4- Diğer bazı örnekler; Mesnevi, nşr. R. A. Nicholson, I, 79, 1223, 1490, 1493, 2175; II, 121, 1448, 2418; III, 3678; IV, 2155, 4632; VI, 250.

5- Benzer bazı örnekler; Mesnevi, II, 1360, 1740; III, 3679, 3680, 3681; IV, 2156, 4864; VI, 4773.

6- Başka örnekler, Mesnevi, III, 350; IV, 2805; VI, 2583.

7- Diğer bir örnek, Mesnevi, VI, 2398.

"(Adam) Ey padişah! Böyle bir akıl ve edebe sahip olmaya rağmen bu ne delilik, bu nasıl iş hayret! dedi. (II, 2418)

علم و ادابش تمام آموخت در دلش شمع هنر افروخته

"Ona ilim ve âdâb iyice öğretmiş gönlünde hüner ışığı yapmış (VI/250).

کوره پیغمبر و اصحاب او کو نماز و سبحة و آداب او

"Nerede o Peygamber ve ashabi? Nerede namazı, tesbihi ve âdâbı (VI, 2067)."

Olumsuzluk halinde ise benzer durumlar, nimeti inkar ve nefsin davranışdır.

بی گمان ترک ادب باشد ز ما کفر نعمت باشد و فعل هوا

"Şüphesiz bizde ancak edebi terketmek, nimeti inkar ve nefsin davranışı bulunur (VI, 3391)."

Mevlânâ eserlerinde vurguladığı beden-ruh, zahir-batın ilişkilerine uygun olarak günümüzün değerlendirmesiyle görüntü, reklam, profil, medyatik, gibi isimlendirme ve nitelendirmeleri reddeden bir anlayışla "edeb" kavramı üzerinde durur:

پیش اهل تن ادب بر ظاهرست که خدا زیشان نهان را ساترست
پیش اهل دل ادب بر باطنست زآنکه دلشان برسر ایر فاطنست

"Beden ehline göre edep görünüştedir. Çünkü Allah onlardan gizli şeyleri saklamıştır. Gönül ehline göre edep içtedir. Zira onların gönülleri gizli şeyleri anlar (II, 3219-3220)."

Şu örnek de bu iç ve dış farklılığına ve zahiri davranışın tehlikesine işaret etmektedir:

تو بعکسی پیش کوران بهر جاه باحضور آیی نشینی پایگاه
پیش بینایان کنی ترک ادب نار شهوت را از آن گشتی خطب

"Sense aksine gönül gözü körlere makam için huzur içinde gidiyor ve kapı yanında oturuyorsun.

Gönül gözü görenlerin yanında edebi terkediyorsun. Bu nedenle de şehvet ateşine odun oluyorsun (II, 3221 - 3222).

Mesnevî den değişik bir bakışla edebi tarif eden beyitler:

ای مسلمان خود ادب اندر طلب نیست الا حمل از هر بی ادب
هرکرا بینی شکایت می کند که فلان کس راست طبع و خوی بد
این شکایتگر بدان که بد خو است که مران بدخوی را او بدگوست
ز آنک خوش خو بود کو درخمول باشد از بدخو و بد طبعان حمل

"Ey müslüman sen bizzat edep iste. Edep her edepsizce sabretmektir ancak. Falan kişinin kötü karakteri ve huyu vardır diye şikayet eden kişi, bil ki, kötü huylu olduğu için kötü huyluyu kötüler. Güzel huylu kötü huylulara sessiz kalan, kötü karakterlilere tahammül edendir (IV, 771 - 774)."

Hukuka, anlayışa ve geleneğe uygun güzel davranışları ifade eden edebun bulunmadığı şahıs, Hz. Mevlânâ'nın deyişiyle insanlık ayıbı işlemektedir.

آن گروهی کز ادب بگریختند   اب مردی و اب مردان ریختند

"Edepten kaçanlar insanlığın haysiyetini, insanların şerefini yok eder (III, 4018)."

Yine Mevlânâ, "Başanın sahibi Allah'tan bütün durumlarda edebe riayet etmeyi başarmayı dilemek ve edepsizliğin zararlarının vehametini anlatmak" başlığı altında da şu ifadelere yer verir:

از خدا جویم توفیق ادب   بی ادب محروم شد از لطف رب
بی ادب تنها نه خود را داشت بد   بلکه آتش در همه آفاق زد

"Allah'tan edepte başanlı olmayı dileyelim. Edepsiz, Allah'ın lutfundan mahrum olur. Edepsizin sadece kendisine kötülüğü olmaz, aksine bütün dünyayı ateşe verir (I, 78 - 79)."

Edep kelimesi çağrıştırdığı bütün bu anlamlardan dolayı medeniyetimizde "Edeb! Ya Hü! (Edeb! Ey Allah'ım!)" yakanışıyla nahoş hareketlere sabretmeye çalışan insanların dilinde söz olmuş, güzel yazı örneğinde yer almış, duvarlarda bir ikazı temsil etmiştir.

Kainatın özünde edep vardır. Bütün cisimler ve tabiat unsurları edep sahibidir, yani görevini yerine getirmektedir;

از ادب پر نور گشته ست این فلک   و زادب معصوم و پاک آمد ملک

"Bu felek edepten nurla dolmuştur. Edepten dolayı melek masum ve temiz olmuştur (I, 91)."

Hz. Mevlânâ'nın eserlerinde aşkın ve yüksek bir vecdin ifadeleri bulunur. Bu hisleri aktarmak için kullanılan kelime, terim ve remizler tasavvufî izahlarla anlaşılabilir. Bu izahlar, Mevlânâ'dan önce yaşamış mutasavvıf şahısların eserlerinde bulunduğu gibi Mesnevî'nin içerisinde de mevcuttur. Zaman zaman izahın mümkün görülmediği noktalarda sözün, izahın ötesinde davranış sahibi olunması istenir. Ancak dikkatli bir tasnif ve değerlendirilme sonucu en azından anlatılanlardan maksadın ne olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu noktalardan birinde durumu şöyle ifade eder, Hz. Mevlânâ:

"Bu bahisler buraya kadar söylenebilir. Bundan sonra ne zuhura gelirse gözlenmesi gerekir. Söylersen de faydasız. Yüzbinlerce gayret etsen de anlatılmaya çalışsan da yine faydasız (VI, 4620 - 4621)."

Vecde gelmiş aşğın edebi hususunda söylenen bazı sözler de bu ifadeler kapsamındadır (Mesnevi, III, 3678-3681). Bunlar buraya alınmamıştır.

Sözün başlangıcında yapılan edeple ilgili tariflere, kısaca insanlardan beklenen güzel davranış biçimi şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ancak bu davranış biçiminin milletlerin kendi inanç, kültür ve geleneklerine uygun olduğuna da işaret edilmişti. İnsana verilen bilgi, kazandınlan görgü ve tecrübe, bu davranış ve düşünce güzelliğini elde etme sonucunu verir. İnaoğlunun ilim, hikmet ve marifet yoluyla ne özellikler kazanabileceğini, dünya hayatının baskısından sıynılarak anlatan ve özellikle Mesnevi'sinde edebin tezahürlerine yer veren Hz. Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'deki iki beytini aktararak sözlerime son veriyorum :

گرچه درخت آب نهان می خورد   بان علی شعبته ما کتم
هرچه بدزدید زمین ز آسمان   فصل بهاران بدهد دم بدم

"Ağaç gizlice su içse de dallarından anlaşılır gizliliği.

Yeryüzü gökyüzünden çaldıklarını bahar mevsiminde her an geri verir (8).

8- Dîvân-ı Kebîr, nşr. B. Furûzânfer, Gazel nu. 1769.

MEVLÂNÂ' NIN ESERLERİNDE İNSAN TERBİYESİ

Doç. Dr. Emlne Yeniterzi*

Fikirleri ve eserleriyle şöhret ve tesiri zamanla aşınmayan mümtaz bir mutasavvif ve şair olan Mevlânâ, diğer bütün mutasavvıflar gibi aynı zamanda bir eğitimidir. İnsan ruhu üzerinde fevkalâde müessir bir sanat dalı olan şiiri eğitim aracı olarak kullanır.

"Maksat küssadan hisse almaktır.

Yoksa sana hikâye anlatmak değil." (1)

veya:

"Harfi, sesi ve sözü ortadan kaldırı ki,

Onlardan ayrı olarak mânâ sana erişsin." (2)

sözleriyle eserlerinin insanlara mesaj vermek, yol göstermek, doğrudan gönüllere hitab etmek üzere kaleme alındığını bizzat belirtir. Bütün bu mesajların özünü insana verilen değer ve mükemmel insan olma reçetesi teşkil eder.

Mevlânâ öncelikle, felsefenin akıl gözüyle tanıdığı ve âciz gördüğü insanı Kur'an ve sünnet perspektifiyle inceler. Onun nazarında insan fevkalâde değerli bir varlıktır. Zira insan Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzündeki halifesi olmak için yaratılmış, meleklerin vâkıf olmadığı ilimlerle techiz edilmiş, melekler Hz. Âdem'e secde ile emrolunmuşlardır (Bakara, 2/30-34), "Andolsun ki biz insanoğlunu üstün kıldık" âyetiyle (İsrâ, 17 /70) Cenâb-ı Hak insanın diğer yaratılmışlardan üstünlüğünü ilan etmiş, "ahsen-i takvîm" (Tîn, 95 / 4) üzere en güzel kıvamda yaratılan insana kendi ruhundan üfürmüştü (Hicr, 15/ 29), insan bu İlahî nefesle âdetâ sûret-i Rahmân olmuştur. Ancak cismâniyeti toprakla yoğrulan insanın İlahî nefesle beslenen ruhu yanında bir de nefsi vardır. Hz. Peygamber'in: "Akli daima şehvetine galip gelen kimse meleklerden daha yüksek, şehveti aklına galip gelen ise hayvanlardan daha aşağıdır." hadisine dayanarak Mevlânâ

* Selçuk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1- Âmil Çelebioğlu, Mesnevî- i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahfî Tercümesi, C. I-III, İstanbul, 1967-1972, II/3000.

2- Mesnevî, I/1798.

mahlûkâtı üçe ayırır: Birincisi meleklerdir. Bunlar yalnızca akıldır, ibadet ve kulluk onların yaratılışında mevcuttur; ibadetsiz yaşayamazlar. İkinci sınıf hayvanlardır. Bunlarda yalnız şehvet vardır, kendilerini kötülükten koruyan akılları yoktur. Akılları olmadığı için kulluk konusunda mükellef değildirler. Üçüncü grup ise insanlardır. İnsan akıl ve nefisten mürekkeptir. İbadet ve kulluk sorumluluğu taşır. İnsanın yansı melek, yansı hayvan; bir başka deyişle yansı yılan, yansı balıktır. Her unsur insanı kendi tarafına çeker. Balık yönü onu suya, yılan olan tarafı da toprağa sürükler. Akıl veya nefis, hangi unsur galip gelirse; insan o gruba dahil olur. (3)

Mevlânâ eserlerinde insanı esfel-i sâfilînden kurtarıp, a'lâ-yı illiyîne yüceltmeyi, meleklerden muazzez bir varlık hâline getirmeyi hedef almaktadır. Zira tasavvufta insanın; topraktan gelip yine toprağa gidecek olan bedenini veya nefisini değil, ebedîlik vasfını Hak'tan alan ruhunu yüceltmesi esastır.

"Safian dağıtanı arslan sanma.

Asıl nefisini ezabilen arslandır." (4)

sözleriyle Mevlânâ, "Küçük cihaddan, büyük cihada döndük." hadisini tefsir ederken mânen olgunluğun ve Hakk'a tam bir teslimiyetin; benliğin kırılması ve nefsin esaretinden kurtulmakla mümkün olduğunu belirtir. İnsanın içinde bir cehennem gibi; "Daha var mı? "(Kaf, 50/30) diye coşan nefis insanın en büyük düşmanı, Hakk'a yaklaşımda en büyük engeldir. (5) Bu yüzden "Ölmeden önce ölünüz" prensibine uyarak insanı toprağa çeken nefsi yok etmeli, yalnızca Hakk'a yönelen ruh ile ebedîliği yakalamalıdır. Mevlânâ bu irâdî ölümü Fihî Mâfih'te şöyle izah eder:

"O'nun yanında iki ben sığmaz. Sen: "Ben!" diyorsun, O da "Ben!" diyor. Ya sen öl, ya O ölsün ki, ikilik kalmasın. Fakat O 'nün ölmesi imkânsızdır. Bu ne hariçte, ne de zihinde mümkün olur. 'Çünkü O, ölmeyen bir diridir.' (Furkân, 25/ 58)

O, o kadar lutufkârdır ki, imkân olmuş olsaydı senin için ölürdü. Fakat madem O'nun ölmesi imkânsızdır, o hâlde bu ikiliğin yok olması ve O'nun sana tecelli etmesi için sen öl." (6)

Bu anlamda nefis terbiyesini; insanı Hakk'a yaklaştırmak olarak ele alan Mevlânâ insanda mevcut olan menfî özelliklerin törpülenmesi, müsbet olanların ise çoğaltılmasını hedef alır. Hak yakınlığına ve kendisine bağışlanan üstün değere ulaşmak için insan dört vasıftan anmalıdır. İnsana ayak bağı olan dört vasfı şunlardır: Tâvûs gibi azametli, kaz gibi hırslı, horoz gibi şehvete düşkün olmak, karga gibi olmayacak ümit-

3- Mesnevî, IV/1518-40; Mevlânâ Celâleddin, Fihî Mâfih, Çev. : Meliha Ülker Tarkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul 1985, s. 122-123.

4- Mesnevî, I/1448.

5- Mesnevî, I/1436-41.

6- Fihî Mâfih, s. 38-39.

lere kapılıp, uzun ömre tamah etmek. (7) Sûret -i Rahmân olan insana bu hayvânî vasıfı yakışmaz. Bunlardan kurtulunca insan Kâbe'den daha mukaddes olan gönlüne yönelir. Şüpheli ve şirkten uzak, mânen sağlıklı bir kalp, yani "kalb-i selîm" (Şuarâ, 26/88-89) insanı İlahî tecellilere mazhar kılar. "Gerçekten de Allah sûretlerinize, mallarınıza bakmaz; fakat ancak gönüllerinize, amellerinize nazar eder" hadisi gereğince insan yaratıcısının huzuruna pınlı pınlı, saf bir gönülle çıkmalıdır. Bu sebeple insan; gönlünü dünyevî arzularla, geçici dünya nimetlerine olan heveslerle kirletmeyip, daha yüce değerler peşinde koşmalıdır. Bu yolda başarılı olan kişinin görünüşü neye benzerse benzesin, gâyesi itibarıyla değeri göklerden üstün olur:

"Doğan bembeyaz ve eşsiz olsa da,

Fare avlıyorsa, o hor ve hakirdir.

Fakat baykuş da olsa, padişaha meyl varsa;

O yüce bir doğandır, görünüşe bakma." (8)

Mevlânâ nefis terbiyesi ve gönül tasfiyesine dair bu hususları ana çizgilerle verirken, amelî ahlâka dahil olan konular üzerinde de durur. "İslâm güzel ahlâk dinidir." veya "Din nasihatır." hadislerine uyararak, özellikle Mesnevî'de farklı konulara örnek olarak anlattığı her hikâyeden ahlâkî öğütler çıkarmak mümkündür.

Bu hikâyeler neticesinde terkedilmesi gereken kötü huylar ve zararları şöylece özetlenebilir:

Kıskançlık; bütün kusurların mayası, en kötü huydur. (9) Hırs; insanın temiz bir göz, akıl ve kulak edinmesine mânidir, kalbi körleştirir. (10) Gıybet; insan eti yemeğe benzer. Başkalarının ardından dedikodu yapanların ağız kokusunu Cenâb-ı Hak'tan gizlemek imkânsızdır. (11) Kibir; şeytanın lânetlenmesine sebep olmuş, ebediyen aftan mahrum kalmıştır. (12) Mal düşkünlüğü; insanın boğazına takılan çöp gibidir. Dünya sevgisi ve mal hırsıyla dolu olanların boğazındaki bu çöp, ebedî saadetin kaynağı olan âb-ı hayatı içmeye engeldir. (13) Bir toplumda rüşvet yaygın hâle gelirse; adalet mekanizması felç olur, zalimle mazlum birbirinden ayırt edilemez. (14) İsrâf kötüdür, en büyük israf ise insanın zamanını kötü harcamasıdır. (15) Zalim insan zulmünün cezasını

7- Mesnevî, V/31-52.

8- Mesnevî, VI/136-37.

9- Mesnevî, II/812-13.

10- Mesnevî, II/575 .

11- Mesnevî, III/107-10.

12- Mesnevî, I/3401-33.

13- Mesnevî, II/132-33.

14- Mesnevî, I/1347.

15- Mevlânâ Celâleddin, Mecâlis-i Seb'a-Yedî Medîs, Haz. : Abdülbaki Gölpınarlı, Konya 1965, s. 23.

görecektir. Yoksulun gönlünü zulümle kebat eden, aslında kendi budunu kızartıp yemektir. (16)

Mevlânâ bu kötü huyların insan tabiatına yerleşmeden, henüz alışkanlık hâline gelmeden önce yok edilmesi gerektiğine dair şu hikâyeyi anlatır:

"Bu şey yol üzerine diken eken şahsın hâline benzer.

Yolcular ona kızıp, dikenini sökmelerini ihtar ettiler.

Her an dikenler büyümekte, halkın ayağını yaralayıp kanatmaktaydı.

Vali ona 'Dikenleri sök!' dedikçe; 'Evet, sökeceğim.' diyor,

Bu işi hep yarıya bırakıyordu. Dikense, günden güne kuvvetlenmekteydi.

Bir gün vali: 'Ey vaadi yalan olan, emre aykırı söz etme.' dedi.

Adam: 'Önümüzde günler çok.' deyince; vali dedi ki: 'Hayır, borcunu öde, acele et.

Sen işi hep yarıya bırakıyorsun. Gün geçtikçe zaman da geçiyor.

Diken gittikçe gelişip kuvvetlenmede. Onu sökecek olansa, ihtiyarlayıp, güçten düşmede.

Çabuk ol, zira kıymetli zaman geçiyor." (17)

Bu hikâyede belirtildiği gibi insanların bir diğer zaafi da kendi kötü huylarını hafife almasıdır. Ancak bir başkasında aynı huyu gördükleri zaman acımasızca tenkit ederler. Mevlânâ bu konuyu da şu sözlerle dile getirir:

"İnsan, kendi kelinden veya çıbanından öğrenmez. Yaralı elini yemeğe, sokar, parmağıyla yalar. Bundan midesi bulanmaz ama başka bir kimsede birazcık çıban ve ufak bir yara görse, o yemeği artık yiyemez, öğrenir. İnsandaki kötü huylar da kellere ve çıbanlara benzer. Kendisinde olduğu zaman insan ondan öğrenmez, incinmez; halbuki başkasında ondan bir parçacık görecektir olsa öğrenir, nefret eder. Senin ondan ürkütüğün gibi, o da senden ürker ve incinirse, onu hoş gör. Çünkü onu görmekten dolayı inciniyorsun, o da aynı şeyi sende görür." (18)

Buradan çıkarılacak bir diğer hisse de insanın evvelâ kendi kusurlarını görüp, onlardan kurtulmaya çalışması; gayretini başkalarının ayıplarını araştırmaya veya kınamaya harcamamasıdır.

Diğer taraftan Mevlânâ; alçak gönüllülük, cömertlik, sabırlı olmak, sözünde durmak, sır saklamak, insanın öfkesine hâkim olması, ihtiyatlı olmak gibi konuların öne-

16- Mecâlis-i Seb'â, s. 23.

17- Mesnevî, II/1240-56.

18- Fihl Mâfih, s. 37-38.

mini de dile getirir. Ancak bu mezzyetler hiç bir zaman sözde kalmamalı, yaşanmalıdır. Zira ameli olmayanın hikmetli sözü iğreti elbise gibidir. (19)

İnsan terbiyesi veya bir başka deyişle eğitimin önemine dair farklı bir bakış ağı da irade konusuyla ilgilidir. Mevlânâ kelâm ilminin bahislerinden olan kader ve irade konularını ele alırken, İllâhî takdirin yanında kulun cüz'î iradesinin mevcudiyetine işaret eder. İnsan, iradesiyle seçme hürriyetine sahip, sorumlu bir varlıktır ve ancak iyi bir eğitimle doğru olanı seçmeye yönelir.

Sonuç olarak Mevlânâ terbiyeyi; insanı hayvanlara ait vasıfları esâretinden kurtarıp, kulluk potasında muhasebeli bir ruha kavuşturarak, Allah'ı tanımaya, O'na inanmaya ve O'na yaklaşmaya yönelten önemli bir değer olarak görür. Gönüllere hitab eden bu eğitimle insan yaratılış sınıını ve gerçek değerini idrak eder.

Tebliğimizi Mevlânâ'nın sözleriyle bitiriyoruz:

"Allah: 'Biz hakikaten Âdemoğulları şerefendirdik.' (İsrâ, 17/70) buyuruyor; biz göğü ve yeri şerefendirdik, demiyor. O iş ne göklerin, ne yerlerin ve ne de dağların elinden gelmeyip yalnız insanın elinden geldiğine göre, insan gerçekten çok kötü ve bilgisizdir. Sen eğer: 'Elimden şu kadar iş geliyor, ama o işi yapamıyorum.' dersen, bunun hiç bir değerü yoktur. Çünkü insanı başka işler için yaratmadılar. Bu tıpkı şuna benzer: Meselâ sen padişahları hazinelerinde bulunan kıymetli çelikten yapılmış bir Hint kılıcı; 'Ben bu kılıcı işe yaramaz hâlde bırakmıyorum ve onu birkaç işte kullanıyorum.' diye, getirip kokmuş bir eti doğramak için satır yerine kullanırsan veya bir zerresiyle yüz tane tencere alınabilecek olan, altından bir tencereyle şalgam pişirsen veyahut mücevherlerle süslü bir bıçağı, kınk bir kabağı asmak için çivi yerine kullanıp; 'Ben bu bıçağı işe yaramaz bir hâlde tutmuyorum, ona kabak asıyorum.' dersen yazık olmaz mı ve buna gülünmez mi? Hâlbuki kabağın işi, bir paralık tahtadan veya demirden bir çivi ile de görölür. Yüz dinarlık bir bıçağı, böyle bir işe bağlamak akıl kân mıdır? Allah sana pek büyük bir değer vermiştir." (20)

19- Mesnevî, II/676.

20- Fihl Mâfih, s. 24-25.

DİNLEMENİN ÖNEMİ ve MESNEVİ

Doç. Dr. Ahmet Sevgi*

Bilindiği üzere bilgi sâhibi olmanın çeşitli yolları vardır. Okuyarak bilgi sâhibi olunabileceği gibi gezerek görerek de bilgi sâhibi olunabilir. Bilgi öğrenme yollarından biri de şüphesiz "DİNLEMEK"tir. Özellikle din ve tarikatlerde dinlemenin ayrı bir yeri vardır. Nitekim Mevlânâ meşhûr "Mesnevî"sine "dinle" diye başlar... Geriye doğru gidildiğinde görülen "mesnevhânlık", "kissahânlık", "hadîs" ve "tefsir" dersleri ve nihayet günümüzde de devâm eden vaaz ve irşât faaliyetleri hep dinleme esâsına dayanır.

"Dinleme"nin kültür tarihimizde de önemli bir yeri vardır. Gerek İslâmiyet öncesi ve gerekse İslâmiyet sonrası ilk yazılı metinlerimizde "dinleme" özellikle vurgulanmıştır. İslâmiyet öncesi elimizde bulunan ilk yazılı belgemiz olan "Orhun Âbideleri" şu sözlerle başlar : "Sözümü tamamiyle işit. Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneyleki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar ... Dokuz Oğuz beyleri, millet! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle" . (1)

İslâmiyet sonrası ilk yazılı metinlerimizden biri olan "Kutadgu Billig"de de bu konuda şu ifâdeyle karşılaşırız: "Vücûdun nasîbi ağızdan girer; rûhun nasîbi ise sözdür ve kulaktan girer". (2) Demek ki insanın maddî varlığının ayakta durabilmesi nasıl yiye içmeye bağlı ise rûhî varlığının ayakta durabilmesi de söz gıdasına bağlıdır ve bu da dinleme yoluyla kazanılır.

Dinlenmenin önemini, bu konuda söylenilen birkaç güzel sözle de vurgulamak isteriz:

- 1- Neden iki kulağımıza karşılık bir dilimiz var, biliyor musunuz? Çok dinleyelim ve az konuşalım diye. (Diogenes)
- 2- Dinlemesini bilenler, ülkeleri fethetmesini bilenlerden daha büyüktür. (Franklin)

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

1- Prof Dr. Muharrem Ergin: Orhun Âbideleri, Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İst. 1978, s. 17

2- Yusuf Has Hâcib: Kutadgu Billig, (Çev. R. Rahmeti Arat) T. D. K. İst. 1985, s. 82

3- Konuşmak bir ihtiyaç ise, dinlemek de bir sanattır. (Goethe)

4- Bir güzel söz söyleme sanatı varsa, bir de güzel anlama ve dinleme sanatı vardır. (Epictetos)

5- Dinlemeyi öğrenirsen, kötü konuşmalardan bile fayalanabilirsin. (Plustark)

"Dinleme" nin ehemniyetine dâir batılı bir düşünürün söylediklerini aktardıktan sonra konuyu Mevlânâ ' ya getirmek istiyorum.

Büyük Alman mütefekkeri F. W. Foerster "Dinleme Sanatı" adlı denemesinde şöyle der: "Sosyal terbiyenin temel taşlarından biri de "dinleme sanatı" dir. Bu sanatı çok az insan bilir. Herkes kendisi konuşmak ister. Birisi hararetle bir şeyler anlatırken karşısındaki sabırsızlanarak âdetâ" Konuşmanı kes artık, hikâyen beni hiç ilgilendirmiyor, hele bir ben anlatayım da gör!" demek ister. Aslında sosyal kültür, karşımızdakini ilgi ve sabırla dinlemekle başlar. Dinlemek insana kendini ölçmek, değerlendirmek imkanını verir. Karşımızdaki konuşurken bizim de karanlık tarafımız ışığa gelir, üstün gördüğümüz şeylerin değersizliğini yahut da önemsiz sandığımız işlerin birdenbire önem kazandığını görürüz. J. Stuart şöyle der: "İyilikle, saygıyla dinlemek iç zenginliğinin en güzel belirtisi ve daha iyi olmak için en büyük yardımcısıdır." Bugün konuşma kültüründen, konuşma tekniğinden çok bahsediliyor. Ama Allah nazârında dinlemek kültürü daha kıymetli, bütün sanatlardan daha üstündür. Gerçek sosyal terbiyeye giden yol buradan geçer." (3)

Mevlânâ'nın, meşhûr eseri "Mesnevî"ye "dinle" diye başladığını knuşmamım başında belirtmiştim. "Mesnevî"yi şerh eden bilginler "Mesnevî"nin "dinle" emriyle başlamasının hikmetini uzun uzadıya anlatmışlardır. Ben o konuya girmek istemiyorum. Sâdece, Mevlânâ'nın dinleme konusunu niye öne çıkardığını, kendi ifâdeleri ışığında sunmaya çalışacağım ...

Mevlânâ, "Mesnevî"nin bir yerinde şöyle der:

"Yemek de olguna helâldir, söz de. Sen olgun değilsin; yeme, dilsiz kesil.

Çünkü sen kulaksın, oysa dil; senin cinsinden değil o. Tanrı kulaklara "susun" buyurdu.

Çocuk doğunca önce süt emer; bir zaman susar; baştan aşağı kulak kesilir.

Söz söylemeyi öğrenmesi için bir zaman dudaklarını yumması gerek.

Kulak vermez de "ti ti" der durursa kendisini dünyanın dilsizi yapar gider.

Daha başlangıçta söze kulak vermeyen, anadan doğma sağırsa dilsiz olur, nasıl çoşsun da söz söylesin?

3- F. W. Foerster: İyi İnsan İyi Vatandaş, Doğan Kardeş Yayınları, İst. 1955, s. 43

Çünkü söz söylemek için önce duymak, dinlemek gerek. Sen de söze, dinlemek yolundan gir.

Dinleme yoluna bağlı olmayan söz, ancak ümitsiz, ihtiyaçsız "yaratana" sözüdür." (4)

Tahirü'l-Mevlevî, tercümesini sunduğumuz bu beyitleri şerh ettikten sonra şu manzum hikâyeyi ekler. Özellikle gençlerin dikkatlerine sunuyorum:

Kuşa pek meraklı bir adam varmış.
Yavru yetiştirir, sonra satarmış.
Bir gün oğlu ona demiş ki: Baba;
Yavrular evvelâ niçin acabâ,
Hiç de ötmüyorlar gelip de aşka;
Bir şey demiyorlar "cik cik" ten başka
Babası demiş ki: Âdet böyledir,
İbtidâ dinlenir, sonra söylenir.
Dinlemekle hâsıl olur öğrenmek.
Bilmek isteyene dinlemek gerek.
Bu sözleri dinle, iyice belle;
Sen de "cır cır" ötme hocanı dinle! (5)

Mevlânâ, "Mesnevî" nin bir başka yerinde de şöyle buyurur:

"Can taşıyan hayvan da semirir ama otlar, yemle semirir; insanın semimesiye yücelikle, üstünlükle olur.

İnsan kulak yoluyla, yüceliğini duyup işitmekle gelişir; hayvan yiyip içmekle semirir". (6)

Gerçekten de insan şerefli bir yaratıktır. O, "ahsen-i Takvîm" üzere yaratılmıştır. Kâinâtın efendisidir, özüdür... Konu bu noktaya gelince Hz. Ali Efendimizin sözünü hatırlamamak mümkün mü? "Kendini küçük bir cisim sayıyorsun; oysa büyük âlem, derlenmiş-toplanmış da sende gizlenmiştir" ...

Aynı duyguyu Şeyh Gâlib de şöyle terennüm etmiştir:

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

4- Abdülbâkî Gökıparlı: Mesnevî ve Şerhi, c. 1, Millî Eğitim Basımevi, İst. 1985, s. 334 - 335

5- Tahirü'l-Mevlevî: Şerh-i Mesnevî, c3 - 4, Mistaş Matbaası, Konya, 1976, s. 824-825

6- Abdülbâkî Gökıparlı: A. g. e. c. 6, s. 57

Tabii, bütün bu yücelikleri, bilenlerin anlatması, dolayısıyla da insanların bu yüceliklerini duyup işiterek gelişip semirmesi, dinleyen kulakların mevcûdiyetine muhtaçtır.

"Maarifet iltifâta tâbîdir

Müşterisiz metâ zâyîdir"

derler. Dinleyen kulaklar yoksa konuşmacı ne yapsın ...

Bakınız Mevlânâ bu konuda ne diyor:

"Öğütçü, yüzlerce defa çalışıp çabalasa fayda yok; dinleyene, duyan, öğüdü kabul eden kulak gerek.

Sen yüzlerce lütuflarda bulunup öğüt versen, kulağına bile girmez onun. Soluklan taşta bile tesir eden peygamberlerden daha fazla öğüt veren, daha güzel söz söyleyen kimdir ki?

Dağ, taş bile onların sözlerini duydu da bahtı kötü kişinin bağı çözülmedi gitti".
(7)

Oysa "Dinleyen, hem susuz, hem de arayıcı olursa öğüt veren, ölü bile olsa söyler.Söz, can memesinde süttür; güzel bir emen olmadıkça akıyor". (8)

Hulâsâ, biz şifâhî bir milletiz. Cemiyet olarak okumayı pek sevmeyiz. Bilgi kaynağımızın temelinde "DİNLEME" vardır. Ancak, bu özelliğimizi de bugün kaybetmiş durumdayız. Artık hep konuşuyoruz. Herkes konuşuyor. Herkesin konuştuğu ve dinleyenlerin bulunmadığı bir toplumda fikir üretmek, meselelerimize çözüm bulmak mümkün değildir. Alain, "düşünmek için durmak lazım" der. Evet, düşünmek için durmak ve dinlemek lazım. Bizce, konuşan değil, okuyan, dinleyen ve düşünen Türkiye çok daha önemlidir ...

7- A. g. e. c. 5, s. 260

8- A. g. e. c. 1, s. 435

L' HOMME CHEZ MEVLANA ET GOETHE*

Prof. Dr. Roger Garaudy

La rencontre de GOETHE et de MEVLANA, par de la tant de siècles d'affrontements ou d'ignorance de l'orient et de l'Occident, de la bataille de MARATHON à celle de POTIERS, des Croisades au colonialisme, et à l'actuelle déchirure du monde entre le NORD et le SUD, préfigure ce que pourrait être la grande unité de l'homme par la fécondation réciproque des cultures, des conceptions de l'homme, de la nature et de DIEU.

MEVLANA et GOETHA ont vécu, comme nous, une époque de déchirement. Ils nous ont appris comment vivre par temps d'orage.

MEVLANA, au XIIème siècle, a connu les déferlements des Mongols de GENGIS KHAN venus d'ASIE centrale, et l'agression des Croisades venues de l'Occident.

GOETHE avait 40 ans en 1789 quand la Révolution française mettait en cause des siècles de domination théocratique en EUROPE, 64 ans en 1813, l'année terrible de l'occupation napoléonienne en ALLEMANGE, 66 ans en 1815 lors de la restauration sanglante de l'ordre ancien.

Nous vivons aujourd'hui la pire déchirure: celle d'un monde coupé en deux du fait du colonialisme, mais aussi de l'idolâtrie majeure de notre temps: le monothéisme du marché impose au monde par l'hégémonie américaine après l'effondrement de l'UNION SOVIETIQUE et la destruction de L'IRAK.

Faisant du monde un vaste marché, les lois de jungle de la concurrence conduisent à une accumulation de la richesse à un pôle de la société et de la misère à l'autre. La logique infémale du système, est telle que la richesse des uns a pour condition le pillage, l'exploitation et la dépendance des autres.

Quatre vingt pour cent des richesses naturelles de la planète étant contrôlées et consommées par 20 % de ses habitants, 2,5 milliards d'êtres humains meurent cha-

* Prof. Dr. Garaudy'nin, kendisine Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'nce "Fahri Doktora Pâyesi" verilmesi mü-nasebetiyle 07.10.1993 tarihinde düzenlenen merasimde sunduğu tebliğdir.

que année de malnutrition ou de faim, l' équivalent de morts d' un HIROSHIMA par jour, alors que dans la sphère "- compte déjà 26 millions de chômeurs.

Tel est l' aboutissement de l' aboutissement de l' histoire de l' Occident dont le FAUST de GOETHE constitue la plus tragique parabole.

Le thème de FAUST est apparu à la Renaissance, c' est à dire lors de la naissance simultanée du capitalisme et du colonilisme, qui s' exprimait, sur le plan spirituel, par la prétention de l' homme de remplacer DIEU dans la gerance du monde.

Le premier FAUST, de l' anglais MARLOWE, au XVI ème siècle, définissait ce programme: "Homme, par ton cerveau puissant, deviens un DIEU, le maître et le seigneur de tous les elements."

GOETHE dans son propre FAUST, dégagera toutes les conséquences d'une telle pretention. Le Docteur FAUST a fait un pacte avec SATAN. En échange de la promesse d' une science rationnelle et technique, et de la toute-puissance qui en découle, il a vendu au diable sa vie même. GOETHE a fait de cette tragédie de FAUST le centre de son oeuvre. Commenant a l' ecrire en 1773 a l' âge de 24 ans pour ne l' achever qu' en 1832, quelques mois avant de mourir, il y déploie la vision grandiose de la faillite de l' homme faustien, de l' homme occidental.

Cet homme est insatiablement actif pour dominer seulement la matière et les hommes. Il agit sans repos mais, oublieux de son origine et de sa fin, il se fie à sa propre suffisance. Lorsqu' il croit atteindre l' apogée de lui-même et s' écrit: "Arrête-toi instant tu es si beau!" il est déjà en train de mourir. Il entend, comme une musique délicieuse à ses oreilles, le crépitement des chantiers et des machines qui doivent construire la cite nouvelle ou les hommes pourront satisfaire tous leurs desirs. Mais ce qu' il croit être l' action des ouvriers creusant les fondations de la cité future, n' est que le martèlement des fossoyeurs qui, sur les ordres de MEPHISTO-SATAN, creusent sa propre tombe. Tel était l' accomplissement du pacte de l' homme faustien avec le diable.

Nous vivons aujourd' hui cette fin de la civilisation faustienne et la désintégration morale de l' homme faustien qu' il a créée.

Mais dans l' evolution même de l' oeuvre de GOETHE nous pouvons trouver les raisons d' espérer que le poete a entrevues. Elles infléchissent peu à peu le dessein primordial de FAUST, moderne PROMETHEE.

Cette ouverture vers l' absolu, que FAUST, en sa recherche vaine, ne pouvait atteindre, GOETHE l' adiscernée toujours davantage au cours de sa vie par sa rencontre avec l' Orient et avec la vision de l' homme de MEVLANA;

Deux dates marquent les étapes de ce cheminement.

En 1813, enfermé encore dans la vision occidentale de l'homme, et aux prises avec les angoisses de son peuple envahi, il ne voit dans l'Orient qu'une évasion du cauchemar de l'EUROPE déchirée; ce qu'il appelle "un opium pour le temps présent."

En 1829, au contraire il ne cherche plus l'évasion mais découvre, à travers HAFIZ, ATTAR, MEVLANA, le sens de la vie de l'homme, conscient de ses origines et de ses fins, participant à la plénitude de la vie en son incessante création.

Le point de départ de cette évolution de GOETHE, c'est la métamorphose de l'amour telle que la représente, par exemple, l'amour de FAUST pour MARGUERITE: le passage de la sexualité à la plénitude de l'amour, à ce qui, dans la vie même de GOETHE, sera son amour pour Marianne de VILLEMÉR qui, dans le Divan sera SOLEIKA, GOETHE se nomme lui-même HATEM.

L'amour seul lui permet de sortir de l'impasse de l'aventure de FAUST. L'amour le "sauve" au sens le plus profond du mot: le fait sortir de l'insularité de son petit "moi", de l'abstraction de sa seule raison, de la soif du faux infini d'une action qui n'a d'autre fin qu'elle-même.

Par cet amour le "moi" prend conscience que son centre n'est pas en lui mais en l'autre. "Bien que, du dehors, il semble que l'amour soit né de moi, en réalité, sachez-le, c'est lui qui m'a fait naître." (Divan de SHAMS) le premier acte constitutif de l'homme est le don de soi et le sacrifice. La raison seule, qui nous donne prise sur le monde physique par sa vertu d'analyse, ne devient intelligence plénière qu'en se dépassant: l'amour ne relève pas du concept, mais de l'expérience de l'union avec la réalité comme un tout. "L'amour est aussi évident que le Soleil ou la Lune," dit encore le Divan de SHAMS.

La raison plénière est dépassement de la raison analytique. Elle est unité vivante du connaissant, du connu et de la connaissance, comme l'écrit MEVLANA dans le Divan de SHAMS de TABRIZ. Tout comme l'amour, chez MEVLANA comme chez RUIZBEHAN de SHIRAZ et comme chez IBN ARABI, aux deux pôles du monde musulman, est l'unité divine de l'aimant, de l'aimé et de l'amour.

Le soufisme a toujours exprimé cette continuité de l'amour humain à l'amour divin: "C'est dans le livre de l'amour humain que l'on apprend à déchiffrer l'amour divin" disait RUIZBEHAN. Il voyait en cet amour "L'échelle" vers le divin.

Cet amour n'est pas seulement le désir ou l'élan vers l'autre au cœur de l'homme, il est le moteur du mouvement ascendant de l'univers, de la plus humble vague de l'Océan à l'union ultime de l'homme avec DIEU.

Cet amour est la force des forces qui anime le monde.

La femme est pour l'homme l'annonciatrice et l'initiatrice.

DANTE dans sa "Divine Comédie" a appris des soufis à voir en BEATRICE le guide de son ascension vers DIEU jusqu'à sa vision finale. "L'amour qui meut le ciel et les autres étoiles."

Chez GOETHE, à travers cette expérience soufie, seront transfigurées les héroïnes de toute son oeuvre: c'est IPHIGÉNIE, dans la pureté de la totale harmonie avec elle-même, qui met en fuite les démons d'ORESTE; c'est Klarchen dans "EGMONT" qui apparaît au héros captif comme l'image de la liberté. L'amour de MARGUERITE, en sa pureté, apporte à FAUST, au-delà de sa damnation, la grâce divine.

"Sans l'amour le monde serait inanimé," dit MEVLANA dans son MATHNEVI (V, 3843 sq). L'amour est au principe de l'ascension évoquée par ROUMI: "Tu as voyagé de la semence jusqu'à la raison." (III, 1973). Sublime épopée de la vie qui fait passer l'homme de la matière inorganique au règne végétal, puis animal, puis humain, sans que cet état soit un terme: "il sera de nouveau changé à partir de son âme actuelle." (MATHNEVI IV, 553-554)

En en une réponse traversant les siècles, GOETHE, voit en "L'Éternel féminin", qui nous attire et nous élève," à la fois la force qui meut l'homme jusqu'à son plein épanouissement, et celle qui l'unit à la nature. La nature n'est pas la matière morte de DESCARTES, matière dont nous serions "maîtres et possesseurs" pour satisfaire nos désirs, mais un ensemble de "signes" (ayat) nous appelant à passer du "fait" au "sens", ou, comme le dit GOETHE s'inspirant du Coran; "à voir dans chaque lampe le reflet d'une plus haute lumière (Diwan Parsi NAHME.)

Cette voie royale qui conduit de l'amour de l'autre à l'union à DIEU, passe par le dépouillement et le renouement, comme l'ont vu les ascètes hindous et les livres des "UPANISHADS" pour passer du petit "moi" partiel au "Soi" divin, jusqu'à ce que surgisse la vérité suprême: "TU es cela": ce qu'il a de plus intime en toi, c'est l'UN et le TOUT.

A cette union avec DIEU nul ne peut atteindre s'il ne s'est pas dépouillé de ses petits desirs, de ses petites ambitions, de toutes les idoles auxquelles il a été asservi par son environnement immédiat, sa culture et ses conventions.

Ce "fana" des soufis seul peut conduire au "baka" à l'intégration à l'UN, à l'union à DIEU, sans attachement à rien sinon au TOUT.

Abandon du corps ce qui est trop souvent l'interprétation grecque, puis occidentale, islamique-ce qui est faiblesse "chamelle", c'est la prétention d'exister en dehors de la relation avec DIEU: cette "suffisance" est le contraire de la "transcendance"

L'homme total, (insan al Kamil) est au contraire l'homme qui ne s'enferme pas dans cette "suffisance", l'homme conscient de son origine et de sa fin. L'homme devenant l'humanité, portant en lui le tout de son histoire cosmique, et le projet divin d'unité, ferment de la vie totale.

Tel est le sens de l'injonction de GOETHE: "Meurs et deviens!". Mourir au petit "moi" partiel, et devenir l'homme divin. DIEU n'est plus alors cet empereur lointain qui dirigeait d'en haut, et sans notre participation, nos vies personnelles et notre commune histoire, mais au contraire, à l'intérieur de nous même et au plus profond de nous même, cette force éternellement créatrice de la vie universelle, ce même mouvement de la sève verte des plantes, et du battement de notre sang rouge, dont l'homme perçoit l'unité lorsqu'il est capable de vivre à la fois, ce dépouillement sans fin et cette participation incessante à l'acte éternellement créateur de DIEU.

L'image grandiose de la vie, de cette nostalgie du retour à la source, est, chez MEVLANA, la plainte de la flûte coupée du roseau où elle a pris naissance, celle aussi du papillon se brûlant à la flamme, chez MEVLANA comme chez GOETHE.

L'un et l'autre nous font prendre conscience de la religion primordiale et unique au-delà du formalisme des ulémas que condamne ROUMI, au-delà des religions idolâtres parce qu'elles ne saisissent qu'une parcelle de DIEU; "La seule vraie mosquée est dans le cœur des saints."

GOETHE fut élevé dans le "piétisme" cherchant une communion directe avec DIEU, sans la médiation d'une église ou d'un prêtre. Il découvrit avec SPINOZA qu'il admire, l'unité de DIEU, de l'homme et du monde. Il trouva en Maître ECKART, contemporain occidental et frère spirituel de MEVLANA, cette "divinité" au-delà de tout ce que l'homme peut saisir de DIEU. Il s'engage, avec MEVLANA dans le pèlerinage vers l'homme total, de l'homme complètement éveillé à la réalité de sa véritable essence, comme "l'éveillé vivant" du bouddhisme. Cet homme est, chez MEVLANA, celui qui a conscience de son cheminement, de toutes les étapes de son passage de son cheminement, de toutes les étapes de son passage du minéral au végétal, à l'animal, à l'homme et au divin.

Cet éveil, cette "nouvelle naissance", dit MEVLANA, cette "nouvelle puberté", dira GOETHE, cette résurrection pour l'un et pour l'autre, est celle de l'homme qui libéré de tous ses liens antérieurs, sait que son "moi" universel est son véritable "moi" car il sait revivre l'évolution de la nature entière et l'histoire entière des hommes prenant en lui conscience d'eux-mêmes.

Cet "homme total" (insan al Kamil) ne fait qu'un avec la nature. Il est capable de voir en chaque parcelle le tout, mille soleils en chaque atome.

Il ne fait qu'un avec l'humanité. Il est l'humanité dans la totalité de ses races et de son devenir.

Il ne fait qu'un avec l'acte éternellement créateur de DIEU. Car la force intérieure de l'universelle ascension de la nature et des hommes atteint, avec la naissance l'éveil ou la résurrection de l'homme, sa floraison la plus haute. Elle est celle de l'amour qui nous relie à toute chose: "Ne dans l'amour, je suis plus que moi-même: je suis né pour la deuxième fois: une fois en SHAMS, une autre fois en l'amour." (Divan de SHAMS). Et GOETHE: "Je veux louer le vivant qui aspire à la mort dans la flamme.

"Dans la fraîcheur des nuits d'amour
qui te fit naître, ou tu fais naître...
un DIEU nouveau te dévore:
Celui d'une plus haute union.
Amoureux d'arté
Tu en es consummé comme papillon par la flamme
Et tant que tu n'as compris
Ce "meurs et deviens"
Tu n'es qu'un hôte sans lumière
Sur une terre sans matin." (occidental)

Dans un monde occidental qui semble avoir perdu le sens même de la vie, et ne semble pas voir comment meurt l'autre moitié du monde, la certitude de GOETHE disant: "L'Orient et l'Occident ne peuvent plus être séparés, "est d'une tragique actualité.

La trajectoire de l'homme faustien s'achève. Le haut désir d'action du docteur FAUST n'est plus aujourd'hui que désir sans fin d'un bonheur FAUST n'est plus aujourd'hui que désir sans fin d'un bonheur de supermarché ou de toutes les drogues de l'évasion. L'"homo oeconomicus", sujet et postulat de l'économie politique de l'Occident, n'est plus que le fantôme déchamé de l'homme faustien: producteur et consommateur, mu par son seul intérêt égoïste, il n'a d'autre avenir que l'accroissement quantitatif de sa domination sur les choses et sur les hommes par l'ersatz de toute puissance que lui confèrent la science et la technique pour atteindre de si dérisoires objectifs. La communication proprement humaine, celle de l'amour, et la beauté ou de la foi commune, qui sont au-delà du concept, est remplacée par une information réduite au langage binaire de l'ordinateur, merveilleuse machine pour nous fournir les moyens dans une société fondée sur la compétitivité et la performance,

mais incapable de répondre aux questions que lui pose en vain la superstition technocrotique: assigner à notre action ses fins dernières.

Tel est le monde du non-sens, de l'absence de fins proprement humaines, c'est à dire divines.

Nos problèmes vitaux, aujourd'hui, ne sont plus des problèmes techniques, économiques ni même politiques, mais des problèmes de finalité, du sens ultime de la vie, c'est à dire des problèmes religieux, ceux auxquels MEVLANA et GOETHE, comme toutes les religions et toutes les sagesse ont tenté de répondre.

Leur apport est aujourd'hui essentiel pour accomplir la mutation culturelle sans laquelle le Vaisseau TERRE est voué au naufrage.

La culture c'est l'ensemble des rapports qu'un homme ou une communauté entretiennent avec la nature, les autres hommes et DIEU, ou leurs fins dernières. La culture occidentale, depuis la Renaissance, considère la nature comme un matériau inerte et muet, pour ses entreprises. Il n'existe entre la nature et l'homme que des rapports de maître avec son esclave, de nous a conduits à sa pollution et à son épuisement.

En Orient est née une autre vision, où les êtres de la nature, à l'égal de la parole des prophètes ou des événements de l'histoire, sont des "signes", comme dit le Coran, balisant la route de nos destinées, un langage que DIEU nous parle et que nous devons écouter pour en déchiffrer le sens fraternel et l'appel à une vie plus haute et plus belle.

La culture occidentale, depuis la Renaissance et la naissance de l'économie de marché, fondée sur la concurrence et la lutte de tous contre tous, a fait de l'homme un loup pour l'homme, comme l'écrivait HOBBS. Elle a conduit à la jungle des intérêts affrontés des individus, des groupes, des nations et des multinationales, à la violence des rues et aux "équilibres de la terreur" entre les blocs.

À cet individualisme, pour lequel l'individu (isolé ou collectif) est le centre et la mesure de toute chose, les religions et les sagesse de l'Orient ont conçu et vécu ce qui est son contraire: la communauté (la "UMMA"), c'est à dire un ensemble humain dans lequel chacun est responsable de l'avenir de tous les autres.

La culture occidentale, depuis la Renaissance, est caractérisée par une atrophie de la dimension transcendante de l'homme, un recul de la foi en un sens dernier et divin de la vie, en des finalités ultimes communes à tous. L'écrivain français André MALRAUX écrivait: "notre civilisation occidentale est la première dans l'histoire qui, à la question: quel est le sens de la vie ? répond: Je ne sais pas."

Telle est l'ampleur de la mutation humaine à accomplir. Elle ne peut l'être que par un dialogue nouveau de l'orient et de l'Occident dans l'esprit de la rencontre de GOETHE et de MEVLANA.

Mutation humaine et pas seulement culturelle car si la conception faustienne du désir, et sa déchéance actuelle en Occident doit s'ordonner à de plus hautes aspirations, elle implique aussi la volonté de répondre à d'autres desirs, non aux besoins factices que la publicité et le marketing ont créés en Occident. A d'autres besoins que ceux des dirigeants occidentalisés du TIERS-MONDE et leur clientèle de trafiquants collabos, mais à ceux des masses profondes-et d'abord paysannes-de trois continents.

Satisfaire ces besoins proprement humains exige une reconversion des industries de l'Occident afin de ne plus exporter en priorité ses armes, ses luxes et ses gadgets, mais instruments de la promotion humaine de l'homme tels que les instruments de forage à moteurs solaires ou éoliens pour vaincre les déserts et la faim, en les mettant au service des cultures vivrières traditionnelles par la victoire de l'eau.

Cette reconversion industrielle est étroitement liée à une conversion spirituelle, c'est à dire liée au changement des fins mêmes du travail et de la vie.

Le levain de cette mutation c'est le sens profond de l'unité humaine, de l'unité de la vie. Toute action est perverse si elle ne tend pas à faire prévaloir les intérêts de l'humanité dans son ensemble sur les visées partielles des individualismes et des nationalismes prédateurs.

C'est la leçon ultime de MEVLANA et de GOETHE sur la priorité de l'UN et du TOUT.

"Je ne suis pas la mer,
mais je ne suis pas vide de la mer,
..... je suis ivre du vin de l'Unique et de l'Unité."

et GOETHE en son repons:

"Ame du monde, pénètre nous...
Une action éternelle et vivante
Transforme ce que est forme.
Car le repos n'est qu'apparence,
En tout se meut l'Eternité.
Tout doit savoir d'abord n'être rien
pour renaître en l'unité du TOUT."

MEVLÂNÂ VE GOETHE'DE İNSAN

Prof. Dr. Roger Garaudy - Çev.: Abdullah Öztürk*

Marathon savaşından Poitiers savaşına, Haçlı Seferleri'nden Sömürgeciliğe ve bugünkü dünyamızın Kuzey ve Güney diye ikiye bölünmesine kadar varan olayları, Doğu ve Batı arasında yıllarca süren cehalet ve sürtüşmeleri bir tarafa bırakırsak, Mevlâna ve Goethe'nin fikir birliği, bize farklı kültürler içinde tabiat ve Allah te-lakkilerine sahip olan insanların nasıl büyük bir birlik oluşturabileceğini göstermektedir.

Mevlâna ve Goethe de bizim gibi, dünyanın parçalanıp kutuplaşma dönemini yaşadılar. Onlar, bize fırtınalı zamanlarda nasıl yaşamamız gerektiğini öğrettiler.

XII. yüzyılda Mevlâna, Orta Asya'dan gelen Cengiz Han'ın askerlerinin istilâlarını ve Batıdan gelen Haçlı'lann saldırılarını görmüştür.

Goethe, 1789 yılında Fransız İhtilali'nin Avrupa'daki teokratik hakimiyete son verdiğinde 40 yaşında idi; Napolyon'un Almanya'yı işgal ettiği 1813'de 64 yaşında idi; Fransa'daki eski rejimin 1815'de kanlı restorasyonu esnasında 66 yaşında idi.

Bugün çok kötü bir bölünmeyi yaşıyoruz: Sömürgecilikten ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Irak'ın tahrip edilmesinden sonra Amerikan hegomanyasının dünyaya empoze ettiği, devrimizin en büyük putperestliği olan batıl serbest pazar ekonomisi dininden dolayı dünyamız ikiye bölünmüştür.

Dünyayı geniş bir pazar yapan serbest pazar ekonomisinin vahşi rekabet kanunları zenginliğin toplumun belli bir kesiminde, sefaletin de toplumun diğer kesiminde toplanmasına neden olmuştur. Serbest pazar ekonomisi sisteminin insanı sömüren canavar mantığı, bir kısım insanların servet yağmalayıcısı olmasını, diğer insanların da sömürülmesini ve esaretini gerektirmektedir.

Dünyamızdaki tabii kaynakların yüzde sekseni, yüzde yirmi insan tarafından kontrol edilip tüketildiğinden, her yıl kötü beslenme ve açlıktan dolayı 25 milyon insan ölmektedir. Bu ölüm miktarı bir yıla bölünse bir günde ölenlerin sayısı Hiroşima'da atom bombasından ölenlerin sayısına denk gelir. Buna ilaveten zengin yerküremizde

* Selçuk Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

dünya pazan, "ödeme gücü olanın" pazan halini dönüştüğünden şimdiden 26 milyon işsizler ordusu mevcuttur.

İşte bu durum, Goethe'nin Faust'un da en trajik misalini oluşturduğu Batı medeniyetinin ürünüdür.

Faust'un teması, Rönesans'da dünyanın, Allah yerine bizzat insanoğlu tarafından idare edilmesi fikrinin neticesi olarak kapitalizmin ve sömürgeciliğin doğduğu yıllarda işlenir.

XVI. yüzyılda İngiliz Marlowe'nin ilk Faust'u "insan, güçlü beyniyle bütün yaratıkların hâkimi ve rabbi olan bir Tanrıdır" görüşünü ifade ediyordu. Goethe Faust'unda böyle bir iddianın bütün neticelerini sergiledi. Doktor Faust, Şeytan ile bir anlaşma yaptı. Faust, rasyonalize ve teknik bir bilim karşılığında hayatını şeytana sattı. Goethe'nin işte bu Faust trajedisi, eserin özünü oluşturur. Goethe, 1773 yılında 24 yaşında iken Faust'u yazmaya başlayıp ölümünden bir kaç ay önce 1832'de ancak tamamlayarak Faust tipli insanın yani Batı insanının iflasını bu eserinde sergilemiştir.

Bu Faust tipli insan, maddeye ve insana hâkim olmak için büyük bir gayret gösterir. Durup dinlenmeden çalışmakta fakat yaradılışını ve ölümünü unutup kendi kendine yeterliliğiyle mağrur olmaktadır. Ulaşabileceği en son noktaya ulaştığını sandığı ve kendisine hitâben "sen ne harikası!" diye haykırdığı zaman ölmek üzeredir. İnsanların bütün arzularını tatmin edebileceği, yeni şehri inşa eden şantiye ve makinaların sesini, kulaklara hoş gelen bir mûsikî gibi dinler. Halbuki geleceğin şehrinde işçilerin çalışma sesi sandığı şey, sadece Şeytan-Mefisto'nun emirleri üzerine bizzat kendi mezarnı kazan mezarlıkların kazma kürek sesidir. Bu, Faust tipli insanın şeytanla anlaşmasının sonucudur.

Bugün biz, faustiye medeniyetin akıbetini ve onun meydana getirdiği Faust tipli insanın ahlakî çöküntüsünü yaşıyoruz.

Fakat Goethe'nin, eserinin seyrinde hayal meyal gördüğü umudun belirtilerini bugün görebiliyoruz. Bu belirtiler, modern promete olan Faust tipli insan düşüncesini yıkmaktadır.

Faust'un beyhude arayışı sonucu ulaşamadığı Mutlak Varlığa ulaşmayı Goethe, Doğu dünyası ve Hz. Mevlânâ'nın görüşlerini tanıma sonucunda elde etti.

1813 ve 1829 tarihleri, Goethe 'nin hayatında önemli tarihlere dir.

1813'de batının insana bakışına ve saldırıya uğramış milletin sıkıntılına kendini kaptıran Goethe, paramparça olan Avrupa kâbusundan kurtulmanın yolunu ancak Doğu düşüncesine kaçmakta görür; O, bunu "zamanın ilac" olarak kabul eder.

Bu düşüncenin aksine 1829 yılında Doğuya kaçmayı düşünmez. Fakat Hafız, Feridüddin Attar ve Mevlâna'nın eserlerinde, yaradılışını ve ölümünü müdrük bir insan tipini; hareket halinde olan mevcûdattaki hayatın tümüne katılan insan tipini keşfeder.

Goethe'nin bu tekamülünün hareket noktası, cinsellik duygusundan aşk duygusuna geçişi gösteren Faust-Marguerite aşkında temsil edilen değişimdir. Bu cinsellikten aşka geçiş, Divan'ında kendi adının Hatem, sevgilisi Marianne de Villemer ' in adının ise Züleyha olması şeklinde görülür.

Sadece aşk, Geothe'yi Faust'un macera çıkmazından kurtarmayı sağlar.

Bu aşk, sadece insanoğlunun başkasına karşı kalbinde duyduğu maddî bir aşk değildir; fakat en küçük bir okyanus dalgasından insanın Allah ile olan en yüce alâkasına kadar kainattaki herşeye karşı muhabbetin hareket gücüdür. Bu aşk, dünyaya hayat bahşeden en büyük güçtür.

Kadın, erkek için ilahî aşkın müjdecisi ve ilk öncüsüdür. İlahî Komedyada ' sında Dante, Beatrice'e aşık olma neticesinde kalp gözü ile Allah'a doğru yükselmenin usûlünü, sûfilerden öğrenmiştir. "Aşk göğü ve yıldızları harekete getiren bir faktördür."

Goethe'nin bu sûfilerden elde ettiği tecrübe neticesinde her eserin kadın kahramanları güzel bir görünüm alır: Iphigénie, bizzat kendi nefesine hakim olduğundan Orest şeytanlarından kurtulur. Edmond'daki Klärchen özgürlüğün timsali olarak esir kahramana görünür. Kendi safiyeti içinde Marguerit'in aşkı Faust'a cehennemî bir halletin ötesinde ilahî lutfu bahşeder.

Mevlâna Mesnevi'sinde (V. cilt, 3843) "Aşksız dünya ölü olacaktı" der. Aşk, Mevlâna'nın ifade ettiği Allah'a doğru yükselişle elde edilir : "Sen meniden akla kadar seyahat ettin" (III. cilt 1973) der. İnsan, inorganik maddeden, önce bitki, sonra hayvan daha sonra insan alemine geçiren, bu yüce terfi dönemidir. Mevlâna: "İnsan şu andaki halet-i ruhiyesinden hareketle tekrar değişecektir" (Mesnevi IV. cilt, 553 - 554) der.

Goethe, L'Éternel Féminin adlı eserinde "bizi etkileyen, cezbeden ve harekete geçiren" kadının gücünü, hem insanın ferahlamasına sebep olan güç, hem de bu insanoğlunu tabiata bağlayan güç olarak görmüştür.

Tabiat, Descartes'in düşündüğü gibi arzulanmayı tatmin etmek için kendisine "hâkim ve mâlik" olduğumuz ölü bir madde değildir. Fakat tabiattaki varlıklar Allah'a işaret eden birer âyettirler ve âyetler bize "vâkadan manâya" geçmemize ya da Kur'an-ı Kerim'den ilham alan Goethe'nin dediği gibi "Her lambada en yüce nurun tecellisini " görmemize çağında bulunuyorlar.

Bir kimseyi beşerî aşktan ilâhî aşka götüren bu kutlu yol, yüce hakikat zuhur edinceye kadar, küçük "ego" dan ilâhî zata ulaşmak için-Hindu zahidlerinin ve kutsal

Hint kitapları Upanişadların belirttiği gibi-zühde ve takvaya sanılıp dünya nimetlerinden yüz çevirmekten geçer. Bu yüce hakikat için insanda olması gereken en yüksek duygu, fenâ fillâha ulaşmaktır.

İnsanoğlu cüzi arzularından, cüzi ihtiraslarından, çevresiyle, kültürüyle, kendine özgü kurallarla birlikte kul köle olduğu bütün putlardan annmazsa, Allah ile birliğe hiç bir zaman ulaşamaz.

Sadece bu sülûlerin fenâsı, hiçbir şeye bağlanmadan bütüne bağlanarak bekâya, Allah'ın birliği ile bütünleşmeye götürebilir.

Bu düşünce hareketini, önce Yunan sonra Batı yorumu olarak insanın maddi varlığından vazgeçmesi şeklinde anlamamak tamamen yanlıştır; Yahudi, Hıristiyan ya da Müslüman geleneğinde "nefsi" zayıflık, Allah ile irtibat dışında varolma iddiasıdır. "Bu kendi kendine yeterlilik duygusu, insandaki ruhi yücelik duygusunun zıddıdır."

Mükemmel insan olan İnsan-ı Kâmil, aksine bu "kendini beğenmişliğin dar kaplıları içine kapanmayıp yaradılışını ve ölümünü müdrük olan insandır. Beşeriyeti teşkil eden, kainat tarihinin hepsini ve ilahî vahdaniyetin tecellisini kendine toplayan bu insan, mükemmel bir hayatın varlık sebebidir.

Bu, Goethe'nin "öl ve ol" dediği emrin manasıdır. İnsan-ı Kâmil mertebesine ancak ben duygusunun öldürülmesiyle ulaşılır.

O zaman Allah, bizim dahlimiz, şahsi hayatımız ve ortak tarihi yaşantımız olmaksızın yukarıdan idare eden bir imparator olarak algılanmaz. Aksine insan, bu sonsuz arınmaya ve Allah'ın ezeli yaratıcı filine katılmaya muktedir olduğu zaman, (damarlarındaki) al kanın akışını sağlayan, bitkilerin yeşil özünü yapan ve evrensel hayatı ezelden yaratan ilâhî gücü, vahdaniyet sıfatıyla ruhunun ta derinliğinde hisseder.

Mevlâna'da bu öze dönüş özleminin muhteşem görüntüsü, doğduğu kamışlıktan kesilen neyin şikâyetidir. Bu, aynı zamanda Goethe'de olduğu gibi Mevlâna'da da ateşte yanan kelebeğin hikayesidir.

Mevlâna'nın da kabul etmediği alimlerin şekilciliğinin ötesindeki gerçek din ile birbirimizi bilinçlendirmeliyiz. Mevlâna "gerçek câmi, velilerin kalbindedir" der.

Goethe, bir kilisenin ya da bir papazın aracılığı olmadan Allah ile direkt birliğe kavuşmaya çalışarak "zühde ve takva" içinde yetişmiştir. Hayran olduğu Spinoza vasıtasıyla insan, dünya ve Allah üçlü birliğini keşfetmiştir. Mevlâna'nın batıdaki çağdaşı ve manevî kardeşi olan üstad Eckart da insanın Allah'ı anlayabileceği "ulûhiyet" düşüncesini buldu. Mevlâna vasıtasıyla Goethe, Budizmin "canlı uyanıklığı" gibi tamamen uyanık insan, gerçek özünün hakikatine ulaşan kâmil insana doğru yolculuğa girer. Mevlâna'da bu insan, mineralden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana, in-

sandan ilahî yönlü insana yükselişin bütün merhalelerini katederek bu seyrü seferi gerçekleştiren kâmil insandır.

Mevlâna'nın "Yeni doğuş" , Goethe' nin "Yeni bülûg" dediği uyanışla insanların birbirinde dirilişi, önceki bütün bağlardan kurtulup evrensel " ben " in hakiki "ben" olduğunu bilen insanın dirilişidir. Zira insan, bütün tabiatın tekâmülünü ve kendinde şurulan insanlann ortak tarihini tekrar yaşamayı bilir.

Bu "Kâmil insan" tabiat ile bir bütün oluşturur. Her parçada bütün, her atomda bir güneşi görebilir.

Bu kâmil insan, beşeriyet ile bir bütün oluşturur. O, hemcinslerinin ve varlığın bütünlüğü içinde bütün bir beşeriyettir. Bu kâmil insan, Allah'ın ezeli yaratıcılık fiili ile bir bütün oluşturur. Zira tabiatın ve insanların evrensel yükselişinin dahili gücü, doğumla, uyanıklıkla ve insanın dirilişiyle en yüksek mertebeye ulaşır. Bu dahili güç, bizi her şeye bağlayan ilahi aşkın gücüdür. Mevlâna "Aşkta doğdum, bizzat kendimden daha büyüğüm: iki defa doğdum, birinci defasında Şems'de, ikinci defasında da aşkta doğdum" der (Şems Divanı) ve Goethe "Aşk ateşinde ölümü isteyen insanı övmek istiyorum" der ve şöyle devam eder:

"Senin doğduğun ve senin doğumuna sebep olduğun aşk gecelerinin serinliğinde yine bir olan Allah seni öldürecek. Böylece çok yüce bir birlik oluşacak. Sen aydınlığa aşık olduğundan ateşin kelebeği tükettiği gibi tükenirsin. Bu "öl ve ol'u" anlamadığın müddetçe sen karanlık bir dünyada misafir olursun (Doğu Divanı).

Hayatında doğru yolu yitirmiş ve dünyanın öbür yansının nasıl öldüğünü görmeyen batı dünyasında, "Doğu ve Batı artık birbirinden ayrılamaz" diyen Goethe'nin tespiti günümüz trajik problemlerine ne güzel çaredir.

Bugün Faust tipli insanın fonksiyonu bitmektedir. Doktor Faust'un en büyük aksiyon arzusu, bugün artık sadece bir süpermarket mutluluğu ya da bütün uyuşturucu hapların geçici sarhoşluk arzusudur. Batının ekonomik politikasının postülatı ve süresi olan "homo economicus" tipi insan artık sadece, egoist menfaatiyle hareket eden üretici ve tüketici Faust tipli insanın hayaletidir. Bu insanın, gülünç amaçlarına ulaşmak için bilim ve teknolojinin kendisine verdiği bütün imkanlar ve eşyaya ve insanlara hakimiyetini antmaktan başka gelecek düşüncesi yoktur. Kavramlarla ifade edilemeyen sevgi, güzellik, ortak iman gibi tamamen insanî olan iletişimlerin yerini, bilgisayarların ikili diline indirgenmiş olan bir haberleşme biçimi almıştır. Bilgisayar, mükemmel bir araçtır; fakat insanî ihtiyaçlara cevap vermekten acizdir.

Bu, saçmalığın ve tamamen insanî yani ilahî olan gayelerden mahrumiyetin dünyasıdır.

Bugünkü hayatı meselelerimiz, artık ne teknik, ne ekonomik ne siyasidir. Buna karşılık, hayatın yüce manası ve gayesiyle ilgili yani bütün dinlerin ve hikmetlerin öngördüğü gibi Mevlâna ve Goethe'nin de cevaplamaya çalıştığı dini problemlerdir.

Mevlâna ve Goethe'nin kurtuluş reçetesiyle, Dünya gemisini batırmadan kültürel bir değişimi bir an önce yapmamız gerekir.

Kültür, bir insanın ya da bir topluluğun tabiatla diğer insanlarla ve Allah ile sürdürdüğü ilişkilerin tümüdür.

Rönesansdan beri Batı kültürü, kendi menfaatleri için tabiatı hareketsiz, manasız bir metâ olarak telakkî etmektedir. Yine bu kültüre göre tabiat ve insan arasında sadece efendinin kölesi ile, mülk sahibinin malı ile ilişkisi gibi bir ilişki mevcuttur.

Buna karşılık Doğu dünyasında şöyle bir inanç meydana geldi: Peygamberlerin sözleri ya da tarihin olayları kadar önemli olan tabiattaki varlıklar, Kur'an-ı Kerim'in beyan ettiği gibi Allah'ın bizimle konuştuğu ve bizim mana tilsimini çözmemiz gereken bir dili konuşan ve çok yüce ve çok güzel bir hayata çağrı yapan ayetlerdir.

Rönesans'tan bu yana Batı kültürüne ve insanların birbiriyle mücadele ve rekabetine dayanan pazar ekonomisinin doğuşu, Hobbes'in yazdığı gibi insanı, insan yiyen bir canavar haline getirdi. Batı kültürü sonunda fertlerin, toplulukların, milletlerin, kendi menfaatleri için çarpıştığı fecî bir ortam, şiddet ve bloklar arasında terör meydana getirdi.

Ferdi ya da kolektif halde yaşayan ferdi, herşeyin merkezi ve ölçüsü olduğu bir felsefî görüş olan ferdiyetçilik (individualizm)'e karşı Doğu'nun dinleri ve hikmetleri insanlardan bir komünate yani "ümme" meydana getirdi. Bu ümme anlayışında her insan diğer insanların geleceğinden sorumludur.

Rönesans'tan bu yana Batı kültürü, insanın, kutsal boyutunun körelmesiyle, imanının en son manasında anlaşılmasıyla ve hayatın Allah'a bakan yönünün dışlanmasıyla kendini karakterize eder. Fransız yazar Andre Malraux şöyle yazıyordu : "Bizim Batı medeniyetimiz, hayatın manası nedir sorusuna, bilmiyorum cevabını veren tarihteki tek medeniyettir "

İşte yapılacak beşerî değişimin genişlik boyutu budur.

Bu beşerî değişim ancak, Mevlâna ve Goethe'nin fikirlerinin birleştirilmesi ve Doğu ile Batı'nın yeni bir diyalogu ile gerçekleştirilebilir.

Beşerî değişim, sadece kültürel değişim değildir. Zira eğer bu faustien anlayış ve bu zihniyetle iflâs eden Batı, insanlığın büyük ihtiyaçların cevap vermek istiyorsa, reklâm ve pazarlamanın meydana getirdiği sunî ihtiyaçlara değil gerçek ihtiyaçlara cevap vermelidir. Üçüncü dünya ülkelerinin batılılaşmış idarecilerinin de gereksiz ih-

tiyaçları bir kenara bırakarak kaçakçılık işbirlikçileri için değil, mağdur insan kitleleri için büyük bir kültürel değişim yapmaları gerekir.

Artık Batı'nın öncelikle silahlarını, lüks yaşantısını ve lüks mallarını fakir ülkelere ihraç etmemesi, suyun kurak yerlere nakledilmesi ve ekim işlerinde kullanılması suretiyle kuraklık ve açlığın yenilmesi için güneş ya da rüzgarla çalışan hafriyat makinelerini bu ülkelere ihraç ederek insanlığa hizmet etmesi ve endüstrisinde bu yolda köklü bir değişiklik yapması lazımdır.

Bu endüstriyel değişim, ruhî değişimle yani iş hayatı ve güncel hayatın gayelerinin bizzat değişimiyle sıkı sıkıya alakalıdır.

Bu değişimin mayası, insanî birliğin, yaşam birliğinin derin manasıdır. Her aksiyon, eğer kendi bütünlüğü içinde beşeriyetin menfaatlerini, ferdiyetçiliği (endivüdüalizm) ve yağmacı rasyonalizmin amaçlarından üstün tutamaz ise menfi bir yön alır.

"Bir ve Bütün"ün önceliği hakkında Mevlâna ve Goethe'nin nihâf dersi işte budur.

Mevlâna şöyle terennüm ediyordu:

"Ben deniz değilim

Fakat denizden de gayrı değilim

Ben tek olanın vahdaniyet şarabından sarhoşum."

ve Goethe cevaben şöyle diyordu:

"Ey Dünya ruhu! Dünya ve ahiret aksiyonu olarak bize nüfûz et ve şekillenen, ezeli ve ebedî güç olarak, değişir. Zira huzur zâhirde değildir. Her varlıkta ezeli ve ebedî Zat tecelli eder."

Allah'ın birliğine ulaşmak için her varlık, önce bir hiç olduğunu bilmek zorundadır.

XIX. YÜZYIL MEVLEVÎ ŞÂİRLERİNDEN KONYALI ŞEMSİ DEDE ve DİVANÇESİ*

Doç. Dr. Ahmet Sevgi**

XIX. yüzyıl Mevlevî şâirlerinden Şemsi Dede 1828 yılında Konya'da doğmuştur. "Âşık Osman" adında bir zâtın oğludur. Matbû "Dîvançe" sinin girişinde yer alan hâl tercümesinden öğrendiğimize göre asıl adı Süleyman olan Şemsi Dede, çocukluğunda yazın koyun otladır kışın da mektebe devam ederdi. Ancak âlesinin fakir oluşu, istediği şekilde bir tahsil görmesine mani oluyordu... 15 yaşına gelince koyun, kuzu ve bağ bahçe sevgisinden feragat ederek aşk mektebine yönelen Şemsi Dede, 1843 yılında "Şems-i Tebrîzî Dergâhı" nın süpürgediliğine tâlip olur. O sırada " Dergâh" ın türbedân olan Kaygusuz Dede, Kara Şemsi'nin tahsil ve terbiyesiyle ilgilenerek onu mektebe verir. Ve dört yıl süreyle okuttuktan sonra "hılâfetnâme" vererek Afyon'a gönderir. Orada da dört yıl tahsil gören Kara Şemsi, Bursa ve İstanbul'daki bazı zevâtı ziyaret ettikten sonra Konya'ya döner. Ve 1857 yılında evlenir. Bu evlilikten Mehmet Şemseddîn (1858), Hasan Hüsnü (1860) ve Hüseyin Ârif (1863) adlarında üç oğlu olur. Şemsi Dede bu yıllarda dervişlere "Mesnevî" okutmakla meşguldür. 1870'te Aydın Güzehisar'da bulunan Horasanî Âli Dede Dergâhı'na şeyh tayin edilen Şemsi Dede, daha sonra âilesiyle birlikte Girit'e hicret ederek "Hanya Mevlevihânesi"ni yaptırır. Aynı zamanda bu "Mevlevihâne" nin şeyhliğini de yapan Şemsi Dede 1886 tarihinde vefat ederek "Hanya Mevlevihânesi" ndeki özel türbesine defn edilir.

Kısaca hayat hikâyesini sunduğumuz Şemsi Dede geride iki eser bırakmıştır:

1- Tuhfetü'l-Mesnevî Alâ-Hubbi'l-Haydarî.

2- Dîvançe.

1- Tuhfetü'l-Mesnevî: Farsça manzum bir eser olan "Tuhfetü'l-Mesnevî"de, münâcaat, tevhit ve na'ti müteakip Dört Halife, Ashâb-ı Kirâm ve eyliyaullah methedildikten sonra Kerbelâ vakası anlatılmaktadır. 340 beyitlik bu küçük "mesnevî" tazarrû ve duâ ile sona erer.

* 3 Mayıs 1994 tarihinde yapılan VI. Millî Mevlânâ Sempozyumunda sunulmuştur.

** Selçuk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

2- Dîvânçe.

1888'de "Tuhfetü'l-Mesnevî" ile birlikte basılan (x) Şemsi Dede Dîvânçesi incelenildiğinde "gazel, kasîde, tarih, kıta, mesnevî, şarkı ve müfredât" tan oluşan 700 kûsür beyitlik bir eser olduğu görülür.

Yukarıda verilen biyografisinden de anlaşılacağı üzere Şemsi Dede bir Mevlevî şeyhidir. Bu sebeple "Dîvânçe"de yer alan şiirlerin hemen hemen tamamında "Mevlânâ, Mesnevî, aşk vs." gibi tasavvufî konular işlenmektedir...

"Virdi " Dîvânçe-i Abdâl" ına ser-tâc iderek

Hejdeh ebyâtının esrânı Hunkâr sana" (1)

beytinde işaret edildiği üzere Şemsi Dede, "Dîvânçe" sine Mesnevî'nin ilk 18 beytinin tercümesini tac yaparak girer:

"Bişnev İn ney" den alup söyledim esrâr sana
Duy ne arzû- keş imiş zâr ile ol yâr sana

"Kez neyistân" ile tâ düşdügin âlâmı görüp
Akl u nefsin dahi arz ile semâ zâr sana

Şerha şerha idegör sîneni bu firkatden
İştîyâkın ideyim şerhini izbâr sana

Kendi aslından uzak kaldığını bildikde
Vasl için emr-i rücû oldıya tekrâr sana

Nik ü bed herkes ile cüft olarak nush itdim
Söyledim nâle ile fend-i dürer-bâr sana

Kendi zannınca bana herkes olup yâr u refik
Cüst ü cü itmedi sırrın k'ide izhûr sana

Kendi nâlim idiyor sımmı izhâr velik
Hiss-i zâhirle görünür mi o envâr sana

Cân ki ten içre letâfetle görünmez asla
Gösterirse meger ol zümre-i ebrar sana

x Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp. Yazma Eserler Blm. no : 6081, v. 1-43'de söz konusu eserin müsvedde hâlinde yazma bir nüshası da mevcuttur.

1- Kara Şemsi : Tuhfetü 'l-Mesnevî Alâ-Hubbi 'l-Haydarî ve Dîvânçe-i Kara Şemsi, İst. 1305, s. 27

Sûziş u nâle ider aşk-ı Hudâ'dan bil nây
Mahviyetle bulunur aşk u o kirdâr sana

Perde-i gafleti çak eyle de gör ayn-ı yakîn
Rehber-i aşk-ı Hudâ işte o ahrâr sana

Ney gibi pâk-derûn muttasif-i kahr u celâl
Mürşidîn sohbetidir müşfik-i hüşyâr sana

Emr-i "mûtû" yı işit mevt-i iradîle iş it
Mevttedir nefse hayat işde bu ahyâr sana

Bu sözün sınıını bildinse hayâtı buldun
Na'l-i baz-güne sefer olmaya düşvâr sana

İtdi evkat-ı azizin gam-ı dünyâ zâyî
Sûz-ı firkatle gelüp gitdi o devvâr sana

Gâfilâne geçen ol günlerine çekme esef
Kalsun ol zât ki tabîb-i dil o dil-dâr sana

Kanmaz ol kulzüm-i tevhîde talan âşıklar
Yok ise behren uzun gün gam-ı ekdâr sana

Kâmilin hâlini idrâk idemez nâkuslar
Ârif ol işte selâmet ile güftâr sana

Virdi "Divançe-i Abdal" ina ser-tâc iderek
Hejdeh ebyâtının esrârını Hunkâr sana. (2)

"Divançe"de yer alan 2. şiir, "Türbe" nin kubbesinin yenilenmesini söz konusu eden 54 beyitlik vesika niteliği taşıyan bir "tarîh" tir :

**NAĞME-SERÂYÎ-İ NEY- İ HÂME BE-TÂRİH- İ TECDÎD-İ KUBBE-İ
ULYÂ-YI MERKAD-İ MÜNEVVERE-İ HAZRET-İ MEVLÂNÂ KUDDİSE
SIRRUHUL-A'LÂ**

Hudâvend-i cihân-ı ma'nevî leşler-keş-i uhrâ
Alem-efrâz-ı serhadd-i bakâ sultan-ı bî-hemtâ

Hıdîv- i tâc-dâr ı şehr-yâr-ı evliyâ-leşker
Şeh-i femân-dih ü kişver-güşâ-yı âlem-i ma nâ

Odur sikke-zenü evreng-nişin-i mülket-i tevhîd
Ser-â-ser mülk-i aşka zât-ı paki buldı istîlal

Celâleddîn-i Rûmîdir ki Rum'un şâh u Mansun
Müfahhardır kudûm-ı feyz-rûsûmuyla bütün dünyâ

Mübeşşerdir anın zâtı ile siddîk-i ekber kim
Ezelden rûh-ı pâki mahrem-i sultan-ı" ev-ednâ"

Ledün âyinesi şâh-ı rûsülle sırr-ı mi 'râca
Sebak-daşı mukâbil oldı çün bu tûti-i gûyâ

Hudâ peygamber-i aşk eylemiş bî-şekk o sultânı
Yedinde magz-ı Kur'an Mesnevîsi âyet-i kübrâ

Nedir ol Mesnevî-i ma 'nevî kim sırr-ı Kur'ânı
Ser-â-ser câmi olmuş nokta-i" bişnev" deki ma 'nâ

Nedir ol Mesnevî kim mısır-ı aynından küşâd eyler
Rumûz-ı" men-araf"la beyt-i Hak'da arife me'va

Sütûr-ı safhasın süllem idüp mi 'râc-ı tahkîka
Urûca pey-rev eyler âşikânın Hazreti Monla

Zamanın Hızr u İsâsıdır ol lutf-ı Hudâ k'itdi
Dem-i feyzi ile ehl-i cihanı ser-be-ser ihyâ

Aceb görmüş mi gerdûn evc-i aşka böyle pervâzi
Aceb duymuş mı devrân kâf-ı kurbda böyle bir Ankâ

Resân olmaz tuyûr-ı huş eger sad-perle sa'y itse
Ki o şâh-bâzi kudsün âşiyânı arşdan bâlâ

Huzûr-ı Hakdaki olan alâ-yı şanı şerhinde
Kâlem acz ile oldı ser-nigûn yok kudret-i imlâ

Hezâr ender hezâr olsa zebân-ı bülbül-i hâme
O verd-i bâg-ı cânın na'tını mümkün midir icrâ

Midâd olsa eger bahrân kalem olsa ve ger eşcâr
O sırr-ı zâttın evsâf-ı beyândan eyler istiğnâ

Kelâmın muhtasar eyle eger ârif isen ey dil
Ve ger ne vasf-ı Mevlana-yı mâ bif-had u lâ-yuhsâ

Hülâsa sırr-ı Yezdan Gavs-ı Azam Kutb-ı Aktâbın
Mübârek meşhed-i pür-nûn üzre kubbe-i ranâ

Mürûr-ı ezmineyle şiddet-i berf ile bârândan
Açıldı sine-i âşık gibi sad-çâk olup hayfâ

Sabâya nağme-gâh olmuşdı pür-sûrâh olup çün-ney
Meger mi'mar-ı kudret vaslını olmuş idi cûyâ

İrişdi nâgehân maksûda çekdi sîneye çün-cân
Atâ-fermâ-yı âlem şâhid-i lutfını ser-tâ-pâ

Şehensâh-ı zamân Abdülazîz hâkân-ı âlem kim
Vücûd-ı rahmet-âlûdın masûn itsün ebed Mevlâ

Teveccüh eyledi ta'mîrine hem buldı itmâmın
Ser-efrâz-ı kerem-dârân şehen-şâh-ı cihân-ârâ

Nizâm u intizâm-ı mülk ü dîne oldı revnak-bahş
O sultân-ı selâtin nâzım-ı dîn dâver-i yek-tâ

Cihân zât-ı hümayûnuyla oldı hurrem ü ferruh
Libâs-ı nev-be-nevle zîver ü zînet bulup her câ

Husûsâ kubbe-i hadrâ-yı Mevlânâ'yı lutfuyla
Ne zîbâ eyledi ta'mîr gör kim oldı arş-âsâ

Tamam âfâkı hüsn-i zîver ile eyledi tenvîr
Giyüp hayyat-ı kudretten müceddid hil'at-i zîbâ

Bu âli-himmete bu hayra vü bu feyz ü ikbâle
Muvaffak oldı çün bu pâdişâh-ı ma'delet-pîrâ

Egerç ta'mîr itmışdi selâtin-i selef akdem
Bu revnak bu ecdâ şâh-ı zamâna hâsdir hâlâ

Tavâf itdi didi rûhu ' l-kudüs târif-i tahsinin
Şehen-şâh-ı cihân kutb-ı zamâna âferin-bâdâ

sene 1283

Bütün ervâh-ı kudsiyi mine'l-evvel ila ' l-âhir
Yapup bu Ka 'betü'l uşşakı şâd itdîn şehen-şâhâ

Serîr-i izzet üzre ber-devâm u ber-karâr itsün
Hudâ zât-ı şerffin tâ devam-ı kubbe-i vâlâ

Ne kubbe kubbe-i ulyâ ki bir şem'-i münevverdir
Döner fânûsıdır tâ haşredek bu künbed-i mînâ

Ne kubbe kubbe-i hadrâ ki çarhın reng-i ahdarla
Nümâyış virdiği feyz iktisâb itmektedir cânâ

Ne kubbe kubbe-i ra'nâ ki nakş-ı mîh-i sîmînin
Felek âyinesinde gösterir encüm diyü gûyâ

Ne kubbe kubbe-i zerrin-' alem kim topı aksinden
Semâ mir'âtına bak hâle içre mâh olur peydâ

Nice pertev-feşân-ı kevn olurdu şems-i pür-enver
Mukâbil gelmese zâtına bu âyîne-i iclâ

Ne kubbe kubbe kim bâg-ı nazarda servî- i sebze
Sanılmış goncalar tâ görsün uşşâk-ı hezâr-sevdâ

Gül-i nesrin-i mîhi câ-be-câ bu-yı muhabbetle
Dimâg-ı âşıkânı garka-i feyz eyler ey dâna

Salâ-yı bülbülan-ı bû-yı feyz urdı bu târîhi
Ne gül ta'mir olundu kubbe-i ulyâ-yı Mevlânâ

sene 1283

Eyâ sultân-ı taht-ı lâ -mekân dîhîm-dâr-ı aşk
Ve yâ Mevlâ-yı uşşâk u hü mâ-yı 'âlem-i a'lâ

Senin zât-ı kerîmin cevher-i pâkîze-i siddîk
Kerîm ibn-i kerîmsin evvel ü âhir bülend-kadrâ

Nebî-zade halife-zâde vü şeh-zâdedir el-hak
Se-rütbeyle şeref var hânedânında hudâvendâ

Husûsâ kible-gâh-ı âşıkân Mahmûd Sadreddîn
Ki zât-ı pâkidir seccâde-i irşâda fer-efzâ

Anın âb-ı hayât-ı nutkını nûş eyleyen sâlik
Dimağ eyler mi nûş-ı âb-ı Hızr'a dünyede aslâ

Nigâh-ı lutfi ihyâü ' l-kulûb-ı sâlikândır hem
Nikât-ı nutki ol İstî-demin uşşâka cân-bahşâ

O mâh-ı âsumân-ı hüsn dîdâr-ı cemâliyle
Dil-i uşşâka virdi şevk ü zevki dünya vü ukbâ

Sahâ vü cûd u ihsân u keremle zâhir u bâtin
Her ân ihvâna râhat-bahşdır ol sahib-i i'tâ

Biri ez-cümle dergâh-ı şerif ta'mîri hakkında
Hemişe dide-dûz-ı lutf-ı Hakk olmuşdı tahkîkâ

Hudâ dil-hâhı üzre gösterüp itmâm-ı ta' mîrin
Cihân-gîr oldı sît-i zinetile kubbe-i hadrâ

Huda ömr-i azîzin sıhhat-ı ten râhat-ı dille
Mezîd-ender-mezîd itsün bi-hakk-ı a'zam-ı esmâ

O serv-i ravza-i rüşd ü sedâdın sâye-i lutfın
Hemân devr itmesün Hak bir ser-i ihvân-ı ihvana

Nühüft der-vakt-i ü kîlk-i kader târîh- i ta'mîreş
Be-devr-i sadr-ı dîn tecdîd bûd İn kubbe-i ulyâ

sene 1283

Giyüp ihram-ı aşkı Şemsi tecdîd-i tavâf it cün
Giyindi came-i nev Ka'betü 'l-'uşşâk ey bînâ. (3)

Bilindiği üzere, Dîvan şîiri Tanzimat 'tan sonra da devam eder. Ancak, bu dönemde pek başarılı şairler yetişmez. Artık şîirde " sosyal fayda " ön plâna geçmiştir... Bu durumu Şemsi Dede'de de görüyoruz. Yani başarılı şîirlere pek rastlamıyoruz. Fakat, zaman zaman hikmetli söyleyişlerle karşılaşmak da mümkün:

Kimsenin aybını mestûr iken itme ifşâ
Bir dem olur seni de elbet iderler tefzîh. (4)

Sinân yarası merhem-pezîr olur ammâ
Lisân cerhı onulmaz sen ana dökme milah. (5)

3- A. g. e. s. 27-31

4- A. g. e. s. 37

5- A. g. e. s. 37

Aceb seyl-i fenâdan ihtirâz itmez mi âlemde
Bu eşk-i dîde-i giryânımı Ceyhun iden dilber. (6)

Esrar-ı aşk "kâl ehli" bilmez
Bir başka hâldir bir özge ahvâl. (7)

Kemân-ebrû elif kaddimi çün nûn eyledi gitdi
Cefâ-yı hecrile hâlim dige-gûn eyledi gitdi. (8)

Dü-âlem pertev-i âyîne zât-ı Hudâdır hep
Sana senden seni fark itmege sensin nişân ancak. (9)

"Dîvançe"de yer alan son şîr ise 36 beyitlik bir "mesnevî"dir. Şair, burada mânevî bir işaretle dünyevî emellerden vaz geçerek "Şems-i Tebrîzî Dergahı" süpürgeçliliğini seçişini anlatmaktadır:

MESNEVÎ
DER-SÎTÂYÎŞ-İ KUTB-İ GÜZİN Ü PÎŞVÂ-YI ERBÂB-I YAKÎN
SECCADE-NİŞİN-İ DERG ÂH-I SULTÂNÜ ' L- ' ÂRÎFİN MEVLÂNÂ
CELALEDDİN ŞEYH MAHMUD SADREDDİN EFENDİMİZ

Bir gice gûşe-i mihnetde hazîn u dil-zâr
Oturup hâl-i perîşânım iderdim efkâr

Zevrak-ı sabnımı girdâb-ı gama virmiş idim
Bî-hodfî ile fenâ menziline irmiş idim

Beni kim görse o haletle dir idi o zaman
Rû-yı dîvârda bir sûret-i bî-cân hemân

6- A. g. e. s. 44

7- A. g. e. s. 52

8- a. g. e. s. 65

9- A. g. e. s. 78

Böyle müstagra-k-ı endûh u mihen olmuş iken
Gûşima hâtif-i gaybîden irişdi bu sühan

Ki bu elhân-ı ferah-bahşâ ser-âgâz itdi
Bâb-ı ma'nâ-yi safâ tâlibine bâz itdi

Didi ey gam-zede-i devr ü zamân n'oldi sana
Ey gam-âlûde-i zindân-ı cihân n'oldi sana

Cây-gâh eylemişin kendine dârü 'l- elemi
Tek ü pû itmedesin derdile vadî-i gamı

Sana lâyık mı bu âlemde pür-efkâr olmak
Dest-gîr-i dü-cihânın var iken zâr olmak

Sen ki sultân-ı selâtîn-i cihân bendesisin
Öyle bir pâdişeh-i kevn ü mekân bendesisin

Ki odur mahzen-i esrâr-ı Hudâ-yi dâna
K'oldi seccâde-i irşâda şerâfet-efzâ

Ya'ni mahmûd-hisâl kutb-ı güzîn Sadreddîn
Hâzin-i râz-ı menba'-ı envâr-ı yakîn

Ni'meti bâbı cihân halkını sır itdi tamâm
Gömedi mislini devrân-ı felekde eyyâm

Bende-i dergehidir âsaf-ı devrân hezâr
Zîr-i pâyına fedâ mülk-i Süleyman her-bâr

Ger revân olsa rikâbında sezâdır Hâtem
Tâc u tahtını fedâ itse revâdır Edhem

Hâk-i dergâhını bûs itmede dâ'im Hurşîd
Bendedir arz-ı ubûdiyyetile her Cemşîd

Gerd-i rāhına döker katre-i eşkin eflāk
Âh idüp hasretile sînesin eyler sad-çâk

Dergehi kible-i ashâb-ı murad olmuşdur
Anda her bâ y u gedâ lutfıla şâd olmuşdur.

Öyle bir cây-penâh-ı fukarâ elde iken
Var iken böyle garîbân-i zamane mekmen

Sende ey Şemsi-i bî-çâre nedir bu gaffet
Ki bu peygûle-i mihnetde çekersin hasret

Âsitânına serin vaz ide gör cân ile sen
Ola gör aşkıla cârûb-keş-i müjgân ile sen

İki âlemde büyük ni'met anın hidmetidir
Çâker-i kem-teri olmak kişinin devletidir

Bende-i âcizine böyle işâret olıcak
Lutf u ihsân-ı Hudâvende beşâret olıcak

Güş idüp cân u dil ile bu gedâ ey server
Âsitân-ı der-i pür-rahmetine koydum ser

Ey şehensâh-ı kerem-perver ü lutf-ı Yezdân
Vey ata-güster-i ber-rû-yı garîbân-ı cihân

Dest-gîr-i zu'afâ rāh-nümâ-yı gürebâ
Pişvâ-yı urefa mürşid-i âli-kadrâ

Kerem it bende-i dîrîneni mahrûm itme
Hâk-rûbî-i derin bendeye mektûm itme

Pişvâ kıldı seni cümleten ashâb-ı tañk
Cedd-i vâlân Habîbullâh'a çün oldu refik

Sensin âlemde cîger-güşe-i Hazret Sıddîk
Reh-rev-i menzil-i aşka sensin yâr-ı şefik

Öyle fârtık-sıfat hüsn-i şecâ'at sende
Lutf u ihsân u saha 'adl u adâlet sende

Dil-i pür-enverini hem-çü dil-i Zi ' n-nûreyn
Kıldın evlâd-ı Rasûl hubbı ile pür-nûreyn

Sensin ey kân-ı kerem mahrem-i esrâr-ı Ali
Zât-ı vâlâna heme sırr-ı nihan oldı celf

Rûh-bahşâsın o dil-mürdeye ey İsâ-dem
Sîne-i âşık-ı dil-yâreye lutfun merhem

Sensin ol zât-ı alâ sende ayân sırr-ı Hudâ
Sende gizlendi hemân sırr-ı Şems-i Mevlânâ

Senin evsâf-ı hümâyûnını ey arş-pâye
Nice kâdir ki beyân eyliye bu bî-mâye

Yine zâtında senin zâtını bilmek sana hâs
Ka'r-ı deryâda ne dür var ki bilür mi gavvâş

Yine deryâyı bilen künhi ile deryâdır
Zât-ı Biçûn hemân zâtı ile peydâdır. (10)

İşte size, koyun sürüsünün başından mânevî bir işaretle ayrılarak süpürgecilikle işe başlayıp "şeyhlik" e kadar yükselen ve Girit'in Hanya şehrinde hayatı noktalanmış Konyalı bir Mevlevî dervişinden geride kalanlar... Ne mutlu, bu gök kubbede hoş bir sadâ bırakabilenlere... Ruhu şâd olsun! ..

MEVLÂNÂ'DA ÇALIŞMA VE TEVEKKÛL*

Doç. Dr. Emine Yeniterzi**

Vekâlet kökünden türeyen tevekkül kelimesi sözlüklerde; işini birine havâle etmek, işini gördürmek için birini vekil kılmak anlamını taşır. Dini bir terim olarak da, insanın yegâne vekil olan Cenab-ı Hak'a kalben güvenip, bağlanması anlamındadır.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyette tevekkülün teşvik edildiği görülür.

"Hem bize yollanmayı göstermiş olduğu hâlde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? .. İnananlar yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler." (İbrâhîm, 14/ 2)

"Kim Allah'a tevekkül ederse, O ona yeter." (Talak, 65/3)

"Rabbimiz; ancak sana tevekkül ettik, sana yöneldik, dönüşümüz de sanadır." (Mümtehine, 60 / 4) (1)

Hadislerde de Hz. Peygamber'in; "Allahım; sana teslim oldum, sana inandım, sana tevekkül ettim, sana yöneldim..." (2) şeklindeki duasıyla tevekkülün teşvik edildiğini tesbit ediyoruz.

Kelâm ilminde ise; ilim, irade ve kudret sıfatlarının sahibi olarak Cenab-ı Hak, bütün varlıklar üzerinde tasarrufa kâdirdir. "Allah ne dilerse yapar." Bu yüzden insan her hususta yüce Allah'ın emir ve isteklerine tam bir güven hâli içinde olmalıdır.

Tasavvuf erbâbının tevekkül konusundaki düşünceleri ise; tevekkülde tam bir teslim, nza ve itimada yönelik derecelendirmelerle ele alınır. Tevekkülün en ileri derecesi de tafvîzdır. (3) Erzurumlu İbrâhîm Hakki'nin:

"Mevlâ görelim n'eyler

N'eylerse güzel eyler"

mısralannın tekrar edildiği Tafvîz - Nâme 'i si bu konudaki ne meşhur ömektir.

* 3. Mayıs 1994 tarihinde yapılan VI. Millî Mevlânâ Sempozyumunda sunulmuştur.

** Selçuk Ün. Fen-Edebyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1- Diğer âyetler : Âli İmran, 3/159, 173; Neml, 27/79; Ahzâb, 33/3; Mülk, 67/29.

2- Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî, Sahîh-İ Buhârî ve Tercemesi, Haz.: Mehmed Sofuoğlu, İst. 1989, C. 3, s. 1080 (Teheccüd, 1); C. 13, s. 6254 (De'âvât, 13).

3- Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu, İst. 1992, s. 286-300.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz hususlar, tevekkülün gerekliliği konusundadır. Ancak unutulmaması gereken bir diğer nokta da tevekkülün çalışmakla birlikte yer almasıdır. Zira tevekkül; insanın çalışmayı terkederek kaderciliğe düşmesi, tembellik etmesi değildir. İnsan cüz'î iradesiyle doğru olanı seçmeli, çalışmalı, görünürdeki sebeplere riâyet ettikten sonra; yalnızca kendisine ve yaptıklarına güvenmeyip, tam bir samimiyetle Cenab-ı Hakk'a itimat etmelidir. Tıpkı doktorun hastasını kurtarmak için elinden geleni yaptıktan sonra, takdiri Allah 'a bırakması gibi..

Mevlânâ, çalışma ve tevekküle dair düşüncelerini bu çerçeve içinde ele alır. Mesnevî'de bu iki konu münâzara şeklinde işlenir, her ikisinin de önemine işaret edilir, ancak münâzaranın galibi çalışmak olur.

Mevlânâ, öncelikle tevekkülün gereği üzerinde durur:

"Gemiye yükü yükleyince, artık yapacağın iş Hakk'a tevekkül etmektir.

O yolculukta batacak mısın, kurtulacak mısın bilinmez.

'Neticeyi bilmedikçe gemiye bir adım atmam.

Bu yolda kurtulacak mıyım, yoksa boğulacak mıyım? Bu iki hâlden hangisidir, anlamalıyım.

Ben diğerleri gibi sahil ümidiyle, şüphe içinde yola çıkmam'dersen;

Tüccarlık yapamazsın, onlar gayba aittir, sırdır, gizlidir." (4)

Bu örnekle Mevlânâ insanın kuruntu, gelecek endişesi ve nzk kaygısından kurtulması için tevekkülün şart olduğuna dikkat çeker. Yine Mesnevî 'de yer alan bir hikâyede yeşilliklerle dolu ıssız bir adada yaşayan öküzün hâli anlatılır. Akşama kadar çayırdı otlayarak semiren öküz, geceleyin ertesi gün ne yiyeceği kaygısına düşer, dertlenir, zayıftı. Her gün doyaya yemesine rağmen, geceleri açlık korkusuyla geçer; nzk hiç bir gün azalmamışken, ömrü korku ve dertle sürerdi. (5)

Bu misâlde de tevekkülün insanın psikolojik sağlığı ve huzuru için gereği dile getirilir. Diğer yandan tevekkül yalnızca istikbal endişesi için değil, aynı zamanda insanın her gün yüz yüze geldiği sıkıntılann hallinde de yardımcı olur. Tevekkül sahibi insan, hayır ve şerrin Allah 'tan geldiğine ve görünüşte kötü zannedilen olaylann neticede iyi sonuçlar doğurabileceğine inandığı için her zaman huzurludur. Mevlânâ bu konuyu şöyle izah eder:

"Sen bumunu kanatmak istemezsin ama, bumun kanar, Bu kanayış, sana sağlık verir." (6)

4- Âmil Çelebioğlu, Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahif Tercümesi, C. I-III, İst. 1967-1972, C. III/3105-09.

5- Mesnevî, V/2864- 74.

6- Mesnevî, III/3438.

Ancak tevekkül konusu yanlış anlaşılmalıdır. İnsan gerekli tedbirleri aldıktan sonra, Cenab-ı Hakk'ın yardımına güvenir. Hz. Peygamber'in deyişiyle; "Önce bineğini bağla, sonra tevekkül et." prensibi esas olmalıdır. Mevlânâ'nın tevekkül anlayışı bu temele oturur:

"Basiretsizlin aklının dolaşmaya gücü olmadığından; o, hep tevekkülle kör gibi yürür.

Sade tevekkülle savaş olur mu? Bu, tavla oynayanların tevekkül etmesi gibi olur." (7)

Bu sözlerle Mevlânâ, çalışmadan tevekkül etmenin anlamsızlığını dile getirir. Zira dinimizde çalışmaya büyük değer verilmiştir. "İnsanın nafakasını temin için çalışması ibadettir. 'ya da' Yann ölecekmiş gibi ahiret için, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışınız. "hadisleri ve" Dünyadan nasibini unutm."(Kasas, 28 / 77), "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur." (Necm, 53/39) veya "Herkes kazancı mukabilinde bir rehindir." (Tür, 52/21) âyetlerinin de gösterdiği gibi İslâmiyet her zaman insanları çalışmaya sevkeder. Yine sûflerin inancına göre, tevekkül peygamberlerin hâli, çalışıp kazanmak ise sünnettir. (8)

Mevlânâ, "önce çalışmak, sonra tevekkül" prensibine Mesnevî'de defalarca işaret eder:

"Önce çalış, tevekkülde kemâl gülsün. Tohumunu ek, sonra tevekkül et." (9)

"Tevekkül iyidir, güzeldir; lâkin sebebe riâyet de Peygamber'in sünnettir.

Çalışıp kazanmak, tevekküle tercih edilir. Şüphesiz böylece de Hakk'ın sevgilisi olursun.

'Kazanan Allah'ın sevgilisidir.' hadisindeki mânâyı ve tevekkülde sebebe riâyet yolunu gör." (10)

"Peygamber; 'Rızk kapısı kapalıdır. Kilitleri vardır.' buyurmuştur.

O kilidin anahtarı; bizim çalışmamız, hareketimiz ve kazancımızdır.

O kapının kilitsiz açılmasına yol yok. Talep olunmadan ekmek vermek Hakk'ın âdeti değildir." (11)

"Ekmediğini biçmek, bu ham bir tamahtır. Akıllı buna meyletmez. Meyve ham olursa hastalık sebebidir.

7- Mesnevî, IV/2921-22.

8- Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu, s. 289.

9- Mesnevî, I/984.

10- Mesnevî, I/948-51.

11- Mesnevî, V/2393-95.

'Falan kişi bir hazine bulmuş; çalışmadan, dükkânsız ben de bulsam.' deme.

Bu baht işidir ve nâdir olur. Vücutta kuvvet oldukça çalışmak lâzımdır.

Çalışıp kazanmak, define bulmana mânî olmaz. Sen işine bak. Hakk'ın lutfu olursa, o da gelir." (12)

"Bir şey arayan, ister yavaş davransın, ister hızlı; sonunda aradığına kavuşur.

Dâimâ iki elinle de ara. Zira arama, yol için en iyi rehberdir.

Siz de her talebiniz için gayret edin, çalışın. Zira onun için çalışmanız lüzumludur.

Cenab - ı Hak; 'Hakk'ın lutfundan ümidinizi kesmeyin.' buyurdu. Sen de Yusufu kaybetmiş Yâkub gibi her yanı ara." (13)

"Zira ay sefer yüzünden bedr olur. Sefer etmeseydi o yüceliği nereden bulurdu?" (14)

"Dünya halkı bilir ki anasız babasız çocuğun olması mümkün değildir.

İnsan çalışmakla mal kazanır. Hazine bulmak pek az bir ihtimaldir." (15)

"Bu dünya bir zindan, biz de zindandakiler. Kendini kurtarmak için yeri kaz." (16)

Çalışmayı kutsal bir vazife telâkki eden Mevlânâ, dilenciliği reddeder, el emeği ve alın teriyle elde edilen helâl kazancı över:

"Nür ve kemâl, helâl kazanılmış lokmadan doğar.

İlim ve hikmet, aşk ve merhamet helâl lokma ile olur.

Bir lokmadan haset, hile, tuzak, gafet ve cehil meydana geliyorsa, o haram olduğundandır.

Buğday ekilen yerde arpa bitmez. Şüphesiz atın yavrusu eşek olmaz.

Lokma tohum gibidir, meyvesi fikirlerdir. Lokma derya gibidir, incisi düşüncelerdir.

Helâl lokmadan tâat arzusu, Hakk'a yaklaşma isteği husûle gelir." (17)

İnsan helâl lokma için çalışırsa, sonunda refaha ulaşır. Bunun için de hiç bir zaman güçlüklerden yılmamalıdır. Zira külfetsiz nimet olmaz. Mesnevî'de kazancın, zahmetlere sabır oranında elde edildiğine dair bir hikâye anlatılır:

12- Mesnevî, II/739-42.

13- Mesnevî, III/983-89.

14- Mesnevî, III/537.

15- Mesnevî, III/595-96.

16- Mesnevî, I/1023.

17- Mesnevî, I/1707-13.

"Bir hikâye söyleyeyim de dinle. Kazvinliler'in âdeti şudur:

Bir faydası ve zarar olmaksızın omuzlarına, ellerine ve vücutlarına iğne ile döğme yaptırırdı.

Kazvinli biri, tellâke; 'Gel, ıztırap vermeksizin bir döğme yap.' dedi.

Tellâk: 'Ey yiğit nasıl bir şey arzu edersin?' deyince,

Kazvinli; "Kükremiş bir arslan resmi yap.

Arslan nakşet ki, talihim arslandır. Dikkat et döğme iyi olsun.' dedi.

Tellâk: 'Döğmeyi hangi uzvuna yapayım.' dedi. Kazvinli; 'Omzumun üzerine yap.' dedi.

Döğmeci döğmeye başlayınca, iğnenin acısından sabredemez oldu.

O yiğit kimse tellâke; 'Ey temiz kişi, bu ne sùretidir? Beni helâk etti.' dedi.

Tellâk; 'Sen bana arslan yapmamı emretmiştin.' deyince; 'Peki önce hangi uzvundan başladın?' dedi.

'Önce kuyruğunu işliyorum.' deyince öteki; 'İki gözüm, kuyruğu hiç de lüzumlu değil!

Arslanın kuyruğu, kuyruk sokumumu açıp bir baksana, beni şaşkın eyledi.

Ey döğmeci, arslan varsın kuyruksuz olsun. İğnenin acısı tâ içime işledi.' dedi.

Nakkaş, onu acıtmaya aldımada arslanın başka bir tarafını yapmaya koyuldu.

Kazvinli, inleyerek; 'Bu hangi uzvudur?' dedi. Döğmeci; 'Sadece kulağı.' dedi.

'Varsın kulağı olmasın, şart değil; ey temiz gönüllü kulağı işlemeyi bırak.' dedi.

Yine bir uzva başlayınca, Kazvinli tekrar feryâda başladı;

'Acaba bu üçüncüsü arslanın hangi uzvudur?' deyince, Döğmeci; 'Bu kamının resmidir.' dedi.

'Bu arslan karınsız olsun, iğnenin acısı canıma yetti.' deyince,

Tellâk şaşırıp dilsiz ve bir müddet parmağı ağzında kaldı.

O usta, iğnesini yere çalıp; 'Kim dünyâda böyle bir şey görmüştür?

Kulaksız, karınsız, kuyruksuz acııp bir arslan. Cenâb-ı Hak bile böyle bir arslan yaratmamıştır.' dedi.

Ey kardeş, iğnenin acısına sabret ki, nefis kâfirinin iğnesini kırasın." (18)

Yine Mevânâ:

"Hazineyi muhafaza için, bilinmeyen virânelere gömerler.

Defineyi malum yerlere koymazlar. İşte bu yüzden ferahlık da, zahmetin altındadır." (19) sözleriyle, çalışıp kazanç sağlamak için hiç bir güçlükten yılmamayı tavsiye eder.

İnsan gerçek mutluluk ve huzura kavuşmak için çalışmalı; çalışma dengesinde hem dünyâ, hem de âhîret kazancını gözetmelidir:

"Kulun, 'Allah'ın dediği olur.' demesi tembellikten oldu sanma.

Belki bu; daha fazla çalışmaya, gayret göstermeye, daha fazla hizmete istekli olmaya teşvik içindir.

'Her neyi dilersen, bütün dileklerin murâdın üzere olacak!' denilmiş olsaydı;

O zaman senin tembellik etmen câiz olurdu. Çünkü ne söyler, ne dilersen hâsil olacaktı.

Ama, 'Allah'ın dediği olur, Bil ki şüphesiz mutlak hüküm O'nundur.' denilince;

Öyleyse niçin, yüz can ile her sabah ve akşam O' nun kulluğunda ihtimam göstermezsin?" (20)

Neticede görüldüğü gibi; Mevlânâ'nın dünyâ ve hayat görüşünde çalışmak, faal olmak, bitmeyen bir dinamizm ve enerji ile güçlüklerle mücadele etmek; daha sonra Allah'a güvenip. tevekküle yönelmek gerekir. Sözlerimizi Mevlânâ'nın çalışmayı teşvik eden rubâileriyle bitiriyoruz:

"İşsiz güçsüz oturma, gir içeriye, tez katıl bize.

İşsiz beden ya yemeğe düşer, ya uykuya dalar..

Semâ ehlinden rebap sesi gelmede;

Onların halkasını bul, semâ edenlere kaş." (21)

"A düşüncesi bağlanıp kalmış kişi, ayağın da çözülmemiş;

Gördüğün kıvılcık da bir sır.

İç sıkıntısı, yürüyüp gitmekle ferahlığa döner;

Kuyu suyuyla ırmak suyu, bu yüzden öbür sulardan üstündür." (22)

19- Mesnevî, III/1138-39.

20- Mesnevî, V/3120-25.

21- Mevlânâ Celâleddin, Rubâîler, Haz.: Abdülbaki Gölpinarlı, İst. 1964, s. 26.

22- Rubâîler, s. 33.

"El işten kalırsa, ayağınla diren;
Ayağın da kalmazsa; bağır, seslen.
Sesin de yoksa, aklınla işe giriş;
Hâsılı her solukta vefâ göster." (23)

"Diken ekersen, gül devşiririm mi dersin?
Gül dikmezsen, hiç bir fidan gül vermez sana.
Dereler buğdaydır âdetâ, bu dünyâ ise değirmen;
Fakat değirmene kerpiç götürürsen, ancak toprak elde edersin." (24)

23- Rubâîler, s. 178.

24- Rubâîler, s. 222.

TASAVVUFÎ ŞİİRDE MECÂZÎ ANLATIM*

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak**

Tasavvufun İslâm dünyasında sanat ve edebiyatı, asırlarca derinden etkilediği ve onlara hayat verdiği, konunun uzmanı olan her araştırmacının dile getirdiği bir gerçektir.

Tasavvufî edebiyatın ayıncı özelliklerinden birisi, belki birincisi "hakikatlerin mecaz elbisesi altında" ifadesidir. Bir sûfî şairin divanını ele aldığımızda, ilk göze çarpan husus, ondaki yoğun sembolizmdir. Bu divanlarda hemen hiçbir lirik şiir yoktur ki onda sevgilinin kaşından, gözünden, boyundan, saçından söz edilmesin; şaraptan, sarhoşluktan, meyhaneden dem vurulmasın; putlardan, kiliseden, tapınaktan bahis açılmasın.

İslâm medeniyetindeki klasik tasavvufî edebiyatları baştan başa saran bu mecazlarla karşılaşan bir kişinin aklına gelen ilk soru şüphesiz, bir sûfinin niçin bu sembollerini kullanma gereği duyduğu ve neden bu tür dolaylı bir ifade yolunu seçtiğidir. Bu soru, kuşkusuz her devirde sorulmuş, o hususta çeşitli açıklamalar yapılmış ve eserler yazılmıştır.

Esasen yukarıdaki sorunun cevabı kısmen, herhangi bir şiirde neden mecaz yoluna başvurulduğunda yatmaktadır.

Bilindiği üzere "mecaz", bir kelimenin benzerlik, zarfıyet, sebebiyet v. s. alâkalarla, vaz'edildiğinden başka bir anlamda kullanılmasıdır. Benzetme alâkasıyla yapılan mecazlara-ki konumuzla ilgili olan bu kısım-istiâre, bunun dışındakilere mecaz-ı mürsel denir. Aslında istiâre, teşbihin kısaltılmış ve daha güçlendirilmiş şeklidir ve bütün dillerin tabiatında vardır.

İstiâre, açık ifâdeden daha ziyade tesir gücüne sahiptir. Bu yüzden de okuyucunun veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül imkânlarını zenginleştirir. Normal ifâdedeki manaya hususi bir parlaklık katar.

* 3 Mayıs 1994 tarihinde yapılan VI. Millî Mevlânâ Sempozyumu'nda sunulmuştur.

** Selçuk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi

İnsan tabiatı açık, sade ve derinliği olmayan sözlerden fazla zevk almaz. Söz müphem olduğu ve başka şeyler çağrıştırdığı ölçüde câzibe kazanır ve zihinlerde iz bırakır. Dolayısıyla bu üslup, sanat ve maharet göstermeye daha yatkındır. (1)

Sûfî şâirler neden bu üslûbu seçmişlerdir sorusuna dönersek; tasavvufî mecazlar konusunda yazılmış en önemli eserlerden biri olan Gülşen-i Râz'ın müellifi Şeyh Mahmûd-i Şebisterî, eserinin yazılmasına vesile olan Emir Seyyîd Hüseyin'in, "Mana eri, sözünde, göze, dudağa işaret etmekle ne murad eder? Makamlara, hallere nâil olan sûfî, yüzden, saçtan, hattan, benden ne kaseder?" sorusuna şöyle cevap veriyor:

"Bu âlemde görünen her şey o âlem güneşinin aksi gibidir. (...)

Bu duyulan sözler, duygulanmızla duyup bildiğimiz şeylere delâlet eder. O yüzden evelâ duyup bildiğimiz şeyleri göstermek üzere söylenmişlerdir.

Mana âleminin sonu yoktur. Söz onun sonunu nereden görecek, nasıl ifade edecek?

Zevkten meydana gelen manayı söz, nereden anlatacak? Gönül ehli olanlar, mânâyı anlatırken bir benzeriyle söyler, anlatırlar. (2)

Bu konuda İrani alim Zeynül-Âbidin Mu'temen şu yorumu yapıyor: "Şebisterî'nin de (...) belirttiği gibi kelimeler zevkten doğan manaların izahında yetersizdir. Mana âlemin sonu yoktur. Lafız ise onun zirvesine erişemez. Bundan dolayıdır ki bu tür meselelerin açıklanıp yorumlanmasında benzetme ve yakınlık alâkalarından, hissedilir şeylerden istifade, kaçınılmazdır. Tasavvufî aşk ve sarhoşluğu, beşeri aşk ve sarhoşlukla ilgili sözlerden başkasıyla anlatmak mümkün değildir. (...)

Bu tür kelime ve istihlâlar maksadı ifadeye yarayan aletlerden başka bir şey değildir. Sözde incelikleri kavrayabilen bir şahıs, bu serabın işvesine aldanmaz; aksine, lafız örtüleri altındaki mana güzellerinin çahresini görür, rumuz ve işaretleri anlar." (3)

Gerçekten de sûfî şâirler bu dile gelmez konuların vasitasız olarak anlatılmıyacağını çeşitli vesilelerle belirtmişlerdir. Hâlid-i Bağdâdî'nin şu beyti konuyu bütün açıklığıyla izah eder:

نیست تا بم اینکه بی پرده ز رویت دم ز من   خوب رویان را ستایم روی نیکویت غرض

"Senin yüzünün (güzelliğini) vasitasız olarak anlatmam mümkün değil. (Onun için) güzel yüzüllerden övgüyle bahsederim; ama, senin güzel yüzünü kastederim. (4)

1- Kaya Bilgeçil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Ankara 1980, s. 154- 155; Beşir Ayvazoğlu, İslâm Estetiği ve İnsan, İstanbul 1989, s. 136; Zeynül-Âbidin Mu'temen, Şîr u edeb-i Fârsî, Tahran 1345 h. ş., s. 162- 63; Celâlü'd-Din Hümâyf, Fünûn-ı belâgat ve sinâât-ı edebî, Tahran 1354 h. ş., s. 247-250.

2- Mahmûd-i Şebisterî, Gülşen-i râz, terc. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1944, s. 61-62.

3- Z. Mu'temen, a. g. e., s. 161.

4- Hâlid-i Bağdâdî Divan, nşr. ve trc. Sadreddin Yüksel, İstanbul 1977, s. 208.

İbn-i Arabî de "Şiir, bilmeceler, özetler, semboller ve tevriye sahasıdır. Kendi şiirlerimizin hepsi, kadın isimleriyle sıfatlarına, nehirlere ve mekanlara dair çeşitli sûretlerde söylenmiş ilâhî bilgilerdir" der. (5)

"Kendisiyle övünebileceğim şiir nedir ki? Şiir sanatından başka bir şeye sahibim ben. Şiir, siyah bir buluta benzer; onun arkasında saklı ayı severim ben" diyen Mevlâna da aynı hususu veciz bir şekilde ifade eder. (6)

XVI. yy.'ın büyük edebiyat tenkitçisi Latîfî şöyle söylüyor: "Fazileti şiar edinmiş şairler, hakikatleri mecaz örtüsü altında dile getirmek için çeşitli sanatlarla def, ney, ma'sûk ve meyden bahsederler. Fakat bu sözlerin dış görünüşüne bakıp da şarap, güzel vs.'nin vafedildiği zannedilmemelidir. Zira tarikat ve hakikat ahline her lafzın bir manası, her ismin bir müsemması, her kelâmın tevîli ve her tevîlin bir temsîli vardır. Sözleri zâhirden güzellerin vasfı gibi görünür ama hakikatte yüce yaratıcıya hamd ü senâdır." (7)

Bilindiği üzere "Şiir, müslüman edebiyatlarında, tasavvufî cereyanlar yaygınlaştıktan sonra nesrin önüne geçmiştir. Özellikle İran ve Anadolu sahalanında tasavvufî duyarlık yepyeni bir sembolizmin oluşmasını sağlamış, (...) (başlangıçta) serbest oluşum dönemini yaşayan bu sembolizm, daha sonraki dönemlerde Fars ve Türk şairleri tarafından sistemleştirilmiş, böylece bütün şairler tarafından ortaklaşa kullanılan bir mecazlar sistemi doğmuştur. (8)

Bu üslûbun gelişip sistemleşmesi hakkında değerli âlim Abdül-Hüseyn Zerrînkûb, şu görüşü ileri sürmektedir. "Gerçekte sûfî şairler çok eskiden beri şiirlerinde, mecazî aşktan başka bir şeye hamledilemeyecek sözler söylüyor, meselâ sevgilinin gözünden, dudağından, beninden, zülfünden bahsediyorlar; yahut içki, çalgı, meyhane, kilise, zünnar gibi müslümanlığın prensip ve geleneklerine uymayan şeyleri tasvir ediyorlardı. Elbette İslâmî geleneklere aykırı olan bu tür sözler, kamuoyu tarafından kerih görülüyor, bu yüzden sûfîler kınanıyor, hattâ küfür ve zındıklıkla itham ediliyordu. Bu tür sözler, kesinlikle vecd halinde söyleniyordu ve menşei şüphesiz şathiyelerin de kaynağı olan hallerdi.

Sonraları sûfîler, şathiyelerden dolayı bir hayli ithama maruz kalıp sıkıntıya düşünce, bu tür sözleri tevîl etme yoluna gittiler ve söz konusu kelimelerden herbirini, sûfinin içinde bulunduğu halleri anlatan birer sembol olarak nitelediler. Böylece meselâ sevgilinin saçını kesretten, benini vahdetten kinaye saydılar, harabâtî olmayı (yani içki düşkünlüğü) benlikten kurtulmak olarak vasıfandırıdılar.

5- B. Ayvazoğlu, a. g. e., s. 132.

6- Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm Sanatı ve Manevîyatı, trc. Ahmet Demirhan, İstanbul 1992, s. 182.

7- Latîfî, Tezkire - I Latîfî, İstanbul 1314, s. 11-12.

8- Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, İstanbul 1993, s. 166.

Onlar, bu tür tevillerle kendilerini halkın ve ileri gelenlerin töhmetlerinden kurtuyorlardı." (9)

Hakikaten sūfî şairler, bu yanlış anlaşılma korkusunu hep duymuşlar ve şiirlerindeki şarabın, dinen yasaklanan şarap olmadığını, kendilerinin shevi arzular peşinde koşmadıklarını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir.

Mevlânâ'nın şu beyti bu endişeyi açıkça gösteriyor:

خاموش و نام باده مگو پیش مرد خام   چون خاطرش به باده بد نام می رود

"Sus, ham kişinin yanında şarabın adını anma; zira onun zihni, o adı sanı kötü şaraba gider. (10)

Sadî-i Şîrâzî, kendisini güzellere düşkünlükle suçlayanlara şu cevabı veriyor:

ای که گفتمی مرو اندر پی خوبان زمانه   ما کجاییم در این بحر تفکر تو کجایی
این نه خالست و زتخدان و سرزلف پریشان   که دل اهل نظر برد که سریست خدایی

"Ey (bize) zamâne güzellerinin peşinden gitme diyen kişi!

Şu tefekkür denizinde biz neredeyiz, sen neredesin?

Bu (anlattığımız), yüzdeki ben, çene, dağınık zülfün kıvrımını değildir. Mana ehlinin gönlünü alıp götürən, ilahî sırlardır." (11)

Tasavvufî şiirdeki mecazî anlatımın diğer bir sebebi mutasavvıfın; hakikatleri, içlerine doğan sırları, mahrem olmayan kimselere açmak istememeleridir.

Zeynü'l-Âbidîn Mu'temen bu konuda da şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Sūfî, manevî yolculuğu esnasında gönlüne doğan sırları, erbabı olmayana açıklamaktan çekinir ve herkesi Hakk'ın sırlarına lâyık görmemez. Bu, aynı zamanda toplum içinde fitne çıkmasını önlemek için de zarûrîdir. Hallâc-ı mansur, sırları doğrudan doğruya söylediği, ifşâ ettiği için darağaca gitmişti.

Her kaba, sırlar ve hakikatler sığmaz. Hiçbir ham, pişmişin halinden anlamaz. İhtiyârın elden gittiği sekr hali dışında, yanlış anlaşılmayı önlemek ve dinî prensipleri gözetmek gerekir. Hakikatlerin üzerinden örtü kaldırılırsa çok fitneler, kaşışıklıklar çıkar. O halde Mevlânâ'nın,

9- Abdül-Hüseyn Zerînkûb, Erzîş-ı mîrâs-ı sūfiyye, Tahran 1344 h. ş., s. 182-183; Z. Mu'temen, a. g. e., s. 162-163.

10- Mevlânâ, Divân - ı kebir, trc. Abdülbakî Gölpınarlı, Ankara 1992, c. II, s. 345.

11- Sa'dî-i Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî, nşr. Zekâ'ül Mülk Frûf - Abdül - Azîm Karîb, 2. bs., 1351 h. ş., s. 670.

گفته آید در حدیث دیگران

خوشر آن باشد که سر دلبران

dediği gibi" güzellerin sırnını, başkalarından söz ederken (müphemlik perdesinde) zikretmek daha iyidir." (12)

Esasen sır tutma ve vakarlı olma, ciddiyet ve yüksek şahsiyet alâmetidir. İçinde yaşadığı manevi atmosferi alabildiğine saklamaya, ifşâ etmemeye özel bir çaba gösteren, iç halinin anlaşılmasından imtina eden bir kişi için böyle bir davranış, inancındaki büyüklüğün, davasındaki ciddiyet ve samimiyetin de bir ifadesidir.

Bu ciddiyet ve samimiyet, kişinin o yüce kudretin büyüklüğünü takdir edebilmesini, o gücün karşısında kendi yerini (aczinî) bilmesini, dolayısıyla mahviyet ve fena duygusunun alabildiğine gelişmesini sağlar. Mahviyet ve fenâ duygusu ise, hayâyı, tevâzuu, gizlenmeyi ve sırdaş olmayı getirir; ayrıca çelişkili davranışları önler.

Latîfî'nin şu sözleri bu hususu çok güzel izah eder: "Evliyâullah hallerini gizleyip örtmek için, nice gayb sırlarını ve hakikatleri mecaz sûretinde ifade etmişlerdir; ola ki esirgeyip bağışlayan yüce Allah, bu tarz üzere söyledikleri na't, tevhid ve nasihatler hürmetine hatalarını bağışlar, günahlarını affeder ve 'yapmadıklarını söylüyorlar' ithamına düşenlerden eylemez." (13)

Öbür taraftan, önünde zor ve çetin engeller bulunan âşık, evet ölmeden önce ölmeyi ahdetmiştir; sevgilinin sırlarını saklamaya kararlıdır ama, kendisini yakıp kavuran aşk ateşi ve ıstıرابı, iradesini alıp götürür; gönül ferman dinlemez.

آینه غماز نبود چون بود

عشق خواهد کین سخن بیرون بود

"Aşk istiyor ki bu söz dışarı çıksın; ayna koğucu olmaz de ne olur?" diyor Mevlânâ. Yani sevgilinin cilvesi ve aşkın sırları gönül aynasına aksedip duruyor. Gönül ayanamda beliren sırlar, ihtiyârım elimde olmaksızın, lisanımdan dökülüyor. (14)

Fuzûlî'nin itirafı ise şöyledir:

فغان که ناله بی اختیار شد غماز

بسان چنگ به صد پرده می نهفتم راز

"Çeng gibi yüz perdede sırnını gizliyordum; eyvahlar olsun, gayr - ihtiyârı çıkan feryat, bizi ele verdi." (15)

12- Z. Mu'temen, a. g. e., s. 161-162.

13- Latîfî, a. g. e., s. 38.

14- Tâhîrî'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, 2. bs., İstanbul, tsz., c. I, s. 88.

15- Fuzûlî, Farsça Dîvan, nşr. Hasibe Mazoğlu, Ankara 1962, s. 58.

Hâsılı mana aleminde seyreden bir aşık söylemeye cesaret edemediği, yahut söylemek istemediği fakat ifşa etmekten de kendini alıkoyamadığı duygularını ancak başka varlıklara söyletebilir, dolaylı yoldan ifade edebilir.

Bildiğimiz gibi mutasavvıfarca Hakk'a ve hakikate ulaşmak için öngörülen şart, nefis terbiyesi ve tezkiyesi yani manevî anımadır. Bu terbiye sonucunda, insanın be-densel bağımlılıklarının asgariye indirilip ruhun saltanatının kurulması ve sūfiye geniş bir perspektif kazandıracak ve gerçeklerin yakın derecesinde bilinmesini sağlayacak olan sezgi gücünün (zevk) elde edilmesi hedeflenir.

Bu hedefe, mürşid-i kâmilin manevi yolları aydınlatan feyzi ve kılavuzluğu altında, aşk ve cezbe ile ulaşmayı benimseyen Şüttâr ehli, çok zor ve çetin bir yolculuğu göze almışlardır.

Sūff'nin daimî teveccühünü (teveccüh-i tām) sağlayan, içinde bulundurduğu güçlü zevk unsuru ile yoluna çıkan engelleri aşmaya yardımca olan aşk duygusu, aynı zamanda dayanılmaz ıstırapları da peşinden getirmektedir. Bu yolun zorluğu dillere destandır. Fuzûlî'nin deyişiyle: "âfet - i cân olduğu, meşhûr - ı cihândır. "

İşin hakikatine bakılırsa sūfi şairlerin divanları, baştan sona aşk yolunda çekilen bu ıstırapların ve yanıp yakılmaların hazin hikayeleriyle doludur.

Sürekli bir ıstırapla birlikte daimi bir arayış, yakanış ve mahviyet içerisinde olan sūfi, aşkın muazzam gücü ve mürşidinden aldığı feyiz yardımıyla yeni iklimlere ve yeni âlemlere ulaşır. Gayesine ermek içi bir tür ölümü seçen, dünya ve nimetlerinden uzaklaşarak sūkût ve uzlet üzere bulunan, her zaman ve her yerde Allah'ı zikrederek te-fekkür içerisinde olan aşık, bütün bu sınırlayıcı ve kısıtlayıcı davranışları sonucunda zih-nen ve rûhen olgunlaşır. Objeleri, olgular ve olayları algılama tarzı değişir, gelişir ve zenginleşir; düşünce ve hissetme şekli farklılaşır.

Mutasavvıf şairler bu farklılığa zaman zaman işaret etme gereğini duymuşlardır. Hâfız-ı Şîrâzî, bir beytinde:

جو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست سخن شناس نه ای جان من خطا اینجاست

"Gönül ehlinin sözlerini duyunca, "yanlış" deme. Onların sözlerini anlayacak seviyede değilsin, iki gözüm, yanlış burada!" diyor. (16)

Mevlânâ ise,

گرچه ماند در نوشتن شیر شیر

کار پاکان را قیاس از خود مگیر

16- Hâfız-ı Şîrâzî, Divan-ı Hâfız, nşr. Muhammed Kazvîni- Kâsım Garîf, Tahran 1372 h. ş., s. 79

"Arslan ve sût manalarına gelen Şîr lafzı, yazıda aynı ise de mânâ yönünden ayndır. Bunun gibi sen de seçkinlerin hâlini kendine kıyas etme" uyanında bulunuyor. (17)

Riyâzül' - ârifin müellifi Hidâyet de bu farklılığı şu sözlerle dile getiriyor: " Her tâifenin kendine özgü ıstılâhı vardır. Başkaları ondan haz duymaz ve bir şey anlamaz. Binâen aleyh bu yüksek tâifenin de özel bir dili ve terimleri vardır ki o halleri bilmeden, yaşamadan o yolda söylenen sözleri anlamak mümkün değildir. " (18)

Diğer yandan, tasvir etmeye çalıştığımız tablo içerisinde aşık bir sûfi duygulanında da iyice hassaslaşır. Her an sevdiğini anar, her tarafta ondan bir iz arar. Gördüğü her şey onu hatırlatır; dahası çevresindeki herşeyi, onun tezâhür ettiği varlıklar olarak görür.

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
Canlarda vü tenlerde nihân hep sen imişsin
Senden bu cihân içre nişân ister idim ben
Âhir bunu bildim ki cihân hep sen imişsin

mısraları bu duyguların saf ifadesidir.

"Gül ve ayna, güneş ve ay nedir bütün bunlar? Her nereye baktıysak, hep senin yüzündü gördüğümüz" diyor Urdu şairi Mîr. (19)

Aşığa göre, bütün kâinat ezeli ve ebedî sevgilinin tecelli aynasıdır. Her yerde onun cemâl ve kemâl sıfatlarının tezâhürü vardır. Zirâ, vücûd-ı mutlak, aynı zamanda kemâl-i mutlak ve cemâl-i mutlaktır. Dolayısıyla güzelliğe ve mükemmelliğe düşkünlük, sūfî ve şehvî duygulardan arınmış bir aşığın bütün benliğini, hislerini ve düşüncelerini kaplamaktadır.

Yâ rab nolaydı âlem içinde dil olmasa
Bârî olursa her güzele mâil olmasa

diyen şair, bu durumu biraz da mahzun bir şekilde, zarif bir eda ile ifade ediyor.

Ey Fuzûlî âlemin gördüm kamu ni ' metlerin
Hiç ni'met görmedim didâr - ı dilber tek lezzet

beyti de güzelliklerin zirvesinde insan güzelliği bulunduğunu bize anlatıyor. (20)

Latîfî şöyle diyor: "Bütün bu güzellikler, ârifle Hak arasında bir sürettir. Mânâ ehli ise sürette kalmaz, her güzelin güzelliğinde cemâl - i mutlak olan Hakk'ın tecellisini

17- Tâhirü'l-Mevlevî, a. g. e., c. I, s. 200.

18- Hidâyet (Rızâ Kulî Hân), Riyâzül' - ârifin, Tahran 1316 h. ş., s. 27. (Mukaddime)

19- Annemarie Schimmel, Tasavvufun Boyutları, trc. Ender Gürol, 1982, s. 250.

20- A. N. Tarlan, Fuzûlî Divanı Şerhi, Ankara 1985, c. I, s. 230.

görür. 'Nereye yönelirseniz Allah'ın vecdi oradadır' ayeti mefhumunca nakıŖta nakkâŖı, eserde müessiri müŖâhede eder." (21)

Fuzûlî,

Hûb - sûretlerden ey nâsih meni men etme kim

Pertev-i envâr-ı hurŖîd-i hakîkatdir mecâz

"Ey bize nasihat eden kiŖi! Bizi güzel yüzlülerden men etme. Zira mecaz, hakikat güneŖinin nurlannın ıŖıĖıdır" derken bunu kasetmektedir. (22)

Sonuç olarak, " ideal bir dünyayı düşleyen, içinde yaşadıkları fizik âlemin bütün kavramlarını, kendi düşünceleri ve duyguları doğrultusunda yeniden manâlandıran, kısacası yeni bir dil yaratan" (23) mutasavvıf şairler, mecazî anlatım tarzını, içlerindeki derin ve zengin duygularını, sezgi ve ilhamlarını, alenen söylemek istemedikleri hakikatleri ve sırları ifade etmek için seçmişlerdir.

Esasen görünmeyen, hissedilir şeyleri, görünen ve bilinen şeylere benzeterek anlatmak kaçınılmazdır. Bu tarz aynı zamanda sanat ve maharet göstermeye, ifadeyi çeŖitli mana ve mazmunlarla örmeye, az sözle çok şey anlatmaya daha elverişlidir.

Aşık bir sûfi için mecazî anlatım tarzı, asıl olarak fenâ ve mahviyet hissinden kaynaklanmaktadır. Onun hayatını çepeçevre saran hayâ, takdir, hayranlık ve acziyet duyguları, kendisini ortaya koymaması ve gizlenmesi sonucunu doğurmaktadır. Güzel olan her şeyin Ŗiire çokça girmesinde ve beŖeri güzelliğinin tasvir edilmesinde de, aşıkın güzellik ve mükemmelliğe olan tutkunluğunun büyük rolü vardır.

21- Latiff, a. g. e., s. 11

22- Ali Nihad Tarlan, a. g. e., c. II, s. 17.

23- Mehmet Çavuşoğlu, " Divan Ŗiri ", Türk Dili (Türk Ŗiri Özel Sayısı II), S.415 - 417, s. 6 - 7.

